

Aardbevingen Groningen

‘Sommige kinderen
hebben hun ouders altijd
gestrest gezien’

IN HET NIEUWS 4-5

FOTO SAKELZINGA

Hersenkanker
Protonentherapie
stilgelegd door
hoger risico

IN HET NIEUWS 12-13

Oud-diplomaat
‘Apartheid in
Israël is erger dan
in Zuid-Afrika’

BUITENLAND 18

Advertentie

Midastekort
Het
MENSELIJK
TEKORT

‘In dit pleidooi tegen saaie
perfectie toont Midas Dekkers
met zijn kenmerkende humor
de charme van de mens.’
– *Filosofie Magazine*

Wereldbeker

Jordan Stolz wint
drie afstanden in
Salt Lake City

SPORT 24-25

IN HET LAND
ALKMAAR

HANS STEKETEE

Overleeft dit orgel zijn kerkgangers?

Niet klavier zeggen bij een orgel; het is manuaal. De toetsen zijn van ivoor, de oudste nog met ivooren spijkertjes vastgezet. Houten knoppen erboven: holpijp, cornet, gemshoorn, prestant, tremulant en nog elf registers. Pieter van Dijk trekt de roerfluit open en begint te spelen. Zachtjes tikken de toetsen.

Psalm 85, „Gij waart goedgunstig voor Uw land, O Heer”. Het nummer staat nog op het liedbord. Dat was voor de dienst van 19 januari. De laatste in de Lutherse Kerk van Alkmaar.

„Het afscheid was emotioneel”, zegt Van Dijk (67), zelflutheraan en veertig jaar hier vaste organist. Hij is ook stadsorganist van Alkmaar en orgeldocent aan de conservatoria in Amsterdam en Hamburg. „Sinds dit een schuilkerk was, is hier eeuwenlang wekelijks een dienst gehouden. Je kent alle mensen persoonlijk, hun levensgeschiedenis. Je ontmoette elkaar hier op een natuurlijke manier. Dat valt weg.”

Op papier telt de lutherse gemeente van Alkmaar nog honderd leden, gemiddelde leeftijd boven de zeventig. 's Zondags kwamen er tien. Financieel en bestuurlijk viel 'Alkmaar' al onder de Evangelisch-Lutherse Gemeente van Amsterdam. Vorig jaar werd besloten de „viering te staken” en een herbestemming te zoeken voor het monumentale gebouw uit 1692.

Het lutherse geloof geldt als „meest katholieke” van alle smaken protestantisme. Er is een vorm van biecht en bij de dienst ligt de nadruk op ritueel en muziek. Calvijn vond zang en orgelspel afleiding van de preek. Maar „zingen is dubbel bidden”, zei Maarten Luther (1483-1546). Onder de nominaal 1,3 miljoen protestanten in Nederland zijn de lutheranen met 13.000 leden een minderheid. De brede trend van ontkerkelijking treft hun kleine, vergrijpende gemeenten relatief hard.

Jongere lutherse kerkgebouwen werden woningen (Amsterdam), sportschool (Beverwijk), hotel-restaurant (Arnhem), kunstencentrum (Schiedam), bed & breakfast (Katwijk) en zelfs 'inspiratieplek voor religieuze vieringen' (Breda).

Maar voor de vele rijksmonumenten met hun beschermde interieurs is het moeilijk een herbestemming te vinden. In de Maarten Luther-kerk van Weesp zit een filiaal van Dental Clinics. De acht behandelkamers kunnen er in theorie schadevrij weer worden uitgenomen. Maar het Strümpflier-orgel uit 1796 boven de receptiebalie heeft sinds de coronacrisis niet meer gespeeld. Voor het hout van het orgel is het er sowieso te warm. Het zou nu als de tandartsboor klinken, als het na acht jaar überhaupt nog geluid maakt.

Dat het orgel, met zijn rococo-front en de houten zwaan als symbool van Luther, er nog is, is sowieso een wonder

Voor 'zijn' orgel in Alkmaar, in 1754 gebouwd, zo goed als zeker door Christian Müller, eveneens een Duitser, vreest Pieter van Dijk eenzelfde lot. Dat het orgel, met zijn rococo-front en de houten zwaan als symbool van Luther, er nog is, is sowieso een wonder. Kort na een kostbare restauratie in 2016 verstopte een inbreker zich in de kast en vertrapte de zachtmetalen pijpen. „Daar was ik kapot van”, zegt Van Dijk.

Om de week klimt hij nog even het steile trapje naast de hoofdingang op, zet de windvoorziening aan (niet blaasbalg zeggen) en zet zich aan de toetsen boven lege banken. Hoe het verder moet, weet hij niet.

Elke twee jaar heeft Alkmaar zijn festival; dan klinken in drie kerken vier historische orgels. „Het zou zo mooi zijn als dat ook hier door kon gaan”, zegt Van Dijk. „Politici zeggen dat we meer oog voor onze cultuur moeten hebben, maar veel Alkmaarders zijn zelfs nog nooit in hun eigen kerken geweest.” Die orgels, voegt hij eraan toe, zijn trouwens gebouwd door „geïntegreerde immigranten”.

ASIELBELEID VK

Britse regering: pas na 20 jaar permanente verblijfsvergunning

Een asielstatus wordt in het nieuwe beleid nog maar voor 2,5 jaar afgegeven in plaats van vijf, en die status zal regelmatig worden geëvalueerd.

AMSTERDAM

Mensen die illegaal het Verenigd Koninkrijk zijn binnengekomen en asiel hebben gekregen, zullen twintig jaar moeten wachten voordat ze een aanvraag kunnen doen voor een permanente verblijfsvergunning. Op dit moment is dat nog vijf jaar. Dat staat in plannen die maandag zullen worden aangekondigd door de Britse minister van Binnenlandse Zaken Shabana Mahmood, melden diverse Britse media.

Volgens de plannen mogen mensen die asiel krijgen alleen tijdelijk in het VK blijven. Hun vluchtelingenstatus wordt regelmatig herzien en als de overheid oordeelt dat het thuisland veilig genoeg is, moet de asielzoeker terugkeren. Volgens de plannen wordt ook de vluchtelingenstatus verkort van vijf jaar naar 2,5 jaar. Mahmood zei tegen *The Sunday Times* dat

de hervormingen „in essentie bedoeld zijn om mensen duidelijk te maken: kom niet als illegale migrant naar dit land, stap niet op een boot”. Volgens de minister „verscheurt illegale migratie” het land en is het de taak van de regering om „het land te verenigen”. „Als we dit niet oplossen, wordt ons land veel meer gepolariseerd”, aldus Mahmood.

Het beleid is overgenomen uit Denemarken, waar een regering onder leiding van de centrumlinkse Sociaaldemocraten een van de strengste asiel- en immigratiesystemen van Europa heeft ingevoerd. In Denemarken krijgen vluchtelingen tijdelijke verblijfsvergunningen, meestal voor twee jaar, en moeten zij in de praktijk opnieuw asiel aanvragen wanneer deze periode is verlopen. Wel is daar de termijn voor het aanvragen van een permanent verblijf acht jaar, en niet twintig.

Voor asielzoekers die via de legale weg het Verenigd Koninkrijk binnenkomen, geldt straks een termijn van tien jaar om een permanente verblijfsvergunning te kunnen aanvragen. Enver Solomon, directeur van de Refugee Council, noemde de plannen van de regering „hard en onnodig” en zei dat ze „mensen die worden vervolgd of gemarteld, of familieleden hebben verloren in brute oorlogen, niet zullen afschrikken”. (NRC)

TWEEDE KAMER

Tom van der Lee (GL-PvdA) aast op Kamervoorzitterschap

AMSTERDAM

Ook GroenLinks-PvdA-Kamerlid Tom van der Lee heeft zich (opnieuw) kandidaat gesteld voor het Kamervoorzitterschap. Dat schrijft hij in een brief die hij zondag verstuurde aan de Tweede Kamer en deelde op X. De ervaren parlementariër is na Thom van Campen (VVD) en huidig Kamervoorzitter Martin Bosma (PVV) de derde die zichzelf aanbiedt.

Van der Lee (1964) werd geboren in de Achterhoek. In 2017 kwam hij in de Tweede Kamer. In de acht jaar die hij in het presidium heeft gezeten, heeft hij ruimschoots ervaring opgedaan in het leiden van plenaire debatten. Afgelopen zomer vertegenwoordigde hij ook de Tweede Kamer tijdens de nationale herdenking van het Nederlandse slavernijverleden,

omdat Kamervoorzitter Martin Bosma daar vanwege minachtende uitspraken die hij vroeger over de herdenking deed niet gewent was. Van der Lee wilde in 2023 ook Kamervoorzitter worden, maar verloor van Bosma.

In zijn sollicitatiebrief schrijft Van der Lee dat hij „in een wereld waar autocratische krachten steeds meer terrein winnen” graag de politieke cultuur wil helpen verbeteren. „Ik wil bevorderen dat we vooral op de bal spelen en niet op de man of vrouw.” Hij zet zichzelf neer als iemand die kan verbinden, gezag heeft en „fairen daadkrachtig” optreedt „als het moet”.

De Tweede Kamer stemt dinsdag over wie de nieuwe Kamervoorzitter wordt. Het zou interessant zijn om te volgen of D66 en CDA over links (Van der Lee) of over rechts (Van Campen) gaan, ware het niet dat de stemmen van de Kamerleden geheim blijven. (NRC)

Gaza Tentenkampen voor ontheemden staan blank door zware regenval

AMSTERDAM

In Gaza zijn het afgelopen weekend meerdere tentenkampen voor ontheemden blank komen te staan door zware regenval. De hevigste overstromingen deden zich op vrijdag en zaterdag voor in het vluchtelingenkamp Al-Mawasi, bij Khan Younis, in het zuiden van Gaza, waar ongeveer 425.000 ontheemde Palestijnen wonen in tenten. Volgens het Rode Kruis zijn door de zware regenval veel spullen onbruikbaar geworden of weggespoeld. Ook is er een groot tekort aan winterkleding en schoenen voor kinderen. Vele matrassen zijn compleet doorweekt en er is ook een groot gebrek aan dekens. Sommige Gazanen hebben hun toevlucht genomen in beschadigde huizen. (NRC)

FOTO ABED RAHIM KHATIB/GETTY IMAGES

OPENBAAR MINISTERIE

‘Officiëren van justitie moedeloos door aanhoudende ict-problemen’

Het OM dreigt de loyaliteit van medewerkers te verliezen, waarschuwt de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak.

Marcel Haenen

AMSTERDAM

Door al maanden aanhoudende ernstige ict-problemen bij het Openbaar Ministerie kan „de loyaliteit van medewerkers” van deze organisatie „niet langer als vanzelfsprekend worden beschouwd”. Aanklagers zijn moedeloos en gefrustreerd geraakt.

Dat schrijft Marc Fierstra, voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (NVvR, de beroepsvereniging van rechters en officieren van justitie), in een ongebruikelijk felle brandbrief aan het College van procureurs-generaal, de landelijke leiding van het OM. „De gevolgen van de voortdurende ict-problemen bij het Openbaar Ministerie in combinatie met de voortdurend hoge werkdruk en de aangekondigde bezuinigingen en verschuivingen in het OM-budget” hebben volgens de vakbond voor magistraten het werkklimaat verziekt. Het bestuur van de NVvR zegt zich „ernstige zorgen te maken over de snel toenemende onvrede en onrust bij onze OM-achterban”.

In juli van dit jaar werd het OM door de leiding offline gehaald wegens ernstige zorgen over de beveiliging van de eigen digitale werkomgeving. Alle internetverbindingen werden afgesloten en op afstand werken

was niet langer mogelijk. Dit gebeurde nadat vanuit het Nationaal Cyber Security Centrum (NCSC) „een signaal binnenkwam” dat er een mogelijke kwetsbaarheid is. Werknemers van het OM konden wekenlang niet e-mailen of op het internet. In augustus liet het OM weten de ict-systemen weer „gefaseerd” met internet te gaan verbinden. Dat blijkt maar zeer ten dele gelukt.

Wilde staking

„De problemen bij het OM zijn echt giga. De ict-infrastructuur is heel beroerd en de leiding heeft geen idee hoe ze uit deze wanhopige situatie moet komen”, zegt Fierstra desgevraagd. De NVvR-voorzitter bevestigt dat officieren van justitie op verschillende parketten een wilde staking voorbereiden: aanklagers overwegen om te weigeren in strafzaken een requisitoir te houden. „De emoties rijzen aan alle kanten de pan uit. Men ziet het niet meer zitten. De leiding geeft het personeel ook nauwelijks uitleg hoe het verder moet.”

In een reactie op de groeiende onvrede onder het eigen personeel en bevreest voor spontane werkonderbrekingen heeft de leiding van het OM alle werknemers „twee oplaaddagen” toegezegd. „Vanwege het niet langer thuis kunnen werken en de impact die dit heeft op de privésituatie” krijgt

iedereen twee extra vrije dagen: op 31 december en 2 januari hoeft men niet naar het parket te komen. Het is een tegemoetkoming voor „het geduld dat Outlook van je vraagt” en als dank voor het „doorzettingsvermogen”.

Dat gebaar is niet goed gevallen onder het personeel. De Centrale Ondernemingsraad van het OM wil dat er een ruimere compensatie komt voor het vele overwerk dat door alle problemen moet worden verricht. „Twee vrije dagen rond de jaarwisseling als

Het overkomt ons geregeld dat we op zitting staan en geen dossier kunnen raadplegen

Een officier van justitie

de organisatie toch al op crepeersterkte werkt, stelt niet veel voor. Dit is *too little too late*. Men voelt zich niet serieus genomen”, zegt Fierstra. De grootste klacht onder officieren van justitie betreft de algemene traagheid van het ict-systeem. Vrijwel niemand kan thuiswerken. „De meeste officieren hebben een laptop die het niet doet”, zegt een aanklager. NRC sprak drie officieren over de ict-

problemen; omdat zij vrezen voor repercussies willen zij niet met naam worden genoemd.

Dagelijks falen meerdere systemen, waarbij vooral mailprogramma Outlook niet werkt. „Het laden van een mailtje duurt ook als het systeem wel „werkt” vaak minstens vijf minuten”, vertelt een officier van justitie.

„Elke dag is een verrassing, maar het overkomt ons geregeld dat we op zitting staan en geen dossier kunnen raadplegen omdat GPS [het digitale rechtszakensysteem] het niet doet. We hebben ook nog altijd geen toegang tot mail en kantoorapplicaties op de iPhones. Informatie over wanneer dat hersteld zal zijn heb ik niet gehoord”, is een andere klacht.

De NVvR dringt er bij het College op aan om meer duidelijkheid te geven over de ontstane extra druk op de organisatie. „Medewerkers missen het gevoel dat er naar hen wordt geluisterd, waardoor het werkplezier vermindert en de loyaliteit ernstig op de proef wordt gesteld of soms zelfs wordt ondermijnd. OM'ers weten onvoldoende waar zij aan toe zijn en tasten te vaak in het duister als het gaat om de keuzes die de organisatie maakt”, aldus Fierstra.

Het verzoek aan het College in het schrijven van de NVvR van 11 november om „op korte termijn” te reageren, heeft nog geen antwoord opgeleverd.

Een woordvoerder van het College laat aan NRC weten „ervan doordrongen te zijn dat de al jarenlang aanhoudende ict-problemen veel extra inspanning vragen van alle collega's en zeer frustrerend zijn”.

Bijzondere inzet

De OM-leiding constateert dat „de afgelopen periode in het bijzonder zwaar is geweest door de recente ict-inbreuk en de gevolgen daarvan. Dat zelfs in die periode de meeste strafrechtzakenstelsels doorgang hebben kunnen vinden, zegt veel over de loyaliteit en bijzondere inzet van alle medewerkers. De Centrale Ondernemingsraad spreekt.”

Mede door de extra uitgaven die gemoeid zijn met het repareren van de informatievoorzieningen moet het OM bezuinigingen doorvoeren. Dit roept binnen de organisatie „begrijpelijke extra zorgen” op. Het College zegt „non-stop hard te werken aan het stap voor stap invoeren van structurele verbeteringen in de ict-infrastructuur”.

De beroepsvereniging NVvR wil dat het College snel „inhoudelijk perspectief” biedt aan de medewerkers. „Zijn zijn het kapitaal van de organisatie en leveren een fundamentele bijdrage aan de veiligheid van Nederland. Zij verdienen uw volwaardige steun.”

REPORTAGE **AARDBEVING**

‘Alles wat ik uit mijn jeugd ken, is straks verdwenen’

Al sinds de basisschool horen aardbevingen bij het leven van Vera Huizing (19) en haar ouders, akkerbouwers in Zeerijp. Door de versterkingsoperatie zien ze het dorp veranderen. „Er is nu een soort plan voor ons huis. Het gaat helemaal leeg.”

Door **Romy van der Poel** Fotografie **Sake Elzinga**

De aardbeving van 3,4 in **Zeerijp** was in Groningen de op twee na grootste ooit.

Bert-Jan Huizing met zijn dochter **Vera** op het erf van zijn akkerbouwbedrijf in Zeerijp.

Zeerijp in de provincie Groningen, twee dagen na de aardbeving.

Ze zijn onder de indruk als ze hier zijn. Terug in Den Haag zitten ze weer in een andere wereld

Bert-Jan Huizing
Akkerbouwer en gemeenteraadslid

wat ‘dat voor vakantieparkjes’ waren. Misschien, dacht ze toen, is mijn jeugd toch wel anders dan die van mensen uit andere delen van het land. Daar waar aardbevingen niet elke verjaardag onderwerp van gesprek zijn. ‘Welke versterking krijg je? En wanneer?’ Ook haar ouders en die van vriendinnen waren er veel mee bezig. Wat er nu weer moest gebeuren, wat er niet gebeurde. Ze zag hoe er ook in versterkte huizen weer nieuwe scheuren kwamen. Na de beving van vrijdag zijn er volgens de laatste cijfers al 758 nieuwe schade meldingen gedaan. Bert-Jan: „Een paar weken geleden verscheen een onderzoek waaruit bleek

dat de aardbevingen veel impact op de jeugd hebben gehad. Sommige kinderen hebben hun ouders altijd gestrest gezien.”

Dorpshuis: afgebroken

Vera zegt dat het bij haar niet het geval is. En toch. Haar basisschool is paar jaar geleden versterkt. „Alles is weggegooid, weggedaan.” Ze is er nog eens geweest „maar er was niets meer zoals toen”. Ook haar middelbare school is aangepakt. Het dorpshuis: afgebroken en opnieuw opgebouwd. Straks wordt haar ouderlijk huis versterkt. „Er is nu een soort plan voor ons huis. Het gaat hele-

Nu zeven jaar geleden werd geconcludeerd dat het huis van de familie Huizing versterkt moet worden

maal leeg. Mijn slaapkamer is straks weg. Alles wat ik uit mijn jeugd ken, is dan verdwenen.” Het is nu zeven jaar geleden dat werd geconcludeerd dat het huis van de familie Huizing versterkt moet worden. Achter de schuur, waar bergen pootaardappels opgeslagen liggen, staat een keet klaar. Daar gaat Bert-Jan straks tijdelijk met zijn vrouw wonen, de vier kinderen zijn het huis uit. Wanneer? Hij weet het nog niet. Hij zou een dag nodig hebben, zegt hij, om uit te leggen wat er allemaal is gebeurd. Kort samengevat: bureaucratie. „Ik zeg altijd: erger je niet, verwonder je slechts.”

GASWINNING

Wetenschap verrast: ‘Geen enkel model had zo’n grote aardbeving voorspeld’

Een aardbeving van de zwaarte zoals Groningen die donderdagnacht had, heeft experts verrast. Er zijn natuurlijk grotere bevingen, maar ook kleine kunnen schade aanrichten.

Felix Voigt

AMSTERDAM

Zo zwaar als de aardbeving die donderdagnacht een groot deel van Groningen wakker schudde, had geoloog André Niemeijer van de Universiteit Utrecht ze niet meer verwacht. Zeker niet ruim een jaar nadat de gaswinning is gestopt. Afgelopen zomer had hij zich in NRC nog laten verleiden tot een voorzichtige voorspelling. „Ik kan me niet voorstellen dat we nog een grotere aardbeving gaan krijgen”, zei Niemeijer toen. „Maar het is moeilijk daar een uitspraak over te doen: als ik dat nu zeg en morgen is er een grotere aardbeving, had ik het fout. Want die kans blijft wel.”

Donderdagnacht werd nog eens duidelijk hoe moeilijk aardbevingen te voorspellen zijn, zegt Niemeijer op de ochtend na de op twee na zwaarste aardbeving in Groningen ooit gemeen. „Het is natuurlijk niet de aller-grootste, maar toch is dit verrassend. Ik denk niet dat er een wetenschappelijk model is dat zo’n grote aardbeving voorspeld had. We zijn al even gestopt met gas eruit halen, dus eigenlijk wordt de drijfveer voor aardbevingen niet groter.”

KNMI

Hoewel de omvang van deze beving verraste, was bekend dat er voorlopig aardbevingen zouden blijven plaatsvinden - ook na het dichtdraaien van de gaskraan. „Het aantal bevingen neemt af en daarmee ook de zwaarte, maar we wisten dat de kans op dit soort zware bevingen zou blijven bestaan”, zegt seismoloog Láslo Evers van het KNMI. „Dat heeft het KNMI ook steeds betoogd.”

Door decennia van gaswinning is de druk in zandsteenlagen gedaald, waardoor de lagen in elkaar drukten. De spanning op de ruim duizend breuklijnen van Groningen die daarvoor ontstaat, kan zich met een schok ontladen als een aardbeving. Maar hoe groot zo’n beving is en wanneer die precies komt, kunnen zelfs de geavanceerde modellen niet accuraat voorspellen.

Voorlopig bestaat de kans op naschokken. Ruim vijf uur na de eerste schok met een kracht van 3,4, registreerden de meetstations van het KNMI de eerste naschok. „Die had een magnitude van 2,1”, zegt Evers. „Dat is goed voelbaar en kan tot schade leiden. Over het algemeen is een aardbeving ruwweg vanaf magnitude 1,5 voelbaar.” Naschokken zijn minder hevig dan de originele schok, maar zelfs daar zijn geen garanties aan te ontlenen, benadrukt Evers. „Het is een definitief kwestie: als een naschok groter is dan de hoofdschok, dan wordt dat de hoofdschok en die vorige schok wordt dan een voorschok.” Evers werd donderdagnacht na de eerste beving gebeld door collega’s, zoals gebruikelijk bij zwaardere aardbevingen. Het KNMI heeft ongeveer negentig seismologische meetstati-

Omstanders kijken in **Zeerijp** naar schade die de aardbeving heeft veroorzaakt. Foto: RUBEN HUISMAN/ANP/PERSBUREAU METER

ons in Groningen, die de kleinste trillingen rechtstreeks doorgeven. Medewerkers van het instituut houden die signalen de klok rond in de gaten en een relatief zware aardbeving als vrijdagnacht activeert ook een automatische melding. „Dan gaat de seis-

”

Als een naschok groter is dan de hoofdschok, dan wordt dat de hoofdschok

Láslo Eversseismoloog

moloog van dienst de verdere analyse doen.”

Voor het waarschuwen van inwoners of het nemen van maatregelen is het dan te laat. In landen als China en Japan kunnen seismologen soms

vroeg waarschuwen, enkele minuten voor de verwoestende, grote schok. „Dat kan net genoeg zijn om een hogesnelheidstrein te stoppen en om kritische infrastructuur af te sluiten”, zegt Niemeijer. „Mensen kunnen dan een veilige plek zoeken.”

In Groningen zijn dat soort waarschuwingen onmogelijk, „omdat de energie in een paar seconden over de hele regio reist”, zegt Evers.

Vergeleken met natuurlijke aardbevingen in het buitenland, zijn die in Groningen klein. Toch kan de schade groot zijn, omdat ze dicht bij het oppervlak ontstaan.

„Omdat deze beving een kracht van 3,4 heeft op drie kilometer diepte, is de grondbeweging groter dan wanneer het een 3,4 zou zijn op een diepte van bijvoorbeeld tien kilometer”, zegt Niemeijer. „En voor de schade is niet de kracht, maar de grondbeweging de belangrijkste factor.”

Epicentrum aardbeving bij Zeerijp had kracht van 3,4

AMERIKAANSE POLITIEK

Trump in paniek nu de Epstein-affaire tot meer Republikeins verzet leidt

Trump wacht dinsdag een Huis-stemming die de rest van zijn termijn kan bepalen. Durven genoeg Republikeinen tegen de president op te staan en vrijgave van het Epstein-dossier te eisen? Of helpen ze hem de kwestie in de doofpot stoppen - met alle electorale risico's van dien?

Merijn de Waal
AMSTERDAM

De aanhoudende vragen over zijn decennialange kameraadschap met Jeffrey Epstein leiden bij de Amerikaanse president Donald Trump tot groeiende paniek. De affaire rond de in 2019 overleden zedendelinquent en jetsetfiguur is in alle hevigheid opgelaaid, nadat het Congres woensdag weer aan de slag kon na een zes weken lange shutdown.

Sinds Washington weer openging, zijn niet alleen duizenden e-mails van Epstein vrijgekomen, die nieuwe vragen oproepen over wat Trump wanneer wist van diens stelselmatige misbruik van minderjarigen. Ook kan het Huis van Afgevaardigden dinsdag alsnog stemmen over een wetsvoorstel dat het ministerie van Justitie zou verplichten zo veel mogelijk van het Epstein-strafdossier vrij te geven.

Hoewel het nog zeer de vraag is of de voorgestelde *Epstein Files Transparency Act* daadwerkelijk wet zal worden, heeft het opvlammen van de Epstein-affaire het Witte Huis in een crisissfeer gestort. Vrijdagochtend vertrok Trump vervroegd naar zijn privélandgoed Mar-a-Lago in Florida. De president, die doorgaans meerdere persgesprekjes op een dag voert, spoedde zich naar zijn helikopter en negeerde vragen over Epstein die journalisten hem toeriepen. Twee dagen eerder voltrok zich in het Oval Office al een soortgelijk tafereel.

Eenmaal in Florida aangekomen, trok Trump via zijn platform Truth Social zijn politieke steun in aan de bekende Republikeinse afgevaardigde Marjorie Taylor Greene. De radicale trumpista en complotdenkster was jarenlang een van zijn trouwste volgelingen, maar is nu bij de president uit de gratie, omdat ze het waagde voor behandeling van het Epstein-wetsvoorstel te stemmen.

Trump probeerde ook twee andere vrouwelijke Republikeinse afgevaardigden die vóór behandeling stemden, te dierder in de week nog krachtig uit het hoofd te praten. Een van de dissidente vrouwen werd daartoe apart genomen in de Situation Room van het Witte Huis. Dit is de ruimte voor topvertrouwelijke crisisoverleg waar geen mobiele telefoons zijn toegestaan en Trumps smeebedde dus niet heimelijk opgenomen zou kunnen worden.

Revolte in MAGA-kringen

In opdracht van Trump deed het Republikeinse partijleiderschap er de afgelopen maanden alles aan om behandeling van het Epstein-wetsvoorstel te voorkomen. In de zomer stuurde Huis-voorzitter Mike Johnson zijn Kamer met extra lang reces, toen ook zijn eigen fractie begon te muiten tegen die blokkade. Ook de overheidsslui-

ting die Washington anderhalve maand stillegde, lijkt ten minste deels bedoeld te zijn geweest om het niet over Epstein te hoeven hebben.

Juist Republikeinse kiezers verwachten meer transparantie, nadat Trump en andere kopstukken van zijn *Make America Great Again*-beweging tijdens de presidentsrace van 2024 eindeloos complotverhalen verspreidden over Epstein. Trumps campagne gaf zo voeding aan de oudere rechtse samenzweringstheorie dat de Clintons en andere top-Democraten een geheim genootschap van satanistische pedofielen vormen. Ook Epsteins officiële doodsoorzaak - zelfmoord in een New Yorkse cel - moest daarom in twijfel worden getrokken: hij zou vermoord zijn in opdracht van hooggeplaatste connecties.

Eenmaal weer president, beloofde Trump op campagne, zou hij dit allemaal laten ophelderen. Ook na zijn stembuszege en terugkeer in het Witte Huis bleef hij die belofte aanvankelijk trouw. Hij benoemde twee MAGA-influencers die jarenlang in Epstein-theorieën handelden aan het hoofd van de federale recherche FBI. Na „diepgravend onderzoek” moesten zij, samen met Trumps minister van Justitie, in juli echter concluderen dat er geen aanleiding was om het Epstein-dossier te heropenen of andere mensen te vervolgen.

Hierover brak binnen MAGA-kringen meteen een revolte uit, die Trump sindsdien alleen tijdelijk uit het nieuws wist te duwen, maar nooit kon sussen. Zeker omdat dankzij journalistiek graafwerk en via de Toezicht-commissie van het Huis druppelsgewijs bewijsstukken naar buiten kwamen over Trumps eigen lange en hechte band met Epstein. Zo publiceerde de zakenkrant *The Wall Street Journal* de pikante bijdrage die Trump leverde aan een verjaardagsboek voor Epstein.

Ook veto helpt Trump niet

Het stelt Republikeinse volksvertegenwoordigers nu voor een enorm dilemma. Enerzijds is het binnen hun fracties goedgeels onmogelijk geworden op te staan tegen de president: Trump kan hun loopbaan dan beëindigen door in Republikeinse voorverkiezingen rivalen te steunen. Anderzijds zal een stem tegen openbaarmaking van het dossier hen door kiezers zwaar worden aangerekend: helpen ze de president soms om de kwestie in de doofpot te stoppen?

Naar verwachting zal het Huis het voorstel dinsdag aannemen. De vraag is vooral hoeveel Republikeinen durven mee te stemmen met de Democratische minderheid. Zeker als dit er tientallen zijn, zal dit de druk verhogen op Republikeinen in de Senaat om het voorstel ook te steunen. In dat geval zou het op Trumps bureau belanden, waarna hij het kan vetoën. Een blokkade die het Congres alleen met een twee

Een kunstwerk van een hand-in-hand dansende **Trump en Epstein** dook al op meerdere plekken in Washington op. FOTO J. SCOTT APPLEWHITE/AP

In september zei **Marjorie Taylor Greene** al het wetsvoorstel te steunen om zoveel mogelijk stukken uit het Epstein-strafdossier vrij te geven. FOTO JONATHAN ERNS/REUTERS

derde meerderheid zou kunnen omzeilen.

Maar ook een presidentieel veto zou de kwestie allesbehalve doen luwen. Media en de Democraten zullen blijven graven in documenten waar ze wél de hand op weten te leggen. En mochten de Democraten eind 2026 het Huis veroveren dan kunnen ze ook parlementaire onderzoeken opstarten, waarbij ze beschikken over de macht getuigen en bewijsmateriaal te dagvaarden. De Epstein-kwestie kan zo nog Trumps hele presidentschap blijven doortetteren.

In een poging toch iets van transparantie te bieden, gaven Republikeinen vorige week ruim twintigduizend pagina's aan e-mails vrij die ze verkregen uit Epsteins nalatenschap. Hieruit bleek nogmaals hoe wijdvertakt het netwerk van de man was en hoezeer hij opereerde als een soort machtsmakelaar in hooggeplaatste connecties. De berichten staan ook vol boude beweringen, waarvan onduidelijk blijft of ze kloppen of dat het snoeverij betreft waarmee Epstein zijn netwerk onderhield.

Epstein kan niet ondervraagd worden, maar zijn metgezel Ghislaine Maxwell - de Britse *socialite* die in de VS een lange celstraf uitzit wegens het ronselen van Epsteins minderjarige 'masseuses' - kan nog wel praten. De regering-Trump lijkt vooralsnog echter haar stilzwijgen te hebben afgedwongen door Maxwell deze zomer naar een gevangeniskamp met een uiterst coulant detentieregime over te plaatsen.

Trump probeerde vrijdag ook de aandacht van de kwestie af te leiden door zijn minister van Justitie opdracht te geven Epsteins banden met hoge Democraten en een progressieve topdonateur te onderzoeken. Hij greep hiermee terug op de complottheorie over de veronderstelde 'klantenlijst' met andere machtige mannen (naast Democraten ook Hollywoodsterren, hoge zakenlieden en andere prominenten) die Epstein aan seks met minderjarige meisjes zou hebben geholpen. Als hiervoor inderdaad bewijs bestaat, is het de vraag waarom Trumps eigen FBI en Justitie hier bij hun herziening van eerder dit jaar niet op aansloegen.

Risico op 'uitzaaiingen'

De roep om openbaarmaking van het omvangrijke strafdossier zal sowieso aanhouden. De FBI zou dit jaar duizend rechercheurs hebben ingezet om het nogmaals door te spitten. Het zou volgens sommige media bergen aan videomateriaal bevatten dat Epstein heimelijk opnam in zijn verschillende woningen. In de complotverhalen deed hij dit om de leden van zijn 'klantenlijst' te chanteren, mogelijk als Mossad-agent. Epsteins broer Mark blijft dan ook overtuigd dat zijn broer geen zelfmoord pleegde, vertelt hij dezer dagen weer in mediaoptredens.

Alle afleidingsmanoeuvres ten spijt, de aandacht in de media en de publieke opinie dreigt zich permanent te vestigen op

Trumps eigen band met Epstein. Dit bleek ook wel uit de berichtgeving die voortvloeide uit de e-maildump van deze week. Deze bevatte allerlei aanknopingspunten en pikanterieën voor nieuwe vragen en wilde alternatieve lezingen.

Vierde Epstein in zowel 2016 als 2017 bijvoorbeeld nog Thanksgiving met Trump in Florida, terwijl de president zelf zegt al in 2004 met hem te hebben gebroken? Gaf Epstein de Russen compromitterend materiaal om de president mee te chanteren? Raakten beide mannen eigenlijk gebrouilleerd over een villa in West Palm Beach die ze beiden wilden kopen en was dit conflict voor Trump aanleiding zelf de autoriteiten te tippen over Epsteins pedo-activiteiten? Circuleren er echt foto's van Trump die orale seks geeft aan ene 'Bubba' (ook de bijnaam van Bill Clinton)? Enzovoort.

Het risico voor Trump schuilt er niet alleen in dat de affaire in het nieuws blijft. Maar ook dat deze zich almaar verder vertakt naar andere aspecten van zijn eerdere handel en wandel, totdat de Democraten een keer beet krijgen. Op het eerste oog triviale kwesties hebben in Washington namelijk vaak de neiging zich „uit te zaaien” tot slepende schandalen, schreef *The New Yorker* donderdag.

Het afzettingsproces tegen Bill Clinton draaide in de jaren negentig bijvoorbeeld om zijn relatie met een Witte Huis-stagiaire, maar kwam oorspronkelijk voort uit jarenlange Republikeinse vragen over een oude grondtransactie in zijn thuisstaat Arkansas. Clintons vrouw Hillary verloor in 2016 mede de presidentsrace vanwege een omstreten privé-e-mailserver, maar de Republikeinen kwamen die allereerst op het spoor door zich vast te bijten in haar handelen als minister rond de aanval op het Amerikaanse consulaat in Benghazi, Libië.

Opvolgingsstrijd barst al los

Het kan Trumps ijzeren greep op zijn partij danig ondermijnen. Het Epstein-transparantie-wetsvoorstel lijkt de komende weken op Capitol Hill te gaan leiden tot verkapte vertrouwensstemmingen over Trump. En dat op een moment dat zijn partij ziet dat de populariteit van de president tanende is. Bij verkiezingen, begin deze maand, boeken Democraten onverwacht comfortabele zeges. Opinieonderzoek wijst uit dat Amerikanen steeds negatiever worden over vooral Trumps economische beleid en dat ze zijn partij hierop willen afrekenen.

Trump mag regelmatig flirten met een ongrondwettelijke derde termijn, feit is dat Republikeinen al nadenken over de jaren na zijn vertrek. De breuk met Marjorie Taylor Greene (MTG) is hier exemplarisch voor. Zij wierp zich de afgelopen tijd op als stem der redelijkheid binnen haar partij door te klagen over de kosten van levensonderhoud die ook onder Trump hoog blijven én door te pleiten voor transparantie over Epstein. Dit voedt de speculaties dat ze in 2028 een gooi wil doen naar de Republikeinse kandidatuur.

Sommige Democraten verneukelden zich de afgelopen dagen al dat „dit het begin van het einde” zou zijn voor Trump. Dat is voorbarig, maar ruim drie jaar voor het aflopen van zijn termijn (begin 2029) lijkt door 'Epstein' de strijd om Trumps opvolging al wel vervroegd los te barsten. Terwijl andere potentiële kroonprinsen zoals vicepresident JD Vance en buitenlandminister Marco Rubio als lid van de regering loyaal moeten blijven aan hun politieke baas, ziet 'MTG' daarbij duidelijk electorale kansen in afstand nemen tot Trump.

De afgevaardigde uit zuidelijk Georgia bond dit weekeinde zeker niet in. Op haar X-account klaagde ze over een golf aan doodsb bedreigingen na haar breuk met Trump, die ze weet aan giftige retoriek van „de man die ik steunde en verkozen hielp worden”. „Als vrouw neem ik bedreigingen door mannen ernstig”, twitterde Taylor Greene zaterdag. „Ik begrijp nu een beetje welke angsten en druk de vrouwen hebben ervaren die slachtoffer werden van Epstein en zijn kliek.”

Opinieonderzoek wijst uit dat Amerikanen steeds negatiever worden over Trump

ESCALATIE

Curaçao vreest militaire acties VS

Het grootste Amerikaanse vliegdekschip vaart door de zeestraat tussen Venezuela en Curaçao. De spanning is voelbaar op het eiland. „Mensen zijn bang.”

Danielle Pinedo en Toef Jaeger
AMSTERDAM

„Heb je gehoord dat er weer een bootje is getorpedeerd?” en „Heb je dat grote Amerikaanse schip gezien?” Het zijn slechts twee berichten in een appgroep van bewoners op Curaçao. Ze wisselen foto's en berichten uit om hun zorgen te delen, vertelt Janice, een ondernemer op Curaçao die haar achternaam liever achterwege laat, door de telefoon. „Mensen zijn bang. Niet voor wat er gaat gebeuren, maar voor wat ze niet weten dat er gaat gebeuren. De een hoopt dat Nederland als beschermengel zal fungeren, *if worse comes to worst*. De ander zegt: vergeet het, Den Haag laat ons dan in de steek.”

Sinds vorige week varen Amerikaanse marineschepen door de zeestraat tussen Curaçao en Venezuela, waaronder het grootste Amerikaanse vliegdekschip, de USS Gerard R. Ford. Ook zijn er bommenwerpers actief in het Caribisch gebied die deelnemen aan wat de Amerikaanse

Een cruiseschip ligt in de haven van Willemstad. De toerisme-industrie vreest dat door de spanningen in het gebied toeristen wegblijven. FOTO ROBIN UTRECHT/ANP

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

28 JAAR EDVARIING

CURSUS DAYTRADEN 675

2e persoon half geld

Cursus in Hotel vd Valk Breukelen

Acht weken live meekijken

Gratis handelsrobot

Gewoon winst, geen gedoe

Originele reacties cursisten

■ Gouden pepernoot
Dat u, te midden van een stijgende DAX, met enkel short posities toch € 295 uit de markt wilt te halen, is net zo verrassend als het vinden van de gouden pepernoot. Echt een staaltje van financiële magie!

■ Pot met pieten!
Ik verdien iedere dag centjes zonder stress. Pot met pieten wat heb ik er een lol in!

■ Sinterklaas
Ik hoop dat Sinterklaas mij gunstig gezind mag wezen.

Ik verdien iedere dag centjes zonder stress. Pot met pieten wat heb ik er een lol in!

Volgende cursusdata in Hotel vd Valk Breukelen: maandag 8 dec, vrijdag 19 dec en maandag 29 dec

Let op! U kunt snel veel winst boeken maar net zo snel veel verliezen lijden

www.robwessels.nl 010 519 21 15

minister van Defensie, Pete Hegseth, aankondigde als operatie Southern Spear.

Sinds half augustus gebruiken de Amerikanen militaire middelen om „narcoterroristen” die een bedreiging voor de VS zouden vormen „uit het leven te blazen”, zoals de Amerikaanse president Donald Trump de acties in het Caribisch gebied en in de Stille Oceaan omschreef. Sinds de eerste aanvallen zijn er bijna tachtig doden gevallen.

‘Illegaal’ en ‘onacceptabel’

Vrijdag maakte de Amerikaanse nieuwszender CNN bekend dat het Verenigd Koninkrijk voorlopig geen inlichtingen meer uitwisselt met de VS over mogelijke drugsboten, om niet medeplichtig te worden aan wat het VK „illegale aanvallen” noemt. Ook Canada en Colombia zijn tijdelijk gestopt met het delen van inlichtingen. Frankrijk vindt de aanvallen een ondermijning van het internationaal recht, een VN-commissie noemde ze „illegaal” en „onacceptabel”.

Curaçao en Aruba, die binnen het koninkrijk een autonome status hebben, en ook Bonaire (met de status van Nederlandse gemeente) stellen zich vooralsnog neutraal op in deze escalatie, terwijl er wel degelijk zorgen zijn. „Er zijn weliswaar geen schoten gelost, maar Curaçao ligt maar op 65 kilometer van Venezuela, en er wonen veel Venezolanen op het eiland”, legt Julian Neijhorst verslaggever van het *Antilliaans Dagblad*, uit door de telefoon. „Iedereen weet: een neutrale houding heeft voordelen. Kijk maar naar Trinidad en Tobago, dat zich achter de VS heeft geschaard, en nu de woede van Maduro [president van Venezuela] over zich heeft afgeroepen omdat het eiland Amerikaanse marineschepen laat aanmeren en tanken.”

De Amerikanen zijn al aanwezig op de Curaçaose luchtmachtbasis Hato. Even was er sprake van Amerikaanse schepen ook op Curaçao zouden aanmeren, maar daar zagen de Amerikanen zonder opgaf van redenen op het laatste moment van af. „We maakten ons zorgen over de plannen om Amerikaanse schepen op Curaçao te laten aanmeren en tanken. Het gevoel ontstond dat de VS het eiland als een tussenstop ziet”, vertelt Giselle Rosalia (47) door de telefoon.

Rosalia, die onderwijzer en politicus is, organiseerde een manifestatie waarin geëist wordt dat Curaçao zich niet zou laten gebruiken door de VS. „Op die manifestatie in Willemstad

Op Curaçao dragen mensen borden met teksten als: ‘We laten ons niet gebruiken!’

kwamen zo’n tweehonderd mensen af. Dat lijkt weinig, maar voor Curaçao begrippen is het veel. Het is een klein eiland, met een grote sociale controle en een angstcultuur. Mensen zijn bang zich uit te spreken. Nu droegen ze borden met teksten als: ‘We laten ons niet gebruiken!’ De plannen voor het aanmeren zijn niet doorggegaan, dat zou je als overwinning kunnen zien. We hebben ook een brief aan de premier [Gilmar Pisas] gestuurd, met onze grootste zorgen. Daar heeft hij nooit op geantwoord.”

Kamervragen

De vragen en zorgen waren voor de Tweede Kamerleden Mikal Tseggai en Kati Piri (beiden GroenLinks-

PvdA) vrijdag aanleiding voor het stellen van Kamervragen. Ze willen onder meer weten hoe de regering de Amerikaanse aanvallen op de boten in de Caribische zee beoordeelt, en of Nederland ook tijdelijk zou moeten stoppen met het delen van inlichtingen. Ze willen ook weten of er garanties kunnen worden gegeven dat Nederland op geen enkele manier bijdraagt aan de Amerikaanse actie.

Aangestuurd door de VS

Het ministerie van Buitenlandse Zaken laat zondag per mail weten: „Nederland vindt het van belang dat alle partijen zich inspannen om escalatie te voorkomen en zich houden aan het internationaal recht. Hier roepen wij samen met EU-lidstaten toe op. In onze contacten met de VS benadrukken we ook het belang dat de gevolgen voor de regio – ook voor het Caribisch deel van het Koninkrijk – goed worden meegenomen.” Nederland is niet betrokken bij de militaire operatie van de VS, schrijft het ministerie. „Het betreft een nationaal aangestuurd operatie door de VS.”

De ABC-eilanden zijn van Venezuela afhankelijk voor de voedselvoorziening. Vissers blijven, zoals de NOS meldde, binnen de twaalfmijlszone. De toerisme-industrie vreest dat vakantiegangers wegblijven. „Op dit moment zien we nog geen economische gevolgen van de politieke spanningen in het gebied”, zegt Travis Anthony (38) door de telefoon. Hij is eigenaar van een aantal toeristische bedrijven op Curaçao en biedt tochten over land en op zee aan. „Je merkt echter wel dat er angst is dat die gevolgen er gaan komen. Toerisme is dé economische pijler van het eiland, en als de toeristen wegblijven zitten we met een groot probleem.”

nrc
MAANDAG 17 NOVEMBER 2025

BBB-leider **Caroline van der Plas** (midden), **Henk Vermeer** (links) en **Mona Keijzer** (rechts) reageren 29 oktober op de uitslagen van de Tweede Kamerverkiezingen. FOTO EMIEL MULDERMAN/ANP

BOERBURGERBEWEGING

Kritiek bij BBB over koers en leiderschap na verkiezingsnederlaag

Binnen de top van de partij klinkt kritiek op de rechtser koers. Ook over partijleider Caroline van der Plas heerst onvrede.

Guus Valk en Erik van der Walle

DEN HAAG

Maandagavond, in een restaurant in Den Haag, zit een zware delegatie bij elkaar. Het partijbestuur van BBB, de Eerste Kamerfractie (dertien zetels) en de Tweede Kamerfractie (vier zetels) evalueren dan de verkiezingsnederlaag van 29 oktober, waarbij de partij bijna halveerde. In BBB leeft een felle discussie over de strategie, en over de koers van de partij. Daarbij wordt onder prominente BBB'ers een debat gevoerd over het leiderschap van Caroline van der Plas, oprichter van de partij.

„We zijn volop bezig met evalueren”, zegt Henk Vermeer, Tweede Kamerlid en campagneleider van BBB. De provinciale campagneleiders hebben al een paar dagen na de verkiezingen gezegd wat ze van de verkiezingen vinden, de Tweede Kamerfractie heeft ook al geëvalueerd. En er loopt een online enquête voor vrijwilligers en andere betrokkenen.

Een rondgang van *NRC* in de partij leert dat er breed onvrede leeft over de campagne. Dat gaat deels, maar zeker niet alleen, over het verkiezingsresultaat. In 2023 werd BBB nog veruit de grootste tijdens de verkiezingen voor Provinciale Staten, en daar-

mee ook de dominante partij in de Eerste Kamer. Bij de Tweede Kamerverkiezingen behaalde BBB dat jaar zeven zetels. Daar zijn er nog vier van over.

Koers niet te volgen

Veel gesprekspartners zeggen dat de koers van de partij niet meer te volgen is, zowel tijdens de campagne als daarna. BBB besloot deze campagne te verbreden, en te laten zien dat het de partij om meer ging dan alleen stikstofbeleid of de agrarische sector. Daarbij schoof BBB naast lijsttrekker Caroline van der Plas ook andere prominenten naar voren. Dat gebeurde met name met de nummer twee van de kandidatenlijst, demissionair vicepremier Mona Keijzer. De slogan luidde: ‘BBB levert’. Dat was een verwijzing naar de kabinetsdeelname van de partij. De PVV en later ook NSC stapten uit het kabinet, maar BBB regeert dóór, was de boodschap.

Het motto ‘BBB levert’ leidde in de campagne ook tot kritische vragen over resultaten die de partij heeft behaald. Van der Plas wees in antwoorden na de korte periode van elf maanden waarin met het kabinet-Schoof beleid kon worden gemaakt. Het duurt nu eenmaal langer om resultaten te boeken, zeker als het kabi-

net grotendeels uit nieuwkomers bestaat, was haar verklaring. Maar was die slogan dan een gelukkige keuze?

Kiezersonderzoek door Ipsos I&O laat zien dat in oktober 17 procent van de mensen die twee jaar geleden nog op BBB stemden ditmaal besloten helemaal niet te gaan stemmen. Dat is veel meer dan bij de meeste andere partijen en dat lijkt geen teken van tevredenheid over het beleid.

BBB profileerde zich de afgelopen tijd ook veel rechtser dan in voor-

BBB gaat met deze ideologische koerswijziging veel te veel op de PVV lijken, zeggen prominenten

gaande verkiezingen. Mona Keijzer presenteerde een notitie tegen ‘islamitisch extremisme’. In het document staat onder meer dat BBB bidden op straat en „religieuze afsluitingen” op de openbare weg wil verbieden, „behalve bij uitzonderlijke hoogtijdagen”. De hoofddoek wordt omschreven als „een uitingvorm van de onderhorigheid van de vrouw”. Volgens het eindverslag van verken-

ner Wouter Koolmees wil BBB dat de PVV en zelfs het uiterst rechtse FVD betrokken worden in de kabinetsformatie.

Deze koerswijziging leidt tot onvrede, onder meer in de grote (en intern machtige) Eerste Kamerfractie. Vrijwel iedereen binnen de top van de partij vindt dat BBB inhoudelijk moet verbreden. BBB gaat niet alleen over boeren, maar ook over burgers. Alleen, zeggen prominenten op achtergrondbasis tegen *NRC*, BBB gaat met deze ideologische koerswijziging veel te veel op de PVV lijken. Sommigen vinden ‘islam bashen’ ongewenst, anderen hebben er strategische bezwaren tegen: kiezers die kritisch zijn op asiel, migratie en islam hebben al een partij, de PVV.

Discussie over het leiderschap

In de top van BBB, de Tweede Kamerfractie uitgezonderd, is met zorg gekeken naar de campagne van Caroline van der Plas. Velen vonden dat ze geen sterke indruk maakte, en dat het niet lukte de campagne te laten gaan over onderwerpen die haar liggen, zoals landbouw.

Meerdere prominenten vinden dat haar beste tijd geweest is, en dat ze beter plaats kan maken voor Mona Keijzer. Dat zeggen ook prominenten die moeite hebben met Keijzers recht-

sere profiel. Van der Plas, zeggen prominenten, staat voor kiezers symbool het oude BBB. Ze reed in 2021, toen BBB voor het eerst een Kamerzetel veroverde, met een trekker het Binnenhof op. En ze was heel zichtbaar in de jaren dat stikstof en de toekomst van de agrarische sector het debat in Den Haag domineerden.

Mona Keijzer, zeggen BBB'ers, heeft meer de uitstraling van een leider en bestuurder, en wordt gezien als iemand die de partij inhoudelijk kan verbreden. En had ze Keijzer niet ooit zelf in de leiderschapspositie geplaatst door haar in 2023 kandidaat-premier te maken? Het verschil in voorkeursstemmen tussen beide kandidaten was minimaal: Van der Plas kreeg er 122.624, Keijzer 111.839.

Henk Vermeer zegt over de critici: „Ga er maar vanuit dat wat ze aan jullie vertellen, ze ook aan ons vertellen”. Er zijn „altijd mensen met meningen over wie de kar moet trekken”, maar, zegt Vermeer, discussie over het leiderschap van Van der Plas is er niet in de fractie in de Tweede Kamer. „We hebben dinsdag, direct na de beëindiging van de fractie, een vergadering gehad. En daar is besloten dat Caroline fractievoorzitter is, Mona vice-fractievoorzitter en ik fractiesecretaris.”

In het nieuws 9

OEKRAÏNE

Zelensky hervormt energiesector vanwege corruptie

Zelensky kondigt „een volledige audit” aan van de financiële activiteiten van verschillende staatsbedrijven.

Zelensky wil ook het management van de staatsbedrijven vernieuwen. FOTO EPA

De Oekraïense president Volodymyr Zelensky gaat hervormingen doorvoeren bij een aantal grote energiebedrijven als gevolg van het corruptieschandaal in de Oekraïense energiesector. Dat schrijft Zelensky zaterdag in een bericht op X.

Zelensky kondigt „een volledige audit” aan van de financiële activiteiten van onder meer staatsbedrijven Energoatom, Ukrhydroenergo, Naftogaz en gasnetbeheerder TSOUA. Ook moet van Zelensky het management van deze bedrijven „vernieuwd” worden.

Afgelopen maandag onthulden twee Oekraïense instanties voor de bestrijding van corruptie, het Nationaal Anti-Corruptiebureau (NABU) en het Gespecialiseerd Parket voor Corruptiebestrijding (SAPO), grootschalige corruptie in de Oekraïense energiesector.

Criminele organisatie

Zo concluderen de corruptiewaakhonden dat Energoatom, de grootste energieleverancier van het land, door een criminele organisatie werd gerund. Bij het bedrijf, met een omzet van 4 miljard euro per jaar, zou de afgelopen jaren 86 miljoen euro aan smeergeld zijn geïncasseerd en witgewassen.

Afgelopen woensdag stapte na tussenkomst van Zelensky minister van Justitie Herman Haloesjtsjenko op. Haloesjtsjenko leidde tot afgelopen juli het ministerie van Energie; ook zijn naam bleek in het anticorruptieonderzoek voor te komen.

Bij Energoatom moeten van Zelensky „binnen een week alle voorwaarden zijn vervuld om een nieuwe, professionele raad van toezicht te vormen, zodat het bestuur van het bedrijf kan worden vervangen”. Bij Ukrhydroenergo en TSOUA wil Zelensky met spoed op zoek naar nieuwe topbestuurders; Naftogaz krijgt vanaf januari een geheel nieuwe raad van toezicht. Ook „bij alle andere grote staatsbedrijven in de energiesector” moeten van de Oekraïense president „de vertegenwoordigers van de staat in de raden van toezicht worden vervangen”.

Vertrouwen

Het corruptieschandaal is ook beschadigend voor Zelensky zelf, die in 2019 juist werd verkozen op zijn belofte om de corruptie in het land aan te pakken. Zakenman Timoer Min-ditsj, die volgens NABU leiding gaf aan het afpersen en witwassen, is een vertrouweling van de Oekraïense president en mede-eigenaar van een door Zelensky opgericht mediabedrijf.

Afgelopen zomer nam de regering van Zelensky een omstreten wet aan, die NABU en SAPO hun onafhankelijkheid zou ontnemen. Na grote straatprotesten en kritiek uit Brussel en Washington, trok Zelensky de wet weer in.

Hans Wijers (D66) leest een verklaring voor na een gesprek met D66 en CDA over de kabinetsformatie. Wijers stapte op als informateur vanwege privé-appjes. FOTO SEM VAN DER WAL / ANP

Dynamiek formatie verandert door terugtrekken Wijers

Het terugtreden van Hans Wijers legt een structureel probleem in formaties bloot. Dienend zijn, maar onzichtbaarheid is onmogelijk.

Guus Valk

DEN HAAG

De eerste vraag die informateur Sybrand Buma zich op vrijdagochtend stelde, was: „Hoe ziet mijn appgeschiedenis er eigenlijk uit?” Hij is altijd „vrij bescheiden” in wat hij zegt, maar weet: een formatie is „een delicaat proces”. „Deze wereld”, hij

bedoelt de Haagse politieke wereld, „is anders dan de buitenwereld, dat merkte ik meteen weer toen ik hier naar binnen stapte. Wat buiten Den Haag klein lijkt, kan hier binnen heel groot zijn.”

De politiek zeer ervaren Sybrand Buma, een CDA'er die nu burgemeester van Leeuwarden is, kent de „harde politieke werkelijkheid”, zegt hij op vrijdagmiddag een paar keer tegen journalisten. En die wer-

kelijkheid is dat zijn mede-informateur, D66'er Hans Wijers, zich terug moest trekken na vragen van *NRC* over Wijers' privé-appverkeer. In dat appverkeer had hij onder meer VVD-leider Dilan Yesilgöz „die feeks van de VVD” genoemd. Buma, en D66-leider Rob Jetten, allebei goed op de hoogte van de Haagse binnenwereld, leken er allebei meteen in te berusten dat Wijers' vertrek onvermijdelijk was.

En daarmee is de situatie rondom de formatie meteen totaal anders. Ten eerste in personele zin: Sybrand Buma gaat in zijn eentje verder als informateur. Hij zal komend weekend alleen nadenken over hoe de formatie verder moet. Maandag gaan de onderhandelaars van D66 en CDA in gesprek over asiel en migratie, het eerste inhoudelijke onderwerp dat deze formatie besproken wordt.

Ontsporingen

Buma, die zichzelf eerder leek te zien als secondant van Wijers, moet nu bedenken wie hij erbij wil uitnodigen, en hoe hij het kwetsbare formatieproces gaat bewaken voor verdere ontsporingen. Zijn eigen appgeschiedenis gaat hij in ieder geval niet navlooiën, zegt hij op vrijdagmiddag. Daar

heeft hij geen tijd voor.

Belangrijker is dat het terugtreden van Wijers grote politieke gevolgen heeft. D66 is bij de verkiezingen de grootste partij geworden, de partij behaalde acht zetels meer dan het CDA. Er is geen wet die voorschrijft dat een informateur van de grootste politieke partij moet zijn, maar feit is dat nu alleen een CDA-prominent overblijft. Rob Jetten noemt dit „ongebruikelijk”, maar zegt dat er geen tijd is om er iemand bij te zoeken „omdat er per se iemand van D66 bij moet”.

Toch is een informateur per definitie niet onafhankelijk. Hij of zij wordt vrijwel altijd aangesteld vanwege de partijachtergrond, anders had net zo goed een ambtenaar of externe deskundige gekozen kunnen worden. En juist dat gegeven maakt dit proces zo kwetsbaar. Een informateur, of een verkenner, heeft altijd een partijpolitiek verleden, en is daarom nooit los te zien van de Haagse werkelijkheid.

Dat bleek ook in het geval van Hans Wijers. Die had, zo blijkt, recent nog contact met de groep ondernemers uit de media-, reclame- en communicatiewereld die zichzelf Stem voor Stabiliteit noemt. Die groep, onder leiding van mediaondernemer Willem Sijthoff, streeft naar een centrumrechts kabinet van D66, VVD en CDA. In de groep lopen sympathisanten en donateurs van alle drie de partijen rond.

Andere dynamiek

Het terugtreden van Wijers kan, ironisch genoeg, de formatiedynamiek rondom die drie partijen veranderen. In deze fase van de formatie mag de VVD niet meespreken. Die beslissing, genomen onder verkenner Wouter Koolmees, heeft VVD'ers behoorlijk nerveus gemaakt. Wat er ook gebeurt, zij mogen altijd aan tafel zitten. Dilan Yesilgöz greep de eerste onthulling van NRC over Wijers meteen aan voor een nieuwe poging om er toch bij te komen:

Er is, natuurlijk, voorlopig nog geen sprake van, maar bij de VVD ruiken ze hun kansen.

Formaties zijn periodes waarbij de Haagse binnenwereld het met elkaar moet uitzoeken. De Koning, tenminste nog iets van een buitenstaander, speelt sinds 2012 geen rol meer in het proces. En dat leidt, zo blijkt elke keer opnieuw, tot ongelukken. In 2021 lekte verkenner Kajsa Ollongren, een D66'er, per ongeluk de „positie Omtzigt: functie elders”-notitie. Dit leidde tot een van de diepste politieke crises van de afgelopen decennia.

Twee jaar geleden moest verkenner Gom van Strien, senator namens de PVV, zich terugtrekken nadat NRC had bericht over een aangifte tegen Van Strien in een fraudezaak. Oud-minister namens de PvdA Ronald Plasterk, door Geert Wilders geworven als informateur, kwam die fase nog door. Maar die moest zich later alsnog terugtrekken als kandidaat-premier na onthullingen van NRC over een patentenkwestie.

Telkens weer is dit het probleem: informateurs en verkenners (een rol die pas sinds 2012 bestaat) moeten een proces begeleiden en daarom hun eigen rol zo klein mogelijk maken. Ze moeten zorgen voor een goede chemie aan tafel, moeten wensen inventariseren en zoeken naar overeenkomsten.

Maar die dienende, bijna onzichtbare rol verhoudt zich slecht tot het verleden dat diezelfde mensen hebben, en altijd met zich meedragen. De gordijnen horen even dicht te gaan, is het idee, er kan pas vertrouwen gewonnen worden als er geen invloed van buiten is. Maar juist de informateur zelf is, onbedoeld, vaak de verstorende factor.

De allereerste informateur, de VVD'er Dirk Stikker, had die dynamiek al door. In 1951 begeleidde hij de formatie van het tweede kabinet-Drees (PvdA, KVP, VVD en CHU). Toen hij zijn eindverslag had ingeleverd, zei hij, volgens het *Nieuw Utrechts Dagblad*, tegen journalisten: „U hebt mij met bewonderenswaardig succes in het vizier gehouden. Nu zou ik graag mijn vrijheid terugkrijgen. Mij hoeft u niet meer in het oog te houden.”

VERANTWOORDING HOOFDREDACTIE

Waarom NRC besloot het nieuws over informateur Wijers te publiceren

Door publicatie van een appje van Hans Wijers richtte *NRC* de aandacht op zich. We leggen graag uit waarom we die berichten brachten.

Patricia Veldhuis

AMSTERDAM

Het was een roerige politieke week waarin ook *NRC* onderdeel van de ophef werd.

Donderdagmiddag brachten we het nieuws dat informateur Hans Wijers zich op verkiezingsavond negatief had uitgelaten over de mogelijkheid van een centrumrechts kabinet met JA21. Ook had hij VVD-leider Yesilgöz opeen podium tijdens deze borrel een leugenaar genoemd, bevestigden meerdere bronnen aan NRC. Voor een informateur wiens taak het is om een werkbare coalitie bij elkaar te brengen, is het opmerkelijk dat hij publiekelijk zijn voorkeur uitsprak voor een specifieke samenstelling. Dat is relevante informatie, concludeerden we, dat nieuws moeten we brengen. *De Telegraaf* bracht op basis van hun eigen bronnen op dezelfde middag eveneens een artikel.

Aanvankelijk nam de net aangetreden informateur in een reactie aan NRC afstand van zijn uitspraken en bood hij excuses aan. Die werden in grote lijnen aanvaard door de VVD. Het leek even alsof de formatie door kon.

Op vrijdag ontstond er een nieuwe dynamiek toen journalist Eric Smit, oprichter van Follow the Money, in een bericht op LinkedIn schreef dat hij op de bewuste verkiezingsbijeenkomst Yesilgöz een leugenaar had genoemd. Dat Smit zich die avond anders herinnert, doet niets af aan de veertien bronnen die iets anders zeggen.

Tegelijkertijd kreeg onderzoeksjournalist Hugo Logtenberg nieuwe informatie rond. Het bleek dat Wijers in een recent appbericht Yesilgöz onder meer „die feeks van de VVD” noemde. NRC had Wijers vrijdag rond het middaguur vragen gesteld over dat appje, waarop Wijers zelf de conclusie trok dat zijn positie onhoudbaar was geworden.

Op de redactie waren we ons bewust van de impact van deze stukken. Ook zagen wij dat NRC kritiek te verdienen kreeg, op social media en bij andere nieuwsorganisaties. Ontevreden lezers meldde zich bij de klantenservice. Waarom schrijft NRC over privé-zaken? Wil NRC de formatie laten ontsporen?

Het is goed om uit te leggen hoe een redactie tijdens een belangrijke tijd zoals een formatie te werk gaat. Tijdens de campagne zijn de lijsttrekkers overal. Ze willen hun boodschap verkondigen, stemmen winnen. Maar tijdens de formatie gaan de luiken grotendeels naar beneden. Er zijn persmomenten, maar veel belangrijke informatie wordt niet verteld.

Vanaf het moment dat afgelopen woensdag bekend werd dat Wijers namens D66 was aangesteld als informateur wilden wij op de redactie

weten: wat zegt de keuze van Wijers, met zijn economische kennis en staat van dienst in het bedrijfsleven, over hoe Rob Jetten het hobbellige dag richting een kabinet wil aanpakken?

Onderzoeksjournalist Logtenberg ging rondbellen in kringen van de partij. Vele tientallen telefoontjes brachten hem op het spoor van de bewuste bijeenkomst op verkiezingsavond, een borrel van ondernemer Willem Sijthoff in Amsterdam waar zo'n tweehonderd gasten aanwezig waren. Veertien van de aanwezigen bevestigden de verschillende uitspraken van Wijers aan Logtenberg. Toen hij een dag later ook het beladen appje geverifieerd had, wist hij: dit was geen 'slip of the tongue' van Wijers tijdens een gezellige borrel, zoals hij verklaarde bij een persmoment, maar een uitspraak die in lijn was met zijn persoonlijke mening.

Persuoonlijk hebben we bij NRC de belangen afgewogen. We staan er bij iedere publicatie expliciet bij stil: als onze journalisten over personen schrijven breken we, op een manier, in op het recht op privacy. Die inbreuk moet gerechtvaardigd zijn door het maatschappelijk belang van het nieuws.

We laten ons leiden door waarheidsvinding, niet door politieke belangen

In de afweging die wij op de redactie maakten, vonden wij de berichtgeving over de bijeenkomst en het appbericht gerechtvaardigd. Wijers is een publiek figuur. Dat betekent dat hij moet aanvaarden dat zijn uitlatingen sneller onder een vergrootglas komen te liggen. Wijers had een belangrijke publieke taak als informateur. Zijn opvattingen en uitlatingen daarover zijn dan zeer relevant. Dat geldt ook voor uitspraken op een bijeenkomst met genomiden.

Het controleren van de macht is onze taak, wie die macht ook in handen heeft. Wij moeten als NRC doen waar we goed in zijn: laten zien wat er gebeurt – ook achter de schermen, op besloten feestjes, in wandelgangen. Dat doen we onafhankelijk. Om die reden publiceerden we eerder onthullingen over beoogd premier Ronald Plasterk en, bij de vorige formatie twee jaar geleden, verkenner Gom van Strien.

We laten ons leiden door waarheidsvinding, niet door politieke belangen. Als er feiten opduiken, houden we die niet onder de pet.

Dit is de tekst van de nieuwsbrief van de hoofdredactie die wekelijks op zondag verschijnt.

Advertentie

NIEUWSBRIEVEN

Week van de hoofdredactie

Elke zondag

Schrijf je in via nrc.nl/nieuwsbrieven

L'ESSENTIEL

fine fragrances for fine men

12-hour
lasting scent

€ 49,90

scan &
buy now

DISCOVER OUR COLLECTION

SHAVE | SKIN | SHAMPOO | FINE FRAGRANCE

Meer informatie

NOORD-BRABANT

Deel bewoners terug na brand in Tilburgs woonzorgcentrum

Over de oorzaak van de brand is nog niets bekend. Volgens een bewoner zei de brandweer dat de brand begon in een meterkast.

Boris Bouwman en Ingmar Vriesema
AMSTERDAM

Bij een grote brand in het Tilburgse woonzorgcentrum De Leyhoeve aan de Dokter Bloemenlaan zijn zaterdagavond drie zwaargewonden gevallen. Het drielal is naar het ziekenhuis gebracht. Circa tweehonderd bewoners moesten geëvacueerd worden en konden deels terecht in het Van der Valk-hotel, dat een ruimte ter beschikking had gesteld aan de bewoners.

Een aantal mensen moest de nacht op een andere plek doorbrengen. De gemeente Tilburg heeft geholpen met het regelen van opvang. Sommige bewoners konden rond 22.30 uur terug naar het woonzorgcentrum De Leyhoeve aan de Dokter Bloemenlaan.

De brand brak vermoedelijk uit op de tweede verdieping van het complex. Over de oorzaak van de brand wil de woordvoerder van de Veilig-

heidsregio Midden- en West-Brabant niets kwijt, maar bewoner Ans Beerens (73) zegt van de brandweer te hebben gehoord dat de brand uitbrak in een meterkast. „Dat horen we hier allemaal”, zegt ze.

De brandweer was tot even voor 19.00 uur nog druk met het controleren van appartementen op achtergebleven bewoners. Van een zorgmedewerker heeft Beerens gehoord dat op de ‘zorgvleugel’ van het uitgestrekte complex ongeveer de helft van de mensen op de afdeling is gebleven. „Zo’n dertig mensen.”

De Leyhoeve is een luxe woonzorgcomplex met behalve die zorgvleugel ook een woongedeelte voor zelfstandige wonende ouderen.

De uitgerukte brandweer sloeg niet meteen groot alarm, vertelt Beerens. Haar overbuurman waarschuwde haar om circa 5.15 uur dat er op de tweede verdieping een brand was. Een half uur later klopte de brandweer op haar deur. „Iedereen moest naar buiten.”

Als gevolg van de brand is een waterleiding gesprongen, met een flinke lekkage op de benedenverdieping tot gevolg. „Daar zijn ze druk mee”, aldus de woordvoerder. Voor de deur van Leyhoeve stond inmiddels een grote schoonmaakploeg klaar.

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Relatiebemiddeling

Drie maanden extra gratis bemiddeling
Verlang je naar een duurzame relatie?
Bel dan nu : 088-0221900 (alle regio's)

Met persoonlijke bemiddeling de hoogste kans op een vaste relatie.

www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmaets.nl

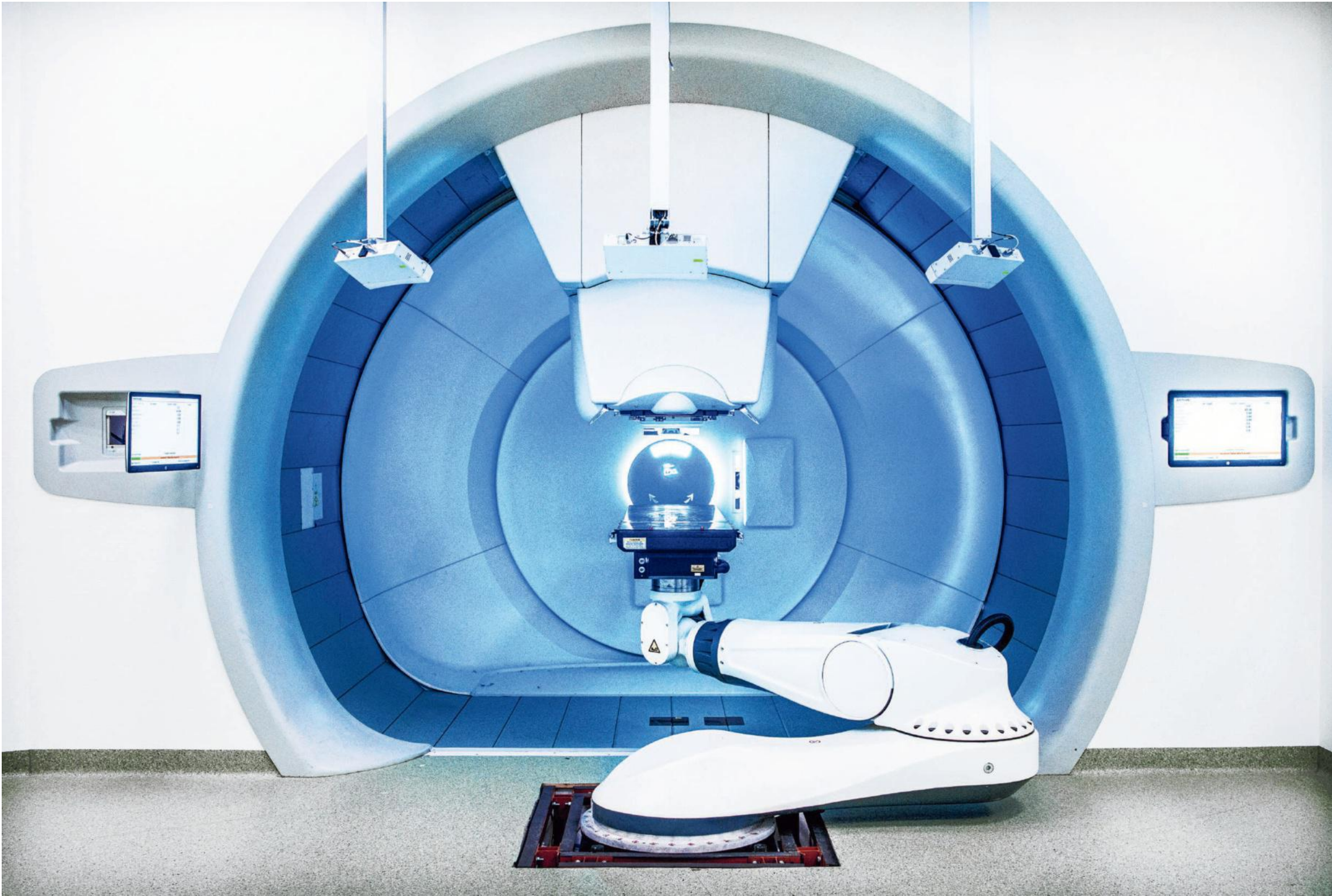
Ze bestaat. Echt.

DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

Vind alle aanbieders op één rij!

BijzondereZaken.nl

De protonenbestraler in het UMCG. In een zogenoemde cyclotron worden de protonen tot twee derde van de snelheid van het licht versneld. Daarna wordt de tumor met een speciaal apparaat bestraald met de protonen. FOTO CORNÉ SPARIDAENS/ANP

PROTONENCENTRA

Protonentherapie stilgelegd voor patiënten met hersentumor

Patiënten met agressieve hersenkanker blijken vroegtijdig overleden te zijn na protonenbestraling, wijst nieuw onderzoek uit. Voor deze patiëntengroep is de therapie afgelopen zomer acuut stilgelegd.

Karlijn Saris

AMSTERDAM

Patiënten met een agressieve vorm van hersenkanker hebben vijf keer meer kans om vroegtijdig te overlijden nadat zij zijn bestraald met protonentherapie dan mensen die zijn behandeld met meer gangbare en goedkopere radiotherapie. Dat is de conclusie van een studie die Nederlandse radiotherapeuten eind november presenteren op een congres in Hawaï, blijkt uit een samenvatting van de onderzoeksresultaten die is ingezien door NRC en waar *Follow the Money* eerder over berichtte.

De studie betreft patiënten die van 2018 tot halverwege 2022 werden bestraald met protonen. Afgelopen zomer werd de protonenbehandeling voor patiënten met deze specifieke vorm van hersenkanker in de drie centra acuut stilgelegd, toen bleek dat deze patiënten een vijf keer hogere kans hebben om te overlijden dan patiënten met dezelfde diagnose die een behandeling met radiotherapie kregen. Alle ziekenhuizen die hun patiënten doorverwezen naar de centra werden daarover geïnformeerd door een werkgroep van onder meer hersenchirurgen, radiotherapeuten en oncologen, blijkt uit mails naar de ziekenhuizen.

Nederland zette de afgelopen jaren flink in op de veelbelovende protonenthe-

rapie. Bij de overheid, het Zorginstituut en grote verzekeraars leefden lang twijfels over de meerwaarde van die behandeling. Toch kwamen er in 2018 en 2019 drie peerpature bestralingscentra: in Delft, Groningen en Maastricht.

Bewijslast bijgesteld

Dat die centra er kwamen was te danken aan de lobby van een groepje artsen dat al jaren overtuigd is van de meerwaarde van protonentherapie. Zij wisten het Zorginstituut - dat beoordeelt of een behandeling vergoed wordt en voor wie - ervan te overtuigen dat protonentherapie ten minste even effectief is als conventionele radiotherapie, terwijl er destijds nog nauwelijks vergelijkende studies bestonden die dat aantoonde. Dat deden ze door de bewijslast voor protonentherapie bij te stellen, van studies naar voorspellende modellen.

Protonentherapie wordt ingezet om de kans op bijwerkingen na bestraling te verkleinen. Bij conventionele radiotherapie - waarbij wordt bestraald met fotonen (röntgen) - wordt naast de tumor ook omliggend weefsel geraakt. Dat kan in het geval van hersentumoren op de lange termijn bijvoorbeeld tot geheugenverlies of concentratieproblemen leiden. Protonentherapie is nauwkeuriger, waardoor de schade aan omliggende weefsels lager is.

In de studie worden 117 patiënten met een agressieve hersentumor, een zoge-

naamde glioom graad 3 met een specifieke mutatie, met elkaar vergeleken. Een glioom is een tumor van de gliacellen, ondersteunende en verzorgende cellen in de hersenen. Graad 3 gliomen groeien vaak snel en komen na behandeling relatief vaak terug.

Van alle graad 3 glioompatiënten die in de onderzoeksperiode de protonentherapie kregen, was vijf jaar later nog 59,2 procent in leven, blijkt uit de samenvatting van de studie die werd ingezien door NRC. Van de patiënten die de conventionele radiotherapie kregen, was dat 83,9 procent. Volgens het UMCG hebben vanaf 2018 tot het stopzetten van de behandeling afgelopen zomer landelijk „naar verwachting ongeveer honderd patiënten” met deze specifieke hersentumor protonentherapie gehad.

In een gezamenlijke reactie noemen de protonencentra de resultaten van de studie „onverwacht”. „Gezien het feit dat dit verschil alleen gezien is in deze specifieke kleine patiëntengroep en niet bij andere hersentumoren, en gezien de retrospectieve aard van dit onderzoek, is nader onderzoek naar de oorzaken van dit verschil op zijn plaats.”

In de periode 2023 tot halverwege 2025 zijn nog 49 patiënten met dezelfde diagnose met protonen bestraald. Of ook in deze groep patiënten vroegtijdig zijn overleden in vergelijking met patiënten die reguliere radiotherapie kregen is nog niet duidelijk, laten de protonencentra weten. „Er is meer tijd nodig om een uitspraak te kunnen doen over de resultaten 2023-2025. Uiteraard worden deze patiënten zorgvuldig vervolgd [sic].”

Niet genoeg patiënten

De tegenvallende studieresultaten brengen een cruciale aanname aan het wankelen die ten grondslag ligt aan de veelbelovende protonentherapie. De behandeling zou minstens even effectief zijn als de klassieke radiotherapie.

De protonencentra kennen een moeilijke geschiedenis als het gaat om de wetenschappelijke onderbouwing van de behandeling. In 2013 en 2014, toen toenmalig minister Edith Schippers (Volksgezondheid, VVD) de aanvragen voor de bouw van zelfs vier protonencentra moest beoordelen, trokken de zorgverzekeraars al aan de bel. Zij zetten vraagtekens bij de meerwaarde van de behandeling én betwijfelden of de centra genoeg patiënten zouden kunnen behandelen om de gigantische kosten terug te verdienen.

Het protonencentrum in Delft, gezamenlijk eigendom van het Erasmus MC, het Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC) en de TU Delft, kostte zo’n 110 miljoen euro, het centrum van het Groningse UMCG zo’n 80 miljoen en het kleinere centrum van het Maastricht UMC 40 miljoen euro. Om dat terug te verdienen zouden de centra samen ten minste zestienhonderd patiënten per jaar moeten bestralen.

De angst van de verzekeraars bleek gegrond, want tot op de dag van vandaag wordt dit ‘target’ niet gehaald. NRConthulde vorig jaar dat het centrum in Delft, het Holland Protonen Therapie Centrum (HPTC), zelfs zware verliezen lijdt en mogelijk failliet gaat. Dat heeft ook te maken met de twijfelachtige bewijslast: onderling zijn radiotherapeuten verdeeld over

de vraag wanneer patiënten nu baat hebben bij protonentherapie, reconstrueerde het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* (NTvG) in 2022. Ze sturen daarom veel minder patiënten door naar de bestralingscentra dan waarop is begroot.

Geen studies maar modellen

Het Zorginstituut baseert zich normaliter op de hoogste vorm van wetenschappelijk bewijs, grote gerandomiseerde klinische studies (RCT’s). Daarin krijgt een deel van de patiënten de standaardbehandeling (in dit geval reguliere radiotherapie) en een deel de nieuwe therapie (protonenbestraling). Maar dergelijke onderzoeken waren er rond 2018 nog nauwelijks, omdat de technologie toen pas een jaar of tien werd gebruikt in de niet-private zorg en vergelijkende studies pas na jaren resultaat opleverden.

Dat hoeft geen probleem te zijn, vinden de protonencentra. „RCT’s zijn niet altijd de beste oplossing om nieuwe technieken te evalueren”, laten zij weten aan NRC. Bovendien is het uitgangspunt van protonentherapie „dat de effectiviteit niet anders is dan de gebruikelijke bestralingsbehandeling”. Met andere woorden: dat hoeft niet meer te worden aangetoond.

Wat in plaats daarvan nodig is, beargumenteren de centra, zijn modellen die voorspellen welke patiënten baat zullen hebben bij de behandeling. Het Zorginstituut koos ervoor niet te wachten tot er meer vergelijkende studies zouden verschijnen, maar stelde de vereiste bewijslast voor protonentherapie bij naar dit soort modellen. Daarmee selecteren radiotherapeuten en oncologen zelf welke patiënten baat hebben bij de innovatieve behandeling.

Zo stapelden de indicaties voor protonentherapie zich in de loop der jaren op. Ook patiënten met onder meer hoofd-halstumoren, borstkanker en longkanker kunnen in aanmerking komen.

‘Discussie binnen de beroepsgroep’

De vraag is nu of de protonencentra vanwege de uitkomsten van de nieuwe studie overwegen om tóch de effectiviteit van hun behandeling te toetsen met vergelijkende studies. Voor de graad 3 glioompatiënten zal dat „zeker een punt van discussie zijn binnen de beroepsgroep”, aldus de centra. Bij andere tumortypen die nu voor protonentherapie in aanmerking komen „zijn er geen aanwijzingen dat de lokale tumorcontrole of overleving minder is bij behandeling met protonentherapie”.

Het Zorginstituut zegt in een reactie niet door de centra op de hoogte te zijn gebracht over het stilleggen van de behandeling voor deze specifieke groep glioompatiënten, en ook niet over de tegenvallende studieresultaten. Volgens het Zorginstituut is het geen vereiste „dat zij [de centra] hierover het Zorginstituut moeten informeren of verantwoording moeten afleggen.” Artsen hebben volgens het Zorginstituut „een eigen rol en verantwoordelijkheid in het bepalen van de inhoud en kwaliteit van het pakket aan verzekerde zorg, zonder tussenkomst van het Zorginstituut.”

Op dit moment ziet het Zorginstituut geen reden om te heroverwegen of de protonenbehandeling voor deze patiëntengroep vergoed moet blijven worden.

Met protonen bestraalde patiënten hebben een vijf keer hogere kans om te overlijden

Weekdeals

GELDIG T/M 23 NOVEMBER 2025

MILL
Een aangenaam warm huis
› Olieradiatoren, convector- en ventilatiekachels
› Meerdere warmtestanden en krachtig vermogen
› Verwarmen snel en efficiënt je huis
› Bekijk meer verwarming van Mill online

ADVIESPRIJS 99,95 **69,95**
ADVIESPRIJS 339,95 **249,00**
ADVIESPRIJS 129,99 **99,00**

BEKIJK ALLE VERWARMING VAN MILL ONLINE

Tot **30%** korting

TRAVELIN'
Pantoffels
63% korting
› Gemaakt van zacht en warm wol met polyester
› Rubberen zool voor grip op gladde vloeren
› Bekijk meer pantoffels van Travelin' online

ADVIESPRIJS 79,95 **29,95**

KEUZE UIT DAMES- EN HERENMODELLEN

LENCO
Muzieksysteem
40% korting
› HiFi stereoset met DAB+ en PLL FM-radio
› Geschikt voor draadloos opladen van smartphones
› Stijlvol witte behuizing met houten accenten

ADVIESPRIJS 399,00 **179,00**

GESCHIKT VOOR CD'S, MP3'S EN BLUETOOTH

COZY
Warmtekussens
20% korting
› Met duurzame, efficiënte infraroodtechnologie
› 3 warmtestanden die 2-4 uur warmte geven
› Bekijk meer Cozy warmtekussens online

ADVIESPRIJS VAN 79,99 **63,99**

DRAAGBARE EN DRAADLOZE MODELLEN

TEN CATE PREMIUM
Dekbedovertrek-set
Tot 58% korting
› Heerlijk zacht, ademend en goed vochtregulerend
› Dubbele instopstrook over de gehele breedte
› Bekijk meer bedtextiel van Ten Cate online

ADVIESPRIJS VANAF 79,95 **34,95**

GEMAAKT VAN KLEURIG KATOENSATIJN

ROSMARINO
Pannen Hexapro
Tot 67% korting
› Gemaakt van een hybride combinatie van materialen
› Gelijkmatige warmteverdeling en krasbestendig
› Bekijk meer pannen van Rosmarino online

ADVIESPRIJS VANAF 49,95 **24,95**

KEUZE UIT VERSCHILLENDE PANNEN EN SETS

MCGREGOR
T-shirts - 4-pack
50% korting
› Gemaakt van katoen en elastaan; zacht en comfortabel
› Verkrijgbaar in verschillende kleuren
› Bekijk meer basics van McGregor online

ADVIESPRIJS 99,95 **49,95**

PREMIUM T-SHIRTS MET RONDE- OF V-HALS

DE ZITTING

Hij deed alsof hij een escortdame was en lichtte zijn klanten op. Hij wil wel thuis zijn met Kerst

Marciano M. liet zijn dates op een sekssite betalen, omdat hij anders uit de school zou klappen tegenover hun naasten. Nu wil hij de cel uit.
„Heel mijn zomer weg door dit gedoe.”

Door **Kim Bos**

De zaak

„Mijn familie is heel netjes. Ik ben een beetje het zwarte schaap.” Marciano M. (22) draagt een witte capuchontrui. Hij heeft gemillimeterd haar, waar hij soms met zijn hand doorheen gaat. Twee agenten hebben hem net binnengeleid, want hij zit in voorarrest en is vanuit de gevangenis naar de rechtbank in Amsterdam gebracht.

De officier van justitie denkt dat hij zich op verschillende sites, onder meer kinky.nl, voordeed als vrouwelijke escort en op die manier geld af troggelde van mensen die wilden afspreken. Als ze niet zouden betalen, zou hij hun naasten alles vertellen. Vier slachtoffers deden aangifte. Via Tikkie maakten ze allemaal een paar honderd euro naar hem over voordat ze doorkregen dat ze bedonderd werden.

De vraag die vandaag in de rechtbank van Amsterdam wordt besproken is hoe nauw betrokken Marciano M. is bij de oplichting. Hij meent zelf dat hij zijn rekeningnummer heeft uitgeleend aan kennissen en dat hij in ruil daarvoor een klein percentage van de gestorte bedragen kreeg. Maar daar plaatsen de rechter en de officier van justitie vraagtekens bij. Want waarom zat hij in een appgroep met andere mensen die van soortgelijke oplichting worden verdacht? En waarom zijn er op zijn telefoon teksten gevonden als: „Als je overmaakt kom ik naar je toe schat?”

Waar dacht hij dat het geld op zijn rekening vandaan kwam, wil de rechter weten. Hij haalt zijn schouders op. „Ik zocht er niet echt wat achter.” Via de rekening van Marcia-

no M. werden regelmatig geldbedragen overgemaakt naar kinky.nl voor promotie van advertenties. Hoe zit dat? Waarom betaalde hij de website? „Het is gewoon dom, ik heb mijn rekening ter beschikking gesteld en dit is wat er is gebeurd.”

En die appgroep waar hij inzatz, was gewoon een vriendengroep, zegt hij. Hij heeft geen verklaring voor wat er precies is gebeurd. Het was een vreemde tijd, vertelt hij wel. „Ik kwam net uit de gevangenis en heb veel gespeeld. Uitgaan, feestjes, veel meemaken na tweeënhalf jaar in de hel.” Hij schudt zijn hoofd. „Heel mijn zomer weg door dit gedoe. Huis verloren, relatie slecht. Ik ben alleen maar dingen aan het verliezen door dit domme gedrag.”

Op veel vragen antwoordt M. onduidelijk of niet. „Ik beroep me op mijn zwijgrecht”, zegt hij als de rechter vraagt naar het contact dat hij met zijn neef over de oplichting had. „Uw neef wijst naar u”, zegt de rechter.

Op een zeker moment verheft de rechter haar stem: „Wat was nu ei-

genlijk uw intentie om naar deze rechtbank te komen”, vraagt ze, als M. voor de zoveelste keer ontwijkend antwoordt. „Ik ben hier om spijt te betuigen.” Maar als hij spijt wil betuigen, zegt de rechter, moeten we toch weten waarvoor? „Wij begrijpen elkaar kennelijk niet goed”, zegt ze. „Ik denk dat hij het vanwege zijn schaamte moeilijk vindt om met de billen bloot te gaan”, verklaart M's advocaat.

„Ik zit al zes maanden vast. Ik wil verder met mijn leven.” De rechter vindt het moeilijk te begrijpen dat Marciano na zijn laatste gevangenisstraf opnieuw de fout in is gegaan. „Door mijn vorige straf werden mijn ogen geopend, deze keer heb ik echt het heldere licht gezien.” Sommige van zijn vrienden hebben al een rijbewijs, een auto en zelfs een kind, vertelt hij. „Maar ik heb helemaal niets.”

De officier constateert dat zijn strafblad lang is: oplichting, bedreiging, huiselijk geweld, diefstal. Geld verdienen op zo'n makkelijke manier kan „best verslavend zijn”, houdt ze hem voor. „Heeft u bedacht hoe dat moet stoppen? Met oplichting zien we mensen heel vaak terug.”

„Het is inderdaad makkelijk geld verdienen”, zegt M.. „Ik wil een baan vinden in de bouw. Van negen tot vijf gewoon. Ik wil een vrouw en kinderen. Ik wil gelukkig worden zoals iedere Nederlander. Het lijkt misschien of ik een slecht persoon ben. Maar ik ben een lieve jongen, ik ga geen boefje meer zijn. Ik beloof het: ik ga nooit meer de mist in. Ik wil zo graag thuis zijn met Kerst.”

Oordeel

De officier van justitie gelooft niet dat Marciano M. pas later betrokken werd bij de oplichting en dat hij alleen zijn rekeningnummer ter beschikking stelde. „Uit het dossier komt juist naar voren dat hij een leidende rol had.”

De officier verwijt Marciano dat hij slachtoffers heeft „gepakt en opgelicht op kwetsbaar terrein”. „Seks is iets heel persoonlijks. De verdachte heeft geld afgetrosgeld door te dreigen aan familie te verklappen dat het slachtoffer op deze website zat; soms werd het geloof erbij gehaald. Hij heeft voor eigen financieel gewin kwetsbaarheden misbruikt.” Ze vindt dat Marciano geen volledige verantwoordelijkheid neemt. „Hij geeft alleen toe waar hij echt niet onderuit kan. Het gaat weinig over de slachtoffers, maar vooral over de hel die zijn detentie is.”

Wat de officier van justitie betreft is Marciano M. met Kerst nog niet thuis. Ze eist twaalf maanden cel met aftrek van voorarrest - hij zit al een half jaar vast. Daar gaat de rechter niet in mee, blijkt twee weken later. Hij krijgt een celstraf van negen maanden waarvan zes onvoorwaardelijk. Daarom mag hij meteen naar huis. Hij moet de slachtoffers wel terugbetalen. De rechter acht bewezen dat Marciano schuldig is aan oplichting, ook al zegt hij zelf dat hij alleen zijn rekeningnummer heeft uitgeleend.

Robbie Gibb, in 2018, toen hij communicatiechef was voor de toenmalige premier Theresa May. FOTO GETTY IMAGES

BBC ONDER VUUR

Bewind ‘Thatcherite conservative’ bij BBC kan ten einde komen

Hanna Hosman
AMSTERDAM

„Hij heeft mijn leven bij de BBC héél moeilijk gemaakt”, vertelde journalist Lewis Goodall twee jaar terug over BBC-bestuurder Robert Gibb, die de spil zou zijn in wat sommige Britse media omschrijven als een interne coup bij de omroep. Dag na dag kreeg Goodall te horen van collega's: „Pas op. *Robbie is watching you.*” Zijn objectiviteit werd door Gibb in twijfel getrokken. En ja, oké, toen Goodall zeven-tien was, was hij lokaal actief geweest voor Labour.

Maar, wacht even, vroeg Goodall zich af, kreeg hij nou echt lesjes in onpartijdigheid van een man die communicatiechef was geweest voor de conservatieve premier Theresa May? Een man die als woordvoerder op Downing Street had gewerkt? Goodall vertelde er twee jaar geleden over, in de podcast *Newsagents* die hij oprichtte met twee andere oud-BBC-medewerkers die de hete adem van Gibb óók hadden ervaren.

De BBC verkeert in zwaar weer, door een almaar groeiende rel over de onjuiste weergave van een speech van president Donald Trump. Afgelopen week traden de algemeen directeur Tim Davie en nieuws-hoofdredacteur Deborah Turness af. In veel analyses komt één naam steeds bovendrijven, die van oud-BBC-journalist Robbie Gibb, die het al langer niet eens zou zijn met de koers van de omroep, en die nu in de hoedanigheid van bestuurder aan het verleggen zou zijn.

De aanleiding in het kort: *The Daily Te-*

BBC-bestuurder Robbie Gibb, die open is over zijn conservatieve sympathieën, speelt een belangrijke rol in de crisis bij de omroep. Hij zou de BBC minder partijdig willen maken. Maar volgens critici wil hij de omroep júíst partijdig maken.

Vertrekkend Director General van de BBC Tim Davie. FOTO HANNAH MCKAY/REUTERS

Deborah Turness, de dag na haar ontslag als CEO van de BBC. FOTO HENRY NICHOLLS/AFP

BBC, in 2016, nog iets bij: toen voerde de toenmalige conservatieve regering een hervorming door die de vijf politiek aangestelde bestuurders meer macht geeft.

Die extra ruimte heeft Gibb benut. Zo'n vierhonderd mensen, onder wie ruim honderd BBC-werknemers, tekenden afgelopen zomer een brief aan de ceo van de BBC, waarin ze opriepen om Gibb te schorsen uit het bestuur van de mediaorganisatie. Hij zou onder meer een zware stempel drukken op de Gaza-verslaggeving, ten gunste van Israël.

Met vier anderen ziet Gibb ook toe op de journalistieke werkwijze van de omroep. Vanuit die functie heeft hij bijvoorbeeld Michael Prescott als adviseur binnengehaald, de man wiens memo werd gepubliceerd in *The Daily Telegraph*, het startschot voor de huidige crisis.

Naar eigen zeggen is Gibb ooit voor de BBC gaan werken omdat hij het niet eens was met de verslaggeving. „*I'm a proper Thatcherite conservative*”, zei Gibb vijfjaar geleden tijdens een bijeenkomst van belangenorganisatie TaxPayers Alliance. Hij is een conservatief in de harde stijl van oud-premier Margaret Thatcher. Gibb was op dat moment nog geen BBC-bestuurder, maar eerder had hij al wel als journalist gewerkt voor de omroep.

Communicatiechef van May

Tussendoor was hij communicatiechef geweest voor premier May. De club waar hij voor spreekt zet zich in voor het niet strafbbaar stellen wanneer Britten het kijken luistergeld voor de BBC niet betalen. Hij steunt dat standpunt niet, wijst het ook niet categorisch af maar benadrukt dat het bijzonder „onpatriottisch” zou zijn om de BBC weg te bezuinigen.

Want de BBC hoort bij het land. Óveral op de wereld, zegt Robbie Gibb, zullen mensen drie dingen opnoemen als je ze vraagt wat ze weten van het Verenigd Koninkrijk. „*The Queen, David Beckham, the BBC.*” De koningin leefde nog, Beckham was toen over zijn grootste populariteit heen. Gibb plaatst er wel een kanttekening bij. De enige rechtvaardiging die de BBC kan hebben voor de *license fee*, zegt Gibb, is als de omroep in iets voorziet dat de markt laat liggen: onpartijdige verslaggeving.

Dus toen hij, in de tijd dat hij in de twintig was, kritiek had op BBC-verslaggeving van de gezondheidszorg (te links gekleurd), besloot hij: ik ga niet zeuren vanaf de zijlijn, ik word onderdeel van de BBC. „Om een punt te maken van onpartijdigheid.” Dat hij zich als conservatief profileert, zit zijn eigen onpartijdigheid niet in de weg, vindt hij zelf, politieke voorkeuren laat je gewoon achter bij de deur, voordat je de redactie oploopt.

Het is alsof „de pot de ketel verwijt dat-ie zwart ziet”, zegt Jean Seaton, hoogleraar mediageschiedenis van de Universiteit van Westminster en voormalig historicus van de BBC. „Kijk naar GB News, waar hij een van de mede-oprichters van is.” De radicaal-rechtse Nigel Farage, van de opkomende partij Reform, heeft er een bijna-dagelijkse avondshow. „Het is een duidelijk rechts-georiënteerd mediabedrijf. En dat is prima, maar het is absurd om te veronderstellen dat Gibb zich wil inzetten voor onpartijdigheid.”

Gibb was eigenaar van *The Jewish Chronicle*, ook toen hij al was benoemd tot BBC-bestuurder. „Om daar de eigenaar van te zijn terwijl je óók in het bestuur zit van de BBC, dat is ongelofelijk”, aldus Barnett. Zowel Seaton als Barnett ziet er een belangenconflict in, en wijzen erop dat op zulke dingen niet goed worden gehandhaafd in het VK. „Het is ook een goed voorbeeld van de macht van de pers”, zegt Barnett. „Als hij de eigenaar van een islamitisch nieuwsblad was geweest, had het verhaal maandenlang de *headlines* beheerst.”

Gaat het niet wat ver, om één man zo veel invloed toe te schrijven? „Het klinkt inderdaad wat *much*, één man zou niet zo'n heel instituut ten onder kunnen brengen”, vindt Barnett. „Maar de afgelopen jaren zijn meerdere journalisten naar buiten getreden met de boodschap dat ze last hadden van zijn inhoudelijke bemoeienis.”

En het kon óók uit de hand lopen, zegt Barnett, vanwege de voedingsbodem die er is voor BBC-kritiek. Die is er van oudsher onder veelal conservatieve politici, die bijvoorbeeld bezwaar hebben tegen het verplichte kijk- en luistergeld dat de Britten betalen. De conservatieven vinden op dit punt veel media aan hun zijde, die ook geen belang hebben bij een sterke, overheidsgefinancierde BBC. De BBC is de betrouwbaarste nieuwsbron in het VK, en is daarmee een serieuze concurrent voor commerciële media. Zelfs onder Amerikanen is de BBC het meest vertrouwde nieuwsmerk, na *The Weather Channel*, volgens een YouGov-onderzoek eerder dit jaar.

MAGA-crowd

Daar komt bij dat het verhaal in The Daily Telegraph is „opgeblazen door de MAGA-crowd”. Trump ging met het nieuws aan de haal, zijn woordvoerder raadde iedereen aan GB News te kijken. Barnett: „Er is een groeiende *unholy alliance* tussen de rechtse populist in Europa en de MAGA-activisten in de Verenigde Staten, ze werken samen.” Meer dan ooit, zegt hij, kun je als „vijand van de BBC” zeker zijn dat je boodschap gehoor vindt.

Tegelijk denkt Barnett dat de situatie positief kan uitpakken voor de BBC. Hij is verrast door de hoeveelheid politici die naar Gibb wijzen. Nu Gibb zó in de schijnwerpers staat, zou het goed kunnen zijn dat zijn invloed afneemt. Binnenkort moet de vergunning van de BBC vernieuwd worden. De Labourpartij heeft een meerderheid, en kan de vergunning aangrijpen om de BBC te ontdoen van politieke beïnvloeding.

Dat zou veel waard zijn, zegt Seaton. „We hebben Rusland en China als vijand, we hebben de vijf rijkste mannen op aarde die de belangrijkste mediaplatforms bezitten. Europese burgers hebben vrij weinig om zich daar tegen te verweren. De BBC is hier belangrijk in, om ons op zijn minst te voorzien van betrouwbaar nieuws.” Op de schaal der dingen is de BBC misschien slechts een „puist”, zegt ze. „Maar het is wel een hardnekkige puist.”

nrcwebwinkel

Adviesprijs
v.a. 139,-

99,-

GRAYPANTS

Wick tafellamp

- › Draagbare en draadloze sfeermaker
- › Touch sensor met 4 verschillende lichtstanden
- › Geniet van 150 uur verlichting op een opgeladen accu

Ontdek de veelzijdige Wick tafellamp: een perfecte mix van klassieke charme en moderne functionaliteit. Met een handige touch-sensor en vier lichtstanden kan Wick moeiteloos schakelen tussen sfeervol kaarslicht en helder leeslicht. Geniet draadloos van wel 150 uur verlichting, waardoor Wick de ideale reis- of tafelgenoot is voor lange avonden.

In de kleuren

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/wick

INTERVIEW **EBRAHIM RASOOL** ZUID-AFRIKAANS DIPLOMAAT

‘Apartheid in Israël is erger: op Soweto vielen nooit bommen’

Ebrahim Rasool werd door Trump de VS uitgezet. „Ik zie een sluipende ingang van het apartheidsdenken in de rechtse politiek.”

Derk Walters
AMSTERDAM

Toen Ebrahim Rasool voor het eerst in Nederland was, in 1990, was hij hier om de Nederlanders te bedanken. Jarenlang had de toen 28-jarige Zuid-Afrikaan tegen apartheid gestreden, en volgens hem was de steun van het Nederlandse volk onontbeerlijk geweest in de afschaffing van het systeem van rassensegregatie. Vooral het Komitee Zuidelijk Afrika en de Anti-Apartheidsbeweging Nederland waren cruciaal in het verwerven van publieke steun voor een boycot van zijn land, zegt Rasool tijdens een gesprek in Amsterdam, waar hij zaterdag een toespraak hield op de Afrikadag. „De latere generatie Nederlanders maakte goed wat hun voorouders hadden veroorzaakt.” De activist Rasool zou later uitgroeien tot politicus en diplomaat. Dit voorjaar kwam hij wereldwijd in het nieuws toen hij als ambassadeur in Washington het land uit werd gezet door de regering van president Donald Trump. Officieel omdat hij tijdens een bijeenkomst met een denktank gezegd heeft dat Trump „raciale superioriteitsclaims versterkt” en „wit slachtofferschap als verhulde boodschap [probeert] in te zetten”.

Wat bedoelde u met die aantijgingen tegen Trump?
„Trump beweert dat er in Zuid-Afrika een ‘witte genocide’ plaatsvindt. Dat is een leugen, en eentje met consequenties. Omdat mijn land zogenaamd genocide pleegt tegen witte mensen, trekken de Verenigde Staten hun subsidies in voor HIV-medicijnen, klimaatverandering en gezondheid, en leggen ze ons land hoge tarieven op. Daarom moest ik in de aanval gaan.”

Uw critici zeggen: had de ambassadeur zich niet wat diplomatieker moeten uitspreken?
„Diplomatie is de kunst van altijd de waarheid zeggen. Nooit op een onbeleefde of grove manier. Ik heb Trump geen racist genoemd, maar vastgesteld dat zijn complottheorie schadelijk is. Het enige wat ik had kunnen doen om mijn boodschap diplomatieker te maken, was zwijgen.”

U was al eens eerder ambassadeur in Washington geweest, tijdens het presidentschap van Barack Obama. Wist u wat u in uw tweede termijn te wachten stond?
„Zeker. Nog voordat ik ja tegen de baan gezegd had, begonnen op Israël georiënteerde groepen in de VS tegen mijn mogelijke benoeming te agiteren. De pro-Israëlische lobbygroep Aipac, de MAGA-beweging van Trump en de populistische nieuwssite Breitbart begonnen me een Hamas-aanhanger en een islamist te noemen. Daar zal de Joodse gemeenschap in Zuid-Afrika van opgekeken hebben: zij kennen me als iemand die antisemitisme bestreed en Auschwitz herdacht.

FOTO OLIVIER MIDDENDORP

„Uiteindelijk waren mijn opmerkingen bij die denktank een voorwendsel om mij eruit te gooien. Mijn standpunt over Israël gaf denk ik eerder de doorslag. Het verwijt van antisemitisme is giftig. Ben ik een antisemiet omdat ik de genocidezaak van mijn land bij het Internationaal Gerechtshof tegen Israël steun? Ga lie-

ver in op de honderden pagina’s aan feiten die we hebben ingebracht.”

Ziet u een verband tussen de situatie in Zuid-Afrika onder het apartheidstelsel en de situatie in Israël en Palestina?
„Zeker, ik zie een direct verband. Het waren Zuid-Afrikanen die voor het

tiel wereldwijd. Kijk naar de VS, waar bruine en zwarte mensen worden opgepakt en het land uitgegooid en witte Afrikaners juist asiel krijgen omdat ze een bedreigde groep zouden zijn. Wat dat betreft was ik opgelucht door de Nederlandse verkiezingsuitslag. Besef: Geert Wilders is niet alleen. Hij is een discipel van Trump, een zielsverwant van Marine Le Pen, een student van Viktor Orbán.”

Acht u de zaak bij het Internationaal Gerechtshof kansrijk?
„Ik ben optimistisch, omdat de meeste rechters de aangedragen bewijzen accepteren. Maar het belangrijkste is de strijd om de publieke opinie. Onze benadering weergalmde over de hele wereld. Overal zet de publieke opinie regeringen onder druk om tegen Israël op te treden. Israël moet influencers duizenden dollars per post betalen in een poging om dat recht te trekken. De zaak winnen zou fantastisch zijn, maar we hebben al gewonnen.”

In 1990 prees u de Nederlanders om hun bijdrage aan een boycot van Zuid-Afrika. Wat vindt u van de opstelling van de Nederlandse regering ten aanzien van Israël?
„Vergeet niet dat de Nederlandse regeringen van de jaren zestig tot de ja-

ren tachtig ook niet direct happig waren om investeringen in Zuid-Afrika in te trekken. Pas na druk van burgers was de regering bereid om de financiële voordelen terzijde te schuiven. „De Nederlandse regering is misschien nog niet zover, maar ook ten aanzien van Gaza zie ik de publieke druk toenemen. Universiteiten verbreken banden met instellingen die de genocide steunen. Daarna zullen de banken en de financiële sector volgen, net als in de strijd tegen apartheid. De Oscar gaat naar de burgers. Regeringen die uiteindelijk maatregelen nemen, krijgen de prijs voor beste bijrolspeler.”

U hield vrijdag een preek in een moskee in Rotterdam. Wat hebt u daar gezegd?
„Ik heb het over de integratie van moslims in de samenleving gehad. In Zuid-Afrika is dat aardig gelukt: ze zijn onderdeel van de maatschappij, geen aparte groep. Ik pleit voor wederzijds respect tussen migranten en de mensen die er al woonden. Moslims moeten zich niet isoleren, maar de taal leren en meedoen in de samenleving. Misschien staan beide groepen niet te juichen om elkaars leefwijze, maar je moet elkaars menselijkheid omarmen. Wat dat betreft was ik blij om te horen dat er gewoonlijk in het Nederlands gepreeld wordt in die moskee. Dat is een goede stap.”

Zuid-Afrika onderhoudt nauwe banden met Palestina. In Ramallah, op de Westelijke Jordaanoever, staat een door Johannesburg geschenken standbeeld van Nelson Mandela. FOTO ANADOLU VIA GETTY IMAGES

ASIELZOEKERS

‘Etnische zuivering?’ Israël stuurt 153 ontheemde Gazanen naar Zuid-Afrika

Opnieuw kreeg Zuid-Afrika een groep Gazanen zonder de juiste reisdocumenten en zonder reisplan uit Israël op haar dak.

Hugo Boogaardt
PRETORIA

„Het was er minstens 50 graden Celsius, kleine kinderen en baby’s waren aan het huilen en een hoogzwangere vrouw zakte in elkaar van uitputting”, vertelt vrijwilliger Naeem Jennah over de omstandigheden in het vliegtuig met daarin 153 uit Gaza afkomstige passagiers. Dertien uur lang stond hun toestel op een Zuid-Afrikaanse landingsbaan zonder dat de inzittenden eruit mochten, lange tijd zaten ze zonder water of voedsel. Jennah, die optreedt als woordvoerder van een coalitie van hulporganisaties, was met toestemming van de douane het vliegtuig binnen gegaan om zich om de passagiers te bekommeren. De inzittenden waren de dag ervoor vanaf de Israëlische luchthaven Ramon nabij Eilat vertrokken en via Nairobi naar Johannesburg gebracht. Bij vertrek uit Israël had de Israëlische douane hun paspoorten niet gestempeld, en dat was voor de Zuid-Afrikaanse grensbewakingsautoriteit BMA reden om de Gazanen in het toestel te houden nadat het op 13 november vrij onverwacht in Johannesburg geland was. Na tussenkomst van de Zuid-Afrikaanse president Cyril Ramaphosa kregen de Gazanen uiteindelijk toestemming om uit te stappen. Ramaphosa vertelde aan journalisten dat minister van Binnenlandse Zaken Leon Schreiber hem had gebeld over de im-

passe op het vliegveld. „We kunnen ze niet terugsturen”, had hij zijn minister geïnstrueerd. Onder voorwaarde dat de reizigers onderdak hadden, waarvoor de hulporganisatie Gift of the Givers garantie bood, mochten de passagiers voet zetten op Zuid-Afrikaanse bodem. Ramaphosa verklaarde later dat de groep is binnengelaten uit „medeleven” van de regering. In een persbericht van de BMA staat dat geen van de passagiers „een voornemen om asiel aan te vragen” heeft geuit. Maar volgens Jennah klopt dat niet. Uit een rondgang bleek dat zo’n driekwart van de inzittenden asiel wilde aanvragen: „Op een bepaald moment waren de mensen in het vliegtuig zelfs aan het zingen dat ze asiel wilden.”

Misbruik maken van wanhoop
Tijdens een mediaoptreden in Soweto vertelde Ramaphosa dat de omstandigheden waaronder de vlucht had plaatsgevonden „mysterieus” waren. Volgens hem lijkt het erop dat deze Palestijnen uit Gaza zijn „weggespoeld”. Gift of the Givers-oprichter Imtiaz Sooliman was tegenover nieuwszender Al Jazeera uitgesproken: volgens hem gaat het om etnische zuivering door een Israëlische dekmantelorganisatie die misbruik maakt van de wanhoop in Gaza. De vlucht is georganiseerd door Al-Majd Europe, dat onbereikbaar is voor vragen van de pers. Op de website claimt deze ngo in 2010 te zijn op-

gericht in Duitsland en een kantoor te hebben in Jeruzalem, maar exacte adressen of ander bewijs zijn hier online niet van te vinden. Ook is de website pas op 2 februari 2025 geregistreerd. Al-Majd bereikte de reizigers via advertenties op sociale media en via een online portaal voor hun tickets. „Op geen enkel moment tijdens hun reis vanuit Gaza hebben deze reizigers een medewerker van Al-Majd Europe gezien of gesproken. Ze zijn door Israëlische soldaten vanuit Zuid-Gaza bij Karm Abu Salem de grens

betaald om op deze vlucht te komen en bij de grensovergang hebben de Israëlische soldaten al hun bagage, zelfs brillen, luiers en tandenborstels, afgenomen. Daar komt bij dat een groot deel is voorgehouden dat ze naar andere landen gingen, bijvoorbeeld Indonesië en Maleisië.” COGAT, het Israëlische legeronderdeel dat de grensposten van Gaza bewaakt en de controle heeft over alle uitreizen, liet in een verklaring weten dat „een derde land” bereid was gevonden om de groep Gazanen te ontvangen, maar benoemde niet om welk land het gaat.

Sterke bondgenoot
Als de passagiers van deze vlucht niet toegelaten waren, dan zou dat een smet zijn geweest op het blazoen van Zuid-Afrika. Het land geldt als een sterke bondgenoot van Palestina. Zo heeft Zuid-Afrika een zaak aangespannen tegen Israël bij het Internationaal Gerechtshof in Den Haag ter voorkoming van genocide in Gaza en presenteerde Francesca Albanese, de speciale rapporteur van de VN voor de bezette Palestijnse gebieden, vanuit Kaapstad haar meest recente rapport. Op een centraal plein in Ramallah, de administratieve hoofdstad van Palestina op de Westelijke Jordaanoever, staat een prominent standbeeld van Nelson Mandela dat in 2016 is geschenkt door de stad Johannesburg.

Het is niet voor het eerst dat de omstrengde ngo Al-Majd Europe een

vlucht naar Johannesburg organiseert. Op 28 oktober landde onder soortgelijke omstandigheden een gecharterd toestel met 176 uit Gaza vertrokken passagiers. Gift of the Givers, die ook in contact is met dit reisgezelschap, zegt dat deze Gazanen niet de accommodatie kregen die hun was beloofd. Volgens de Israëlische krant Haaretz heeft de Israëlische regering de uitreisbeperkingen voor Gazanen versoepeld nadat de Amerikaanse president Donald Trump een plan lanceerde om van Gaza „de Riviëra van het Midden-Oosten” te maken. Mensenrechtenorganisaties zien dit plan als een vorm van etnische zuivering. Een bron binnen de Israëlische veiligheidsdienst vertrouwde Haaretz toe dat momenteel 95 procent van de vertrekkerverzoeken wordt goedgekeurd. Zo’n 37.000 tot 40.000 van de ruim 2 miljoen inwoners van Gaza zouden de enclave sinds de aanpassing van het beleid verlaten hebben. Van de 153 Gazanen op de vlucht zijn er 130 in Zuid-Afrika opgevangen met hulp van Gift of the Givers, waar zij voor de visumvrije periode van 90 dagen mogen blijven. Volgens de organisatie bereidt een aantal van hen een asielaanvraag voor of is deze al ingediend. De overige 23 passagiers zijn doorgereisd naar andere landen, waaronder Egypte. Het is onduidelijk of er meer van dit soort vluchten komen. De Zuid-Afrikaanse autoriteiten zijn een onderzoek gestart naar Al-Majd Europe.

Jan Benjamin

AMSTERDAM

Vier planken vol vliegtuigjes sieren het kantoor van Arjan Meijer in Amsterdam. Straaljagers, zakenjets, militaire transportvliegtuigen, passagiersvliegtuigen. Plus een boek over honderd jaar luchtvaart in Brazilië: *Construção Aeronáutica no Brasil*.

Meijer eert de geschiedenis van Embraer, de Braziliaanse vliegtuigbouwer waar hij tien jaar in de directie zit en sinds ruim vijf jaar verantwoordelijk is voor de tak die commerciële passagiersvliegtuigen maakt. Op de planken in het Europese hoofdkantoor aan de Amsterdamse Zuidas ontbreekt alleen de nieuwste bestseller van de Braziliaanse vliegtuigbouwer, de Embraer E195-E2. Die is mogelijk uitgeleend aan een nieuwe klant.

„We live for the challenge, zeggen we hier”, zegt Arjan Meijer over zijn tropen-jaren bij Embraer. Hij lacht erbij, maar de opsomming van alle crises waar het Braziliaanse bedrijf doorheen is gevlogen, maakt duidelijk dat het hectisch is geweest. Eerst de mislukte fusie met Boeing in 2019, toen de coronapandemie en daarna een hardnekkige versterking van de toeleveringsketen.

En nu is er de dreiging van importhef-fingen tussen Brazilië en de Verenigde Staten, een potentiële klap van 9 miljoen dollar per aan de VS geleverd vliegtuig. Toch klinkt Meijer hierover opvallend kalm. „Dit is de aard van onze business”, zegt hij. „Er is altijd wel een uitdaging. En die maken het werk ook interessant.” Meijer, die eerder werkte voor de KLM, is niet de hoogste baas van Embraer. Hij valt direct onder bestuursvoorzitter Francisco Gomes Neto.

Innovatieve kracht

Embraer is nu de derde vliegtuigfabrikant van de wereld na de Europese markt-leider Airbus en het Amerikaanse Boeing. Al sinds 1969 bouwen de Brazilianen zakenjets, militaire vliegtuigen en toestellen voor de regionale luchtvaart, tot circa 150 passagiers. KLM Cityhopper heeft 69 Embraers in zijn vloot; in oktober nam de Nederlandse maatschappij de 25ste Embraer E195-E2 in gebruik. KLM vliegt ermee naar bestemmingen in Europa.

Embraer, dat het hoofdkantoor heeft in São José dos Campos, bij São Paulo, is een succesverhaal. Op 4 november presenteert de het bedrijf de beste derdekwartalcijfers ooit. Waar vliegtuigfabrikanten als McDonnell Douglas, Bombardier en ook Fokker de slag met Airbus en Boeing verloren, bleven de Brazilianen overeind. Hoe slaagt Embraer daarin? En kan het bedrijf ook groeien naar het segment van de (grotere) Airbus A320neo en de Boeing 737 MAX, de populairste vliegtuigen van nu?

Meijer roemt in de eerste plaats de innovatieve kracht van Embraer, die samenhangt met de structuur van het bedrijf. „Wij hebben vierduizend collega's bij Engineering die werken voor alle bedrijfsonderdelen. Die organisatie zorgt voor een enorme vernieuwingskracht.”

Dat werkmodel is uniek, stelt Meijer. Waar andere vliegtuigbouwers vooral per productlijn zijn georganiseerd, heeft Embraer de *engineering* volledig centraal gesteld. „We hebben sinds 2000 al 23 modellen gecertificeerd. Dat zegt iets over de slagkracht van die structuur.” Bovendien werkt Embraer aan Eve Air Mobility, een dochterbedrijf dat elektrische vierpersoonsvliegtuigen ontwikkelt - een voorbode van de elektrische luchtvaart.

Handelsoorlog VS

Die innovatiedrang krijgt een geopolitieke dimensie door de huidige spanningen tussen Brazilië en de VS. Washington voerde in april 2025 een importtarief van 10 procent in op Braziliaanse producten, met het vooruitzicht van een mogelijke verhoging naar 50 procent. Embraer berekende dat zo'n tarief de prijs van een vliegtuig met zo'n 9 miljoen dollar (7,8 miljoen euro) zou verhogen.

INTERVIEW ARJAN MEIJER TOPMAN COMMERCIAL AVIATION EMBRAER

Braziliaanse bouwer van kleine vliegtuigen daagt Airbus en Boeing uit

Embraer uit Brazilië is momenteel de derde vliegtuigfabrikant van de wereld. De Nederlander Arjan Meijer leidt hier de tak passagiersvliegtuigen. „Het is uitzonderlijk dat een vliegtuigbouwer van deze omvang in het zuiden van de wereld is ontstaan.”

De **Embraer E2**, dat plaats biedt aan 132 passagiers, tijdens een airshow in het Engelse Farnborough. FOTO JUSTIN TALLIS / AFP

„Die 50 procent zou desastreus zijn geweest”, zegt Meijer. „Dan hadden we moeten stoppen met produceren, vliegtuigen moeten parkeren of klanten vragen de extra kosten te dragen. Maar voor luchtvaartmaatschappijen met veelal kleine marges is dat onmogelijk.”

Gelukkig bleef het bij 10 procent, maar ook dat tarief veroorzaakt nodeloze complexiteit, zegt Meijer. „Wij geloven in een 0-procentwereld”, zegt hij. „De vliegtuig-industrie is wereldwijd zo verweven dat importheffingen geen enkel economisch nut hebben. Het belemmert de concurrentiepositie aan beide kanten.”

Dat blijkt ook uit de handelsbalans: Embraer importeert de komende vijf jaar voor 21 miljard dollar aan onderdelen en diensten uit de VS, waar 13 miljard dollar aan export naar de Amerikaanse markt tegenover staat. „We investeren enorm in Amerika 500 miljoen dollar in onderhoudsfaciliteiten, tweeduizend banen voor defensieprojecten. We zijn absoluut geëncmitteerd aan de samenwerking met de VS.”

De lobby om de tarieven weer af te bouwen, loopt volop. „We zijn blij dat die 50 procent van tafel is”, zegt Meijer. „Maar ook 10 procent is lastig. We willen terug naar de nul waar de sector sinds 1979 wereldwijd op heeft gebouwd.”

Uit het zuiden

Meijer kwam in 2016 van KLM naar Embraer. De Braziliaanse bedrijfscultuur omschrijft hij als minder strak dan de Nederlandse, maar ook hiërarchischer. „Nederlanders zijn direct en georganiseerd, Brazilianen wat vrijer. Maar in de luchtvaart vervagen die verschillen. Het is een internationaal speelveld.”

Hij prijst de Braziliaanse wortels van Embraer: „Het is uitzonderlijk dat een vliegtuigbouwer van deze omvang in het zuiden van de wereld is ontstaan. Dat komt door de sterke technische universiteiten en, zoals gezegd, het besef dat engineering de kern van het bedrijf moest zijn.”

Embraer begon ooit met de kleine Brasilia en groeide in stappen naar het hui-

de middensegment met de E2-familie. „Die evolutie heeft onze technologische kracht opgebouwd”, zegt Meijer. „De E2 is echt het neusje van de zalm - stil, zuinig en aerodynamisch superieur aan veel concurrenten.”

Gevulde orderboeken

Luchtvaartmaatschappijen van de grote Amerikaanse concerns en Saoedi-Arabishe nieuwkomers tot de Indiase budgetmaatschappij IndiGo plaatsten de afgelopen maanden zeer veel nieuwe orders bij de vliegtuigbouwers. Airbus en Boeing hebben samen vijfduizend toestellen in hun orderboeken staan, Embraer ruim tweehonderd.

Hoe verklaart Meijer die run op nieuwe vliegtuigen? „De wereldwijde luchtvaart kampf met een tekort aan toestellen. Tijdens de pandemie werden er circa vierduizend *narrow-body*'s [vliegtuigen voor met name continentaal verkeer, met één gangpad] niet gebouwd. Die vraag wordt nu ingehaald.” Maar de productiecapaci-

teit, afgebouwd tijdens de pandemie, is niet verder meegegroeid. „Daardoor zijn de orderboeken van alle fabrikanten tot 2030 gevuld.”

Embraer's E2-familie, met de E190-E2 en de E195-E2 als paradepaardjes, profiteert van de schaarste bij grotere toestellen. „Er zijn steeds meer congestieproblemen op grote luchthavens”, zegt Meijer. „Luchtvaartmaatschappijen kopen daarom grotere vliegtuigen, maar die kunnen niet overal landen. Zo verliezen ze connectiviteit met kleinere steden. Het E2-segment, dus de 100- tot 150-*seaters*, vult dat gat.”

Dat is de reden waarom nieuwe klanten zich aandienen, denkt Meijer. „In Noord-Amerika zien we een maatschappij als Avelo. In Europa vliegen KLM Cityhopper en SAS met E-jets. In Azië hebben we All Nippon Airways, in Zuid-Amerika Latam en Azul. Zelfs budgetmaatschappijen beginnen te kijken naar de E2, omdat de stoel- en tripkosten nu zo dicht bij de narrow-body's liggen.”

De E2 heeft bijna niets meer gemeen met zijn voorganger. „We hebben 95 procent van de onderdelen vernieuwd”, zegt Meijer. „Nieuwe motor, vleugel, cockpit: eigenlijk alles. Alleen de logica in de cockpit is hetzelfde gebleven, zodat piloten gemakkelijk kunnen overstappen.”

Leveranciers omgevallen

Toch blijft de vliegtuigbouw kampen met naschokken van de pandemie. „De toeleveringsketen wordt beter, maar het duurt langer dan iedereen dacht”, zegt Meijer. „De problemen zitten vaak bij leveranciers van leveranciers. Veel van die kleine gespecialiseerde bedrijven zijn omgevalen of overgenomen. En er is veel kennis verloren gegaan doordat vakmensen tijdens de pandemie vervroegd met pensioen gingen.”

Daarnaast werden voorraden tijdens de crisis 'opgegeten'. „Als je 50 procent in capaciteit terugvalt, moet je daarna 100 procent groeien om weer op hetzelfde niveau te komen. Dat vergt jaren.” Embraer

Met kleine toestellen kun je elektrisch vliegen, voor meer dan 200 passagiers heb je hybride oplossingen nodig.

verwacht pas in de komende paar jaar weer volledig op het productieniveau te zitten van voor de pandemie van honderd commerciële vliegtuigen per jaar.

Een apart hoofdstuk is het probleem met de Pratt & Whitney GTF-motoren, die onder meer onder de A220, de A320neo en de Embraer E2 hangen. „Dat is een technisch probleem, niet logistiek”, legt Meijer uit. „Het gaat om een productie-methode met poedermetaal, *powder metal*. Daarin zijn oneffenheden ontdekt die een risico kunnen vormen.”

De oplossing was ingrijpend: duizenden motoren moesten worden gedemonteerd en gecontroleerd. „Die onderdelen zitten diep in de motor, dus dat kost enorm veel tijd. En omdat er te weinig reserveonderdelen waren, stonden vliegtuigen stil - ook bij KLM.”

Het goede nieuws: „De E2 kwam later op de markt en gebruikt een lichtere configuratie dan andere toestellen die met de gewraakte motoren vliegen. Daardoor is het probleem bij ons beperkter. We zien

CV
Via Delft en KLM naar Embraer

Arjan Meijer (52) werkt sinds april 2016 bij Embraer. Sinds juni 2020 leidt hij als president en ceo de divisie Commercial Aviation en is hij verantwoordelijk voor de commerciële passagiersvliegtuigen. Meijer studeerde onder meer luchtvaart- en ruimtevaarttechniek aan de TU Delft. Na zijn studie werkte hij vijftien jaar in diverse managementfuncties bij luchtvaartmaatschappij KLM.

nu dat het aantal AOG's - *aircraft on ground* - daalt. Eind volgend jaar moeten we weer op normaal niveau zitten.”

Elektrische toestellen

Wat komt er na de E2? „We zitten in een luxepositie”, zegt Meijer. „Onze huidige toestellen zijn technologisch sterk en nog jaren relevant. Daarom kunnen we rustig nadenken over het volgende hoofdstuk.”

Binnen de gezamenlijke engineering-afdeling wordt gekeken naar nieuwe concepten voor alle divisies: commerciële luchtvaart, zakenjets en defensie. „We onderzoeken zowel kleinere elektrische vliegtuigen - het Energia-project - als mogelijkheden voor grotere toestellen. Klanten vragen ons daar al naar, maar zulke investeringen lopen in de miljarden. Dat moet je niet overhaast doen.”

Intussen richt Embraer zich op verduurzaming van de bestaande vloot. „De E2's zijn nu gecertificeerd voor 50 procent bijmenging met *sustainable aviation fuel* (SAF). We willen dat in 2030 naar 100 procent brengen.” Dit is nu nog vooral bio-kerosine, gemaakt van oud frituurvet, slachtafval en ander organisch materiaal. SAF veroorzaakt minder CO₂-uitstoot dan gewone kerosine, maar is nog steeds een fossiele brandstof. In Europa moeten luchtvaartmaatschappijen sinds 2025 een minimum percentage SAF bijmengen in hun vliegtuigen, een percentage dat de komende jaren oploopt.

Vliegen op biokerosine is geen kwestie van simpelweg een andere brandstof in je tank stoppen, zegt Meijer. „SAF heeft andere eigenschappen dan kerosine. Je moet aantonen dat de materialen, afdichtingen en motorcomponenten goed blijven werken. Dat kost tijd, maar technisch is het haalbaar.”

Daarnaast test Embraer zelf met SAF op eigen vluchten en volgt het bedrijf nauwlettend de ontwikkeling van batterijen en hybride systemen. „Onze filosofie is: de missie bepaalt de architectuur. Voor kleine toestellen kun je elektrisch vliegen, voor grotere zul je hybride oplossingen nodig hebben. Batterijen zijn voorlopig niet toereikend voor 200-passagiersvliegtuigen.”

'Vliegtaks niet goed'

Experts zien een fundamenteel probleem met SAF: er is veel te weinig duurzame brandstof beschikbaar. „Die zorg delen wij”, zegt Meijer. „Er moet echt overheidsteun komen. Belast luchtvaart niet alleen, maar gebruik dat geld om SAF-productie te financieren. Anders bereik je het tegenovergestelde.”

Hij verwijst naar de Nederlandse vliegtaks, die simpelweg in de algemene middelen verdwijnt. „Dat is niet de goede richting. Je verhoogt wel de kosten voor de passagier, maar verbetert de luchtvaart niet structureel. We moeten investeren in verbetering, niet alleen straffen.”

Concurrentie is er volgens Meijer niet alleen vanuit Europa en de VS, maar ook vanuit China. De opkomst van Chinese vliegtuigbouwers zoals het staatsbedrijf Comac noemt hij een onvermijdelijke ontwikkeling. Hij trekt de parallel met de auto-industrie, waar Chinese merken nu wereldwijd verschijnen. Hoewel vliegtuigen als Comac's C909 en C919 „niet zo efficiënt zijn als wat er in het Westen is gebouwd”, twijfelt hij er niet aan dat China in de toekomst een goed product op de markt zal brengen.

De geopolitieke dynamiek speelt een rol. Aziatische luchtvaartmaatschappijen zouden kunnen kiezen voor een Chinese bouwer om politieke redenen. Of voor een Braziliaanse, als klanten beseffen dat zij in een tijd van importheffingen, politieke complicaties en handelsconflicten niet met een Amerikaanse of Europese leverancier in zee willen gaan. „Natuurlijk”, zegt Meijer, „wij zijn een Braziliaans bedrijf. Maar met een internationale focus dat zaken doet over de hele wereld.” Meijer wil maar zeggen: dat schaalmodel van de E195-E2 dat ontbreekt op de planken in zijn kantoor kan zich inmiddels overal ter wereld bevinden.

Jordan Stolz (links) versloeg tijdens de wereldbeker in Salt Lake City de 1.500 meter Kjeld Nuis (rechtsboven) in een direct duel. De Fransman Timothy Loubineaud won de 5.000 meter in een wereldrecord. FOTO'S GETTY / PETER CREVELING IMAGES

Sam de Voogt
AMSTERDAM

Het was maar een ogenblik, maar je zag Jordan Stolz kijken, onder zijn rechterarm door. Hij kwam de laatste binnenbocht van zijn 1.500 meter uit, de finish lag honderd meter verder. Een rondje eerder moest de Amerikaan nog in volle achtervolging op Kjeld Nuis, maar nu zag hij de Nederlander achter hem schaatsen. Stolz wist: die is geklopt.

Aan de streep bleek het complete deelnemersveld geklopt. Met 1.40,38 reed Stolz zaterdagmiddag tijdens de wereldbekerwedstrijden langebaanschaatsen in Salt Lake City de tweede tijd ooit op de schaatsmijl, een dik persoonlijk record. Na de 1.000 meter op vrijdag en de 500 meter eerder op zaterdag, was het zijn derde zege van het weekend.

Kortom: de 21-jarige Stolz is terug als de maat der dingen in het mannenschaatsen, iets meer dan een half jaar nadat hij even feilbaar leek op de WK afstanden in het Noorse Hamar. Daar werd hij, na een door een longontsteking veroorzaakte voorbereiding, twee keer tweede (500 en 1.500 meter) en derde (1.000 meter). Dat was goed, maar beneden de maat voor de man die de twee jaren ervoor telkens alle drie de afstanden had gewonnen.

De concurrentie had vertrouwen geput na het WK van afgelopen seizoen, en dan met name de Nederlanders. Jennings de Boo werd wereldkampioen op de 500 meter en Joep Wennemars greep de titel op de 1.000 meter.

Maar tijdens de eerste internationale krachtmeting van dit olympische schaatsseizoen op de hooglandbaan in de VS kwamen de Nederlanders er niet aan te pas. De Boo werd vrijdag derde op de 1.000 meter, en een dag later tiende op de kortste afstand na een „slordige race”, zei hij tegen

SCHAATSEN

Jordan Stolz is dit olympische schaatsjaar de maat der dingen

Tijdens de eerste wereldbeker in Salt Lake City liet de Amerikaan Jordan Stolz zien dat hij dé grote favoriet is voor de Spelen. De Nederlanders kwamen er niet aan te pas.

de NOS. Wennemars werd zevende op de 1.500 meter.

Wereldrecord junioren

Op de langste afstand van deze eerste wereldbeker, de 5.000 meter, kwamen de mannen in oranje schaatspakken er ook niet aan te pas. Alle aandacht ging daar uit naar het wereldrecord (6.00,23) van de Fransman Timothy Loubineaud, een part-time politieagent die jaren bezig was met inline-skaten voordat hij de overstap naar het langebaanschaatsen maakte.

Het was de grote verrassing van het weekend: niet dát het wereldrecord werd verbroken, maar dat het Loubineaud deed. Vooraf werd vooral gekeken naar de Italiaan Davide Ghiotto, wereldrecordhouder op de 10.000 meter, de Noor Sander Eitrem, regerend wereldkampioen op de 5.000 meter, en het Tsjechische talent Metodej Jilek, die vorige maand op 19-jarige leeftijd het wereldrecord op de incourante 3.000 meter brak.

Achter de Fransman schaatsten drie anderen (onder wie Jilek en Eitrem) zich de top-10 van snelste tijden ooit in. Nederlanders zaten hier niet bij: Jorrit Bergsma werd de hoogst geklasseerde op de achtste plaats, en bleef ver verwijderd van zijn persoonlijk record.

Niet alleen op de 5.000 meter werd dit weekend snel gereden. Op de 500 meter was zelfs een 33'er niet automatisch genoeg voor het podium; liefst vijf schaatsers doken onder de magische grens van 34 seconden, van wie Stolz met 33,88 het snelst was. Op de 1.000 meter was de Amerikaan maar een fractie langzamer dan zijn eigen wereldrecord (1.05,66), en achter hem werd de Pool Damian Zurek in de vijfde tijd ooit tweede.

Op de 1.500 meter, waar Stolz voor de vierde keer onder de 1.41 dook, schaatste de Chinees Ning Zhongyan met 1.41,02 de vijfde tijd ooit. Daarachter reed de 18-jarige Finn Sonnekalb uit Duitsland een wereldrecord junioren (1.41,33). De combinatie van de voorbereidingen voor een olympisch seizoen en een snelle baan op hoogte bleek een garantie voor snelle tijden.

Kjeld Nuis: 'Stolz beschikt over zo'n grote motor en heeft een hele hoge topsnelheid. Het is gewoon grote klasse'.

Hollywoodsterren

Zaterdag leek het er op de 1.500 meter even op dat Nuis in een direct duel Stolz kon verslaan. In de voorlaatste ronde nam de 36-jarige Nederlander na een goede wissel en binnenbocht een voorsprong, maar in de laatste ronde kwam de vijftien jaar jongere Amerikaan er als nog onderdoor.

„Tot 1.100 meter ging het hartstikke goed, het voelde heel lekker. Maar het was

helaas niet genoeg”, zei Nuis na afloop tegen de NOS. „Met een of andere *sicke* eind-sprint dicht hij het gat, diep respect. Hij beschikt over zo'n grote motor en heeft een hele hoge topsnelheid, en hoe frustrerend dat ook is, het is gewoon grote klasse.” Nuis werd uiteindelijk vijfde.

Ook Stolz erkende dat zijn laatste rondje het verschil maakte tegen Nuis. „Ik maakte me even een beetje zorgen, het leek er op alsof de oude Kjeld terug was”, zei hij tegen de NOS, over zijn tegenstander die de afgelopen twee Spelen goud won op de 1.500 meter. „Maar met mijn uithoudingsvermogen zit het nog altijd goed. Dat was de sleutel!”

Rustig en nuchter als altijd gaf Stolz voor de toe dat hij met drie gewonnen afstanden „*back on track*” is. „Ik wist vooraf niet zo goed wat ik moest verwachten. De mannen in Nederland schaatsten heel erg hard op het NK, ik voelde me niet op mijn allerbest, dus ik had wel wat twijfels. Maar ik ben blij met de resultaten, het geeft me weer een beetje meer zelfvertrouwen.”

In de VS, waar de Olympische Spelen altijd zwaar tellen, wordt dit seizoen veel verwacht van de jonge Amerikaan. De rechtzittende televisiezender NBC heeft Stolz samen met skilegende Lindsey Vonn en kunstrijdsters Alysa Liu en Ilia Malinin het gezicht gemaakt van een grote promotiecampagne voor de Winterspelen. In de eerste reclamespotjes acteren de sporters met Hollywoodsterren Scarlett Johansson en Glen Powell en popster Ariane Grande.

Last van druk lijkt Stolz niet te hebben. En ook een vervelende scheenbeenblessure, die de Amerikaan deze zomer opliep na een fietsongeluk, waarbij hij een diepe vleeswond opliep, lijkt zijn voorbereiding niet verstoord te hebben. „Daar ben ik heel snel van hersteld, ik heb er helemaal geen last meer van”, zei Stolz. „Nadat ik terugkwam van die blessure, was ik nog steeds sterker dan ik ooit ben geweest.”

Toch is Stolz nog niet tevreden met zijn huidige vorm, zei hij. „Er is nog steeds een hoop werk te doen. Mijn topsnelheid moet hoger, en ik verwacht dat hoe meer wedstrijden ik schaats, hoe beter ik word. Dat is ook nodig, want ik ga er vanuit dat de rest ook beter zal worden.”

Stunten in Calgary

De Nederlandse schaatsers beaamden dat. „Stolz was als vanouds sneller dan ik. Maar ik heb hem al een paar keer mogen verslaan, en mijn absolute piek ligt later in het seizoen”, zei Jennings de Boo tegen de NOS, doelend op het olympisch kwalificatietoernooi eind december en de Winter spelen in februari.

De Boo zei te verwachten dat hij komend weekend, als het wereldbekercircuit de hooglandbaan in het Canadese Calgary aandoet, al beter zal zijn. „Dat is wel mijn baan, ik hoop daar te gaan stunts”, zei De Boo, die zijn twee nationale records op de 500 meter (33,87) en 1.000 meter (1.06,05) in Calgary reed.

Historisch gezien hoeven de Nederlanders zich nog geen zorgen te maken. Vorig jaar wonnen de mannen (en ook de vrouwen) in het oranje geen enkele individuele afstand tijdens de eerste twee wereldbekerwedstrijden. Het seizoen werd toen afgesloten met wereldtitels voor De Boo en Wennemars.

En ook vier jaar terug, toen de schaatsers zich klaarmaakten voor de Winter spelen van Beijing, werd er in het begin van het seizoen weinig gewonnen door de Nederlandse equipe. Drie maanden later behaalden de mannen in China twee gouden en drie zilveren medailles.

Als de Nederlanders dat succes willen herhalen op de olympische schaatsbaan van Milaan, dan moeten de mannen ditmaal af zien te rekenen met Stolz, die de eerste mannelijke schaatser wil worden die sinds zijn landgenoot Eric Heiden in 1980 vier gouden medailles wint - naast de 500, 1.000 en 1.500 meter ook op de massastart. „Vorig jaar was er in het begin een groter gat en dichtte ik het ook later in het seizoen”, liet Nuis zijn vertrouwen in een goede afloop blijken tegen de NOS. „Hij is niet onverslaanbaar, nee hoor.”

Bondscoach Ronald Koeman twijfelt er niet aan dat het Nederlands elftal zich maandag tegen Litouwen plaatst voor het WK. FOTO IRIS VAN DEN BROEK/ANP

VOETBAL

Koeman: voor prijzen op WK moet het beter

Het Nederlands elftal kan zich maandag plaatsen voor het WK. Maar bondscoach Ronald Koeman is niet tevreden over het spel.

Maarten Scholten
AMSTERDAM

Geen spoor van twijfel bij Ronald Koeman op de vraag of Oranje plaatsing voor het WK nog kan mislopen, maandagavond in de Johan Cruijff Arena tegen Litouwen. „Dit gaat niet meer fout”, reageert de bondscoach zondag tijdens de persconferentie voor het laatste WK-kwalificatieduel. Na het 1-1 gelijkspel in Polen van vrijdag heeft het Nederlands elftal aan een gelijkspel tegen Litouwen genoeg om zich definitief te plaatsen voor het WK. „Goed voetbal en doelpunten”, verwacht Koeman van zijn team.

Justin Kluivert ontbreekt tegen Litouwen, waarvan Oranje in september de uitwedstrijd met 3-2 won. De 26-jarige aanvalller van Bournemouth hield een blessure over aan het duel tegen Polen en werd door zijn club teruggehaald naar Engeland. Eerder haakten al Wout Weghorst, Quilindschy Hartman en Denzel Dumfries af. Jean Paul van Hecke is na een gele kaart tegen Polen geschorst tegen Litouwen, maar blijft bij de groep. Bij de NOS was Koeman kritisch over Kluivert, die tegen Polen verzweeg dat hij een blessure had. „Een speler moet dat aangeven.”

Fouten tegen Polen

Ondanks het resultaat, waarmee WK-plaatsing zo goed als zeker was, toonde de bondscoach zich ontevreden over het vertoonde spel tegen Polen. Oranje leek in Warschau soms gemakzuchtig en moest toezien hoe de tegenstander vanaf de eerste minuut de beste kansen kreeg. „We hadden moeite met het bespelen van Polen, ook in september in Rotterdam al (ook toen werd het 1-1). Ik had verwacht dat we dat konden oplossen, dat konden we niet. Dat gaan we anders doen”, aldus Koeman. En, vooruitblikkend op het WK: „Als je écht mee wil doen voor de prijzen, moeten dingen beter. Dat weet iedereen.”

Koeman baalde vooral van het teggendoelpunt vlak voor rust. Na onnodig balverlies van Memphis Depay op Poolse helft grepen bij de tegenaanval vijf Nederlandse verdedigers niet goed in. De Poolse aanvoerder Robert Lewandowski zette met een steekpass Jakub Kaminski voor keeper Bart Verbruggen: 1-0. „Daar waren meerdere jongens bij betrokken. We maakten meerdere fouten achter elkaar.”

Een kwestie van nonchalance of gemakzucht? „Dat zou kunnen”, gaf Koeman toe. „Mijn spelers zien ook dat wij genoeg mensen achter de bal hebben. Dat je dan wat minder snel reageert om terug te schakelen of kort

Koeman kritisch over Kluivert, die tegen Polen blessure verzweeg

te zitten. Er waren wel wat momenten dat we te makkelijk werden uitgespeeld. Bij een een-tweetje bijvoorbeeld. De urgentie op die momenten kan en moet beter.”

‘Speler voor de toekomst’

Toch had de bondscoach nog een lichtpuntje gezien in Warschau: spits Emanuel Emegha mocht in de 88ste minuut als invaller zijn interlanddebuut maken. „Een open jongen met een duidelijk mening”, noemde Koeman de 22-jarige aanvoerder van het Franse RC Strasbourg, die werd opgeleid bij Sparta Rotterdam. „Een speler voor de toekomst.”

Tegen Litouwen staat mogelijk ook Feyenoord-middenvelder Luciano Valente (22) voor zijn eerste interland. Koeman lachte in eerste instantie op de vraag naar een mogelijk debuut van Valente. Of die lach veelzeggend was? „Ja.”

Puzzelbord met draaisysteem

- › Voor puzzels tot 1000 stukjes | 77 x 57 centimeter
- › Met 360° draaibare ringstandaard en kantelfunctie
- › Voor optimaal puzzelplezier

Wat dit puzzelbord bijzonder maakt, is de ingebouwde draaibare ringstandaard. Dankzij deze slimme functie kun je het gehele bord moeiteloos ronddraaien zonder het op te tillen of te verschuiven. Ideaal wanneer je alle kanten van de puzzel comfortabel wilt bereiken. Dankzij de kantelfunctie kun je het puzzelbord op de gewenste hoek plaatsen. Perfect voor comfortabel puzzelen, waar je ook bent. Het puzzelbord heeft vier handige opbergladen en is bekleed met viilt.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/puzzelbord

Op de **aandeelhoudersvergadering van Ajax** trapte plaatsvervangend president-commissaris Dirk Anbeek vrijdag af met een verzoek „om elkaar enigszins normaal aan te spreken”. Foto ANP

TOEKOMST AJAX

Ajax onderzoekt eigen bestuurlijke organisatie. ‘Het moet effectiever’

De roep in veel Ajax-geledingen, supporters voorop, om de bestuursstructuur aan te pakken, is gehoord door de raad van commissarissen, zo bleek vrijdag bij de aandeelhoudersvergadering.

Bart Hinke

AMSTERDAM

Afzwaaiend technisch directeur Alex Kroes begon zijn presentatie vrijdag op de aandeelhoudersvergadering van Ajax met citaten uit de media. „Niet als excuus”, zei Kroes. „Maar om perspectief te bieden.” De fragmenten, allemaal zonder bronvermelding, kwamen uit drie opvolgende jaren. In 2023 waren er „zorgen over degradatie”. Dan, in 2024, is „Ajax weer helemaal terug” onder trainer Francesco Farioli, die deze zomer vertrok. Recentere citaten die Kroes noemde, spraken over „lachwekkend” en „Ajax gaat een donkere tijd tegemoet”. Kroes, die anderhalf jaar terug technisch directeur werd, leek in de zaal in de Amsterdamse Johan Cruyff Arena hier-

mee te willen zeggen: het kan verkeren. De huidige vierde plek en kansloze nederlagen in de Champions League zijn volgens Kroes een „hapering op sportief vlak” in een „hobbelig proces van saneren en presteren”. Hij duidde zijn nalatenschap als „duurzaam en toekomstgerichte arbeid”. De verplichtingen zijn van bijna 500 miljoen naar iets meer dan 300 miljoen euro afgenomen, de salarishuishouding is volgens hem gezonder dan toen hij instapte. Daar is alles ook wel mee gezegd. Kroes heeft zijn positie ter beschikking gesteld nadat hij trainer John Heitinga en zijn assistent Marcel Keizer eerder deze maand na vier maanden ontsloeg. Op verzoek van de raad van commissarissen blijft Kroes nog aan tot een opvolger is gevonden.

Onvrede over organisatie

Kroes deed zijn best om opgaande lijnen te schetsen die voorbij gaan aan de matige dagkoersen van het eerste mannenelftal. Maar de roep in veel geledingen, supporters voorop, om de organisatie weer eens aan te pakken, werd vrijdag gehoord door de raad van commissarissen, die een onderzoek aankondigde naar de bestuursstructuur waarbij ook de beursnotering van de Ajax NV tegen het licht gehouden wordt. „Het voetbalbedrijf moet effectiever”, aldus Dirk Anbeek, plaatsvervangend president-commissaris. Die beursnotering bood een kwart eeuw geleden het vermogen waar Ajax op drijft, maar is in barre tijden net zo makkelijk af te schilderen als de bron van alle kwaad. De beursnotering heeft inderdaad een overdaad aan hiërarchische structuren binnen de club opgeleverd, waarbij de vereniging Ajax als meerderheidsaandeelhouder met haar bestuursraad uiteindelijk de macht in handen heeft. Bij die beursnotering horen ook verplichtingen. Eén daarvan is dat sinds 2022 minimaal 33 procent van de commissaris-

sen vrouw moet zijn. Dirk Anbeek zat de vergadering voor omdat eerder dit najaar Carolien Gehrels na een half jaar aan het hoofd is vertrokken. Ook Hermine Voûte was binnen een jaar vertrokken, waardoor de raad van commissarissen nog met drie mannen over is gebleven. Er moeten nu eerst weer twee vrouwelijke commissarissen geworven worden. Algemeen directeur Menno Geelen sprak van een „pijnlijke en moeilijke beslissing” om de trainer te ontslaan. De wegens zijn succes als commercieel directeur opgeklimmen Geelen was een van de weinigen die uit de zaal complimenten ontving, als „enige stabiele factor”. Geelen: „Dank u, wordt gewaardeerd.”

Kroes deed zijn best om opgaande lijnen te schetsen, ondanks de matige dagkoersen van het eerste mannenelftal.

De directie heeft over zichzelf vastgesteld dat men „doordachter” te werk moet gaan, om een mislukte aanstelling zoals die van Heitinga te voorkomen. Geelen wil dat er eerst een nieuwe technisch directeur wordt aangesteld, voordat Ajax een nieuwe trainer contracteert. Zo moet een tandem ontstaan als in de betere jaren van de club, zoals die van coach Erik ten Hag en technisch directeur Marc Overmars. Voorlopig blijft interimmer Fred Grim coach van het eerste elftal.

De vertrekkende Kroes was op titulaire basis aangesteld, nadat hij door een kwestie rond handel met voorkennis in 2023 het algemeen directeurschap misliep. Ook zijn opvolger zal statutair directeur zijn, waarmee hij meer bevoegdheden en verantwoordelijkheden heeft. Zo was het ook bij Overmars, de laatste succesvolle tech-

nische directeur die, voor hij zijn reputatie door grensoverschrijdend gedrag te gronde richtte, op de toppen van zijn succes zei: „Het is goed dat er één baas is.”

Spiegelpaleis vol verwijten

Ajax is nu een spiegelpaleis van verantwoordelijkheden. Met Louis van Gaal (adviseur), Danny Blind (afzwaaiend commissaris), directeur voetbalzaken Marijn Beuker (onder meer jeugdopleiding en scouting) en de hoofdtrainer zijn de stemmen talrijk. Na het ontslag van die laatste is het vingervijzen over de povere staat van de selectie die achterblijft losgebarsten. Rob Jansen, zaakwaarnemer van Heitinga, noemde Blind „een gezwel” bij Ajax, vanwege vermeend manipulatief gedrag. Blind, oud-bondscoach en aanvoerder van het laatste Ajax-elftal dat de Champions League won, noemde dit bij Ziggo donderdag „leugens”. Blind is op weg naar de uitgang als commissaris technische zaken, maar nog wel zittend rvc-lid. Hij ontbrak op de aandeelhoudersvergadering. Anbeek trapte af met een „dringend beroep om elkaar enigszins normaal aan te spreken. Op inhoud, minder op persoon.” Zijn oproep deed hij ook aan journalisten, die „kritisch” moeten zijn over bronnen waarop zij publicaties baseren en „stil te staan bij andere belangen die bronnen hebben bij het verspreiden van informatie”. Hij constateerde veel „foutieve berichtgeving”, onder meer over Heitinga’s aanstelling en ontslag. De Vereniging van Effectenbezitters gaf geen decharge, ofwel goedkeuring voor het gevoerde beleid, omdat de „checks and balances” niet op orde zouden zijn. Hoewel VEB-woordvoerder André Jorna de oorsprong daarvan bij de erfenis van eerdere jaren neerlegde, vond Anbeek dit niettemin „ongepast”. Maar „dat is uw mening”. Ruim 99 procent aan de vertegenwoordigde aandelen verleende die decharge wel.

Overleden

Met toewijding en wilskracht ontstee ze een gemankeerde jeugd en werd geliefd en gewaardeerd in de onderwijswereld waarin ze werkzaam was als onderwijskundige. Ze schreef enkele boeken op dit terrein, ook samen met haar echtgenoot. Later ging haar enthousiasme uit naar het maken van (educatieve) films en het houden van bordercollies en schapen. In 2016 overleefde ze ternaauwernood een hersenbloeding.

Bedroefd nemen we afscheid van

Dr. J.C. (Janna) Lagerweij-Voogt

Groningen, 15 juni 1948 Epe, 13 november 2025

Gehuwd geweest met
Prof.dr. N.A.J. (Nijs) Lagerweij († 2018)

Peter Voogt en Roos de Raad
Nelly Voogt
David en Nancy de Graaf
Rob en Maya Voogt
Nijs Lagerweij en Charlotte Rietbergen
Nienke Lagerweij en Rob Bakker

De afscheidsplechtigheid vindt in besloten kring plaats.
Correspondentieadres:
Zonnebrink 7, 7101 NA Winterswijk

Grote dank gaat uit naar het personeel van
De Nieuwe Antoniehof (Viattence) voor de liefdevolle
zorg die Janna daar bijna 8 jaar heeft ontvangen.

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier
uw familiebericht samenstellen en plaatsen
in NRC.

nrcadverteren.nl/familieberichten

Colofon familieberichten

Opname van een familiebericht

Een familiebericht kunt u opgeven via
nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail
naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052
(ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur)
of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op
de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag
uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Blijde berichten

nrcadverteren.nl/familieberichten

KOKEN

Ontdek de mooiste cadeaus

GRAEF
Snijmachine

Adviesprijs
289,-
249,-

- › Modern, compact en opvouwbaar
- › Krachtige motor snijdt brood, vlees en kaas
- › Met veiligheidsfunctie

DUCQ
Koperen pannen

Adviesprijs
v.a. 129,-
94,95

- › Geschikt voor alle warmtebronnen
- › Drie lagen voor optimale warmteverdeling
- › Luxe en tijdloze uitstraling, voor jarenlang plezier

GRAEF
Elektrische messenslijper

Adviesprijs
99,99
84,99

- › Maak je messen weer vlijmscherp in enkele seconden
- › Van keukenmessen tot gekartelde messen
- › Veilig en eenvoudig te gebruiken

CROWD COOKWARE
Antiaanbakpannen

Adviesprijs
v.a. 89,-
59,-

- › Geschikt voor alle warmtebronnen
- › Koel roestvrijstalen handvat voor veilig koken
- › Kras- en vaatwasser bestendig

PRESTIGIO
Elektrische wijnopener

Adviesprijs
77,99-
49,-

- › Opent flessen moeiteloos met één druk op de knop
- › Ergonomisch, snel en eenvoudig in gebruik
- › Inclusief foliesnijmes, beluchter en vacuümstopper

DUALIT
Broodrooster

Adviesprijs
358,95
299,-

- › Met 3 sleuven, geschikt voor dikke of dunne sneden
- › Professionele toaster met handgemaakt RVS-design
- › Inclusief gratis tostiklem voor perfecte tosti's

Bekijk alle cadeaus online > nrcwebwinkel.nl/cadeaus

NECROLOGIE **JAMES WATSON (1928-2025)** BIOLOOG

James Watson, medeontdekker van dna, Nobelprijswinnaar en hork

In 1953 publiceerden Watson en collega's als eersten over de dna-structuur. Zijn successen gingen later gepaard met schandalen.

Ellen de Bruin

Van het beroemde viertal wetenschappers dat de dubbele-helixstructuur van dna heeft ontdekt is nu ook de laatste overleden: bioloog en Nobelprijslareaat James Dewey Watson. De wetenschapper overleed begin deze maand in een hospice, waar hij naartoe was gebracht nadat hij in een ziekenhuis aan een infectie was behandeld. Hij werd 97 jaar.

Nadat Watson in 2018 gewond was geraakt toen hij op Long Island met zijn auto van de weg reed en van een zes meter hoge heuvel in een greppel belandde, zou hij al nauwelijks meer aanspreekbaar zijn geweest. Het was het begin van een anticlimactisch einde aan een leven vol successen en zelf veroorzaakte schandalen.

Als kind in Chicago hield James Watson vooral van vogels: hij wilde ornitholoog worden. Maar daar week hij vanaf nadat hij de lezingenbundel *What is Life* (1944) had gelezen, van natuurkundige (en, weten we tegenwoordig, pedofiel) Erwin Schrödinger. Die schreef dat de chromosomen een soort „code-script” moesten bevatten van iemands hele toekomstige ontwikkeling, al was toen nog niet duidelijk hoe.

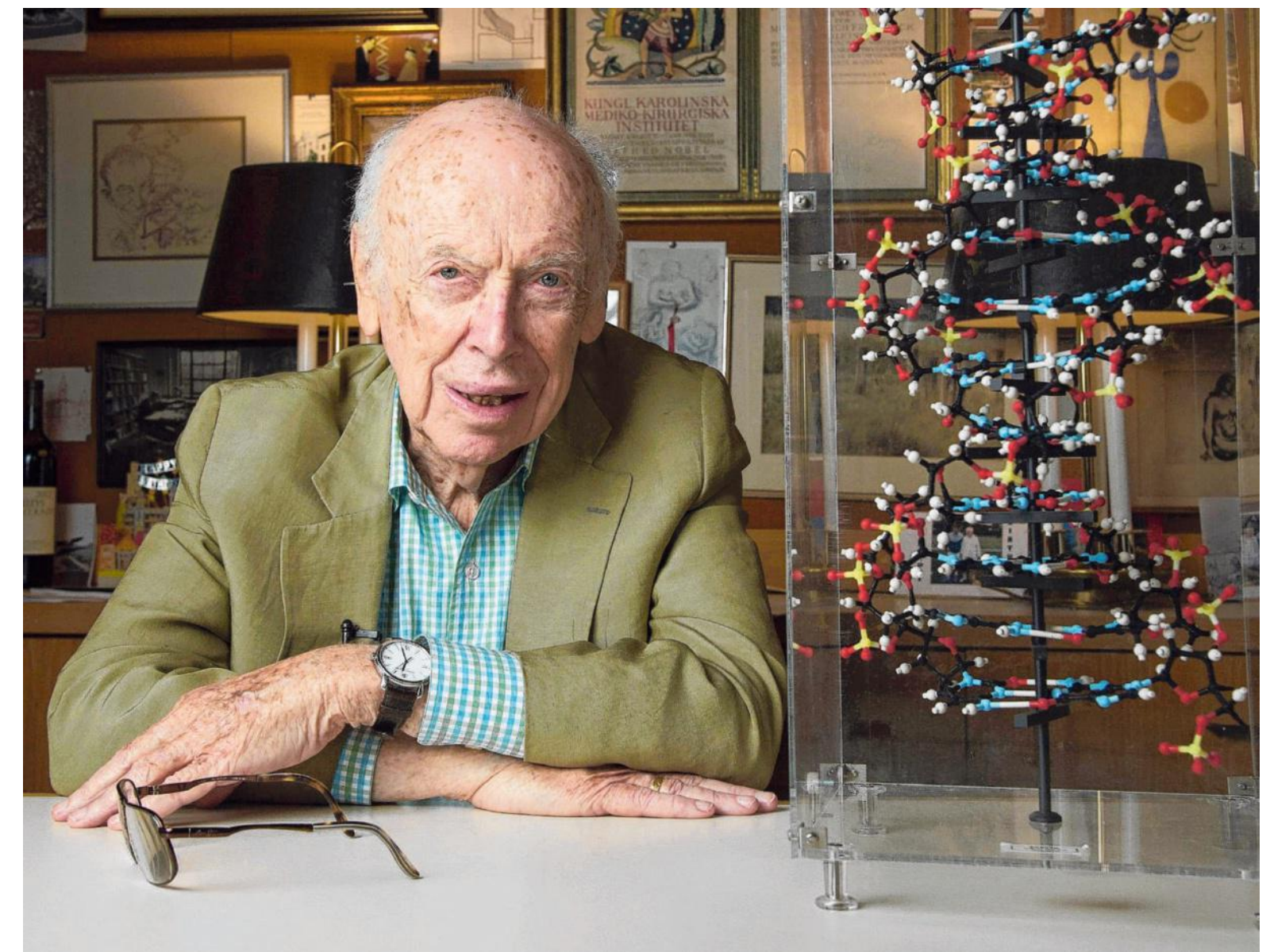
Het wekte Watsons interesse in genetica. Hij ging zoölogie studeren aan de universiteit van Chicago en promoveerde in 1950 aan de universiteit van Indiana op onderzoek aan virussen in bacteriën. Daarna vertrok hij naar Europa, waar hij de drie Britten van het dubbele-helix-viertal ontmoette - al klinkt 'viertal' misschien wat te vrolijk voor hun onderlinge verhoudingen.

Jeugdig arrogant

Met moleculair bioloog Francis Crick (1916-2004), die geïnspireerd was door hetzelfde boek van Schrödinger, kon Watson het in oktober 1951 wel vinden. Ze waren allebei jeugdig arrogant en konden domheid niet uit staan, schreef Watson later. Op het Cavendish Lab van de Britse universiteit van Cambridge kregen ze samen een werkkamer zodat ze anderen niet stoorden met hun harde gepraat.

In mei 1951 had Watson biofysicus Maurice Wilkins al ontmoet op een symposium in Napels. Wilkins (ook 1916-2004, hij overleed drie maanden na Crick), die aan King's College in Londen werkte, was bevriend met Crick en probeerde de structuur van dna te ontcijferen met röntgenkristallografie. Daarbij wordt röntgenstraling op moleculen afgevuurd. Met wat er terugkaatst op een fotografische plaat was de positie van atomen in een molecuul uit te puzzelen. De röntgenfoto van dna die Wilkins op het Napelse symposium toonde, was de eerste die Watson ooit zag.

De laatste van het viertal, Rosalind Franklin (1920-1958), was Wilkins' postdoc, maar die twee konden totaai niet met elkaar overweg. In november 1951 woonde Watson een seminar van Franklin bij, waarop ze een röntgenfoto van dna toonde

Bioloog James Watson op een foto uit 2015. Als kind wilde hij ornitholoog worden, maar hij veranderde van gedachten na het lezen van de bundel *What is Life* (1944) van natuurkundige Erwin Schrödinger, die schreef dat chromosomen een „code-script” moesten bevatten van iemands ontwikkeling. FOTO GETTY IMAGES

waarin zij toen al een helix-structuur zag.

Na dat seminar presenteerden Watson en Crick hun eerste dna-model, maar ze blunderden zo (als je een dna-molecuul als rits ziet, hadden zij de tandjes aan de buitenkant gedacht, op een manier die chemisch heel onwaarschijnlijk is) dat Cavendish-labhoofd Lawrence Bragg hen van het onderwerp afhaalde. Dat kon, want de structuur van dna was niet hun onderzoeksonderwerp.

Maar omdat Braggs aartsrivaal Linus Pauling ook beweerde dat hij de structuur van dna bijna had opgelost, mochten de competitieve Watson en Crick er toch weer mee verder. Begin 1953 waren ze eruit: op 25 april stond hun artikel *Molecular Structure of Nucleic Acids: A Structure for Deoxyribose Nucleic Acid* in het wetenschappelijke tijdschrift *Nature*.

Geen prijs voor Franklin

Wilkins en Franklin waren dan geen co-auteur, maar hun „ongepubliceerde experimentele resultaten en ideeën” worden wel als invloed genoemd. In zijn boek *The Double Helix* (1968) beschreef Watson hoe dat was gegaan. Hij had ruzie gekregen met Franklin en daarna had Wilkins hem, zonder dat zij dat wist, een röntgen-

foto van dna laten zien die zij gemaakt had: de beroemde *foto 51*.

Nog in 2023 werd in *Nature* bediscussieerd in hoeverre Franklin hierdoor besodemieterd was en hoe cruciaal *foto 51* nou eigenlijk was geweest voor Watson en Crick. Misschien waren andere meetgegevens (ook van Franklin, trouwens) belangrijker. Misschien wist ze best dat Watson en Crick haar data hadden.

Franklin ging in elk geval vriendschappelijk met hen om tot haar overlijden, in 1958, aan eierstokkan-

Uit wrok veilde Watson in 2014 zijn Nobel-medaille voor 4 miljoen dollar

ker. Ze werd slechts 37 jaar. Waarschijnlijk heeft ze nooit geweten dat Watson en Crick hun ontdekking van de dubbele helix aan haar data toeschreven. Franklin kon sowieso niet meer delen in de Nobelprijs die Crick, Watson en Wilkins er in 1962 voor kregen, want Nobelprijzen worden niet postuum toegekend (en ook niet aan meer dan drie personen te-

gelijk). En Franklin heeft zeker nooit kunnen lezen hoe neerbuigend Watson in *The Double Helix* over haar schreef: daarin was 'Rosy' een vrouw die op haar plaats gezet moest worden. Het boek leidde tot commotie; ook Wilkins vond het smakeloos.

Ruzies en racisme

Na de publicatie op zijn 25ste van de dubbele-helixstructuurvoelde Watson zich wat verloren. Hij ging terug naar de VS, werd hoogleraar aan Harvard, bleef vogels kijken en trouwde kort voor hij veertig werd met de twintig jaar jongere student Elizabeth Lewis. Ze kregen twee zoons, Rufus (1970) en Duncan (1972).

In 1989 werd Watson de eerste directeur van het Human Genome Project; hij hoopte vurig dat het in kaart brengen van al het menselijk dna tot nieuwe behandelingen kon leiden voor bijvoorbeeld de psychoses van zijn oudste zoon. Maar in 1992 vertrok hij er met ruzie (hij vond dat je genen niet moest kunnen patenten).

Tegenwoordig staat op de site van het National Human Genome Research Institute een disclaimer bij Watsons naam, waarin het instituut afstand neemt van zijn „beledigende en wetenschappelijk incorrecte op-

merkingen over ras, nationaliteiten, homoseksualiteit, gender en andere maatschappelijke onderwerpen”.

Want Watson liet zich keer op keer seksistisch en racistisch uit. In 2007 beweerde hij in een interview in *The Times* dat zwarte mensen minder intelligent zijn dan witte. Hij werd, op zijn 79ste, gedwongen te vertrekken bij Cold Spring Harbor Laboratory (Long Island, VS) dat hij sinds 1968 had geleid.

Omdat hij zich uitgestoten voelde door de wetenschap, liet Watson in 2014 zijn gouden Nobel-medaille veilen. Van de ruim 4 miljoen dollar die dat opleverde schonk hij een deel aan de wetenschap en andere goede doelen (en de medaille kreeg hij terug van de koper). Maar in een documentaire die begin 2019, vlak na zijn auto-ongeluk, uitkwam, herhaalde hij zijn bewering over ras en IQ en voegde hij toe dat het verschil volgens hem genetisch was.

Dit is misschien wel de ironie van Watsons leven: in feite is het dankzij hem dat Rosalind Franklin de geschiedenis is ingegaan als miskend genie en feministisch icoon, terwijl hij natuurlijk wel de excentrieke Nobelprijswinnaar is, maar tevens herinnerd zal worden als archaische, kleingeestige hork.

Commentaar

DESINFORMATIE

‘Democratieschild’ voor de EU mag wel wat steviger

N a de dronemuur is er nu het democratieschild. Vorige week presenteerde de Europese Commissie een plan om democratieën gezond te houden. Bij de dronemuur ging het om bescherming tegen direct militair gevaar, nu moeten Europese geesten weerbaar worden gemaakt. Daarbij wordt vooral naar Rusland gewezen, terecht: sinds de invasie van Oekraïne blijkt hoe serieus Moskou de onderminning van de EU neemt, met sabotageacties en drones, maar ook op sociale media.

Vooraf verkiezingen blijken kwetsbaar. In Roemenië, een belangrijke schakel in de NAVO, moesten de presidentsverkiezingen in mei worden overgedaan nadat een extreemrechtse, pro-Russische kandidaat die nooit meer dan 5 procent had gehaald in peilingen, ineens 23 procent scoorde in een eerste ronde. In de weken voor de parlementsverkiezingen vorige maand in Tsjechië zag nieuwsite Voxpot een forse piek aan pro-Russische desinformatie. Daarbij werd niet zozeer een specifieke kandidaat gesteund, maar vooral twijfel gezaaid over de democratie zelf en over de EU.

Rusland is niet altijd even succesvol, maar in de kern gaat het bij zulke beïnvloedingscampagnes niet om winnen of verliezen, maar om angst en twijfel zaaien. En daarin slaagt het land aardig. In dat licht moeten de mysterieuze drones boven België en andere EU-landen worden gezien, evenals sabotageacties

zoals de brand in een winkelcentrum in Warschau en de beschadiging van kabels in de Oostzee.

De opkomst van AI heeft de mogelijkheden en het bereik van desinformatie alleen maar verder vergroot.

Dus ja, best een goed idee zo’n democratieschild. Het moet gedragen worden door een nieuwe EU-organisatie: het Europees Centrum voor Democratische Veerkracht. Lidstaten, kandidaat-lidstaten (zoals Moldavië en Oekraïne) en EU-instituties moeten hierin expertise bundelen, onder meer via een netwerk van onafhankelijke factcheckers. Die onafhankelijkheid zal rigoreus en transparant moeten worden bewaakt, want het snel gemaakte verwijt dat de EU een Orwelliaans Ministerie van de Waarheid wil optuigen, lag ook afgelopen week al meteen op de loer.

En dat terwijl de vraag eerder is of het initiatief wel genoeg tanden heeft. In de tekst is Rusland de grote boeman, terwijl ook vanuit de VS de bemoeienis met interne Europese politiek zorgelijke vormen begint aan te nemen. De VS worden niet genoemd, terwijl vanuit Trumps regering en entourage openlijk wordt geflirt met radicaal-rechtse partijen die niets liever zouden zien dan de ineenstorting van de EU.

Binnen de Commissie was naar verluidt discussie over hoe expliciet de gevaren moeten worden benoemd. Te midden van een handelsoorlog met de VS en twijfels over de NAVO is gekozen voor pragmatisme. De EU wil Google, Microsoft en Meta, Amerikaanse techbedrijven die de verspreiding van desinformatie faciliteren, onderwerpen aan strengere regels, maar ze is huiverig voor ruzie hierover met de VS. Ook China wordt niet genoemd in het plan.

Op onderdelen is het democratieschild een herverpakking: de laatste jaren kwam er al regelgeving die de invloed van algoritmes en AI moet reguleren, maar onder Amerikaanse druk hapert de uitvoering. Gaat een nieuwe EU-organisatie dit veranderen? Daarnaast zijn er nog veel vragen over financiering, organisatie en focus van het schild. De deelname van lidstaten is optioneel. Rusland zou jaarlijks omgerekend 2 tot 3 miljard euro uitgeven aan beïnvloedingscampagnes. Daarmee vergeleken is het Europese democratieschild boterschiet. Tijd om er een zwaard bij te pakken.

MACHTIGE TIJDEN

Machtsvorming in een land dat de kunst van samenwerking aan het verleren is

In consensusland Nederland komen mensen en partijen steeds moeilijker tot samenwerking. Hoe kan dat, waar leidt het toe? Wat het nakende afscheid van een nationale traditie betekent voor kandidaat-premier Rob Jetten.

Dit artikel is een weergave van Machtige Tijden, een exclusieve nieuwsbrief van Tom-Jan Meeus.

N ou, daar staat niets verkeerd in”, zei partijleider Rob Jetten (D66) in het najaar van 2019 tegen Tjeerd de Groot. De toenmalige landbouwwoordvoerder van D66 had een interview aan het AD gegeven waarin hij halvering van de veestapel tegen de stikstofcrisis bepleitte. Hij legde het concept-artikel aan Jetten voor, die er dus probleemloos mee instemde, aldus De Groot in zijn recente boek *Politiek is niet voor bange mensen*.

Een bepalend moment in de moderne politieke geschiedenis. Want met het interview, hoewel inhoudelijk verdedigbaar, bereikte D66 uiteindelijk het omgekeerde van wat het beoogde: boerenprotest, trekkers bij politici aan huis, de opkomst van BBB, en - vooral - stagnatie in de aanpak van het stikstofvraagstuk.

Zo werkt Den Haag: een partij die zich scherp profileert op een thema, trekt veel belangstelling maar bevordert niet altijd de oplossing. Alleen: de hang naar aandacht zit in het dna van D66.

Ze noemen het intern ‘De eerste wet van Pechtold’: voor een politieke oplossing heeft een thema publieke belangstelling nodig. En het interessante is dat D66 onder kandidaat-premier Rob Jetten de overstap naar de bestuurderslogica moet maken: voor een breed gedragen oplossing moet een thema juist van zijn politieke scherpte ontdaan worden.

Dus nu de formatie een - eerste - inhoudelijke fase ingaat, is stikstof een interessante lakmoesproef. In het D66-verkiezingsprogramma staat immers nog steeds dat de partij „gecommitteerd blijft aan halvering van de stikstofuitstoot in 2030”.

En niet voor niets plaatste verkenner Wouter Koolmees stikstof in zijn eindverslag hoog op het lijstje onderwerpen waarvoor Jetten met CDA-leider Henri Bontenbal een aanpak moet uitwerken. Letterlijk luidt Koolmees’ opdracht dat het land van „het stikstofslot” gaat „met noodzakelijke maatregelen waarbij een duurzame toekomstbestendige en innovatieve landbouwsector en natuurherstel wordt gerealiseerd”.

Daar ontbreekt kortom die halvering van de veestapel: een van de vele standpunten die D66 zal moeten laten varen om het premierschap in handen te krijgen.

Noem het de eerste les van Jetten. Maar ongemakken genoeg. Los van de snelle val van informateur Hans Wijers, liet de keuze voor hem ook zien dat D66 niet bukt van de bestuurlijke routine. Hij was vier jaar minister van Economische Zaken en verliet de Haagse politiek in 1998. Jetten was toen elf jaar, Bontenbal zestien, Yesilgöz eenentwintig.

Intussen blijft het opmerkelijk hoe lang hoofdrolspelers nodig hebben voor de overgang van campagne naar formatie. Hun coalitievoorkeuren verschillen, dat is niets nieuws, maar wat ik nooit eerder zag: dat sommige partijen - VVD, JA21 - openlijk sceptisch waren over de route (D66 en CDA schrijven een inhoudelijke voorzet) die Koolmees uitstipelde bij gebrek aan een gedeelde coalitievoorkeur.

Een verkenner administreert de Haagse verhoudingen. Meer niet. Maar zelfs dat werd gepolitiëerd. Al zocht Yesilgöz vrijdag toenadering tot Jetten en Bontenbal met het voorstel „deze valse start achter ons te laten”.

Het zit zeker niet in Koolmees’ karakter om er verder bij stil te staan, maar het viel ook nogal op hoe hij in zijn verkennersrol door sommige politici werd gebruuskeerd.

Joost Eerdmans zei in zijn formele gesprek met Koolmees dat JA21 geen enkele partij uitsluit. Maar daags nadat de verkenner zijn eindverslag naar de Kamer stuurde, kwam de JA21-voorman daar in *Nieuwsuur* doodleuk op terug. Hij wil, *by the way*, toch niet met GL-PvdA: „Nee, daar kun je een streep doorheen zetten.”

Alsof hij bij Koolmees een patatje was gaan eten. Ervaren ambtenaren denken op zo’n moment: met dit soort gedrag blijft het ook na de derde verkiezing in vier jaar volkomen ongewis of de bestuurlijke chaos spoedig verdwijnt.

Het raakt aan de opkomst van een nieuwe Hollandse kwaal. Politici en bestuurders verliezen het vermogen de voortreffelijkheid van de eigen inzichten te relativeren. Het aloude pacificatiemodel wankelt, waarin politici decennialang elkaars

De kern is dat mensen niet meer in staat zijn een stapje terug te doen voor het grotere geheel

Eerdmans (JA21), Jetten (D66) en verkenner Koolmees. SEM VAN DER WAL/ANP

verschillen accepteerden om tot zaken te komen. Liever negeren ze nu het perspectief van anderen, zodat overleg altijd leidt tot een comfortabele bevestiging van het eigen gelijk.

Dit beperkt zich niet tot de formatie. Koolmees besteedt in zijn eindverslag ook aandacht aan de Eerste Kamer. Niet onlogisch. Een nieuw kabinet moet zijn wetgeving ook langs dat hoge college van staat krijgen. Maar wie de recente geschiedenis van deze chambre de reflexion - ‘huis van bezinning’ - even bekijkt, stuit op een verbluffend vertoon van onbezonnenheid.

In 2019 trad FVD er met twaalf leden aan als grootste fractie. Vier jaar later was er één FVD’er over; de rest was afgesplitst. In 2023 werd BBB er de grootste fractie met zestien zetels. Twee jaar later is GL-PvdA er met een stabiele veertien zetels de grootste: BBB heeft alweer drie leden verloren.

De keuze van deze afsplitters zegt veel over de samenhang van BBB: één senator ging naar FVD, één naar D66, één begon voor zichzelf. Tijdens de verkiezingscampagne besloot een VVD-senator dat hij zich niet kan vinden in de partijlijn van Yesilgöz. Ook hij begon voor zichzelf.

En toen JA21-senator Annabel Nanninga eind oktober werd gekozen in de Tweede Kamer, liet haar opvolger weten dat hij zeker terugkeert - maar niet bij JA21. Hij begint, verrassend, voor zichzelf. De senaat anno 2025: parkeerplaats voor politieke eigenheimers.

En onlangs kwam hier de toestand in de PvdD nog bij. Medeoprichter en PvdD-senator Niko Kof-feman besloot een al jaren slepend conflict met Esther Ouwehand een week voor de Kamerverkiezingen openlijk te beslechten. Hij zegde zijn lidmaatschap op. De partij zou niet langer „de belangen van dieren als uitgangspunt kiezen”.

De drie leden tellende senaatsfractie scheurde. Volgens de procedurele logica van de senaat mogen de twee senatoren die geen PvdD-lid meer zijn nu de partijnaam voeren.

Bottomline: al dit onvermogen tot samenwerking betekent dat de Eerste Kamer, 75 zetels, nu bestaat uit *negenien* fracties. Het zou lachwekkend als het niet zo treurig was - want ook deze mensen bepalen dus mede het lot van een nieuw kabinet.

Intussen speelt in overlegland een nog groter drama. Na jarenlange onrust in de vakcentrale FNV, de grootste vakbond met 900.000 leden, proberen oud-PvdA-voorman Lodewijk Asscher en oud-FNV-voorzitter Ton Heerts de ledeninspraak terug te dringen om de bond beter bestuurbaar te maken. Een taaië strijd, zoals Tan Tunali in *NRC* beschreef.

En relevant voor de formatie. Kabinetten die veel willen omploegen (stikstof, energie, wonen, et cetera) leunen bijna standaard op landelijke afspraken met werkgevers en werknemers - over

pensioenen, werktijden, scholing, medezeggenschap - om sociale onrust te voorkomen.

Maar zonder de FNV is dit vrijwel onmogelijk. Dan neemt de invloed van sectorale bonden toe, met stakingen en andere ordeverstoringen als gevolg. Dan begraaft het land de overlegtraditie waaraan het zijn verzorgingsstaat en positie als exportland mede dankt.

Ook hier is de kern dat mensen, FNV-bestuurders en -leden, niet meer in staat zijn een stapje terug te doen voor het grotere geheel.

Niet dat daarmee alles is verklaard. Wel is in de politiek het verband met de grilligheid van de kiezer evident. Na de laatste verkiezingen nam de Kamer afscheid van zeventig leden. Bijna de helft. De parlementaire enquêtecommissie Corona verloor op de voorzitter na al haar leden.

Het laat zien dat kiezers weinig oog hebben voor politieke consistentie of parlementair geheugen. Zij beoordelen vooral de individualiteit van kandidaten: opvattingen, geslacht, karakter. Niet hun vermogen met anderen iets te bereiken.

En Ipsos I&O-peilingen lieten tijdens de campagne zien dat alleen kiezers van partijen met veel bestuurservaring (CDA, VVD, GL-PvdA, D66, CU) hechten aan een stabiel kabinet. Voor bijvoorbeeld radicaal-rechtse kiezers, ook van JA21, was stabiliteit amper een overweging.

Formaties zijn onvoorspelbaar. Maar je voelt aan waar deze heen gaat. Bedenk lijkt dat de VVD vastbesloten is zich blijvend een rechts profiel aan te meten. En dat quotie van JA21-voorman Eerdmans in *Nieuwsuur* - ‘geen coalitie met GL-PvdA’ - betekent dat een coalitie zonder de VVD, die Koolmees als alternatief in zijn eindverslag noemde (D66, CDA, GL-PvdA, JA21 en CU), tot nader order kansloos is.

In die situatie, met een VVD die vasthoudt aan haar afwijzing van GL-PvdA, kan Jetten alleen premier van een meerderheidscoalitie worden wanneer hij de voorkeur van Yesilgöz overneemt. Dan krijgt het land een centrumrechts kabinet van D66, VVD, CDA, JA21 en eventueel een vijfde partij, mogelijk een gedoogpartner.

En wat zo kenmerkend is: dan komt de Haagse machtsvorming niet tot stand op basis van een gedeeld verlangen naar samenwerking. Integendeel: dan wordt de Haagse machtsvorming afgedwongen door partijen, VVD en JA21, die de andere coalitiepartners hun wil opleggen.

Je kunt beredeneren dat dit een tamelijk precieze weergave is van de stand van het land. Het pacificatiemodel is stervende. Alles van vroeger is jammer. Bestuurders, politici, burgers: ook als ze samenwerken, houden ze vast aan eigen voorkeuren.

Al blijft het een goede vraag of dwang een gezonde basis voor een kabinet is.

COLUMN

STEPHAN SANDERS

Martin Bosma

H ij moest het eerder afleggen tegen drie kandidaten, alle drie vrouw, te weten Anouchka van Miltenburg, Khadija Arib en Vera Bergkamp, voordat Martin Bosma op 14 december 2023 dan eindelijk gekozen werd tot Tweede Kamervoorzitter. Je zou denken dat iemand die zo geduldig wacht tot hij zijn slag kan slaan, gedreven wordt door flinke bewijsdrift. Maar toen Bosma in 2023 na de monsterzege van ‘zijn’ PVV door *RTL Nieuws* gevraagd werd of hij zich kandidaat zou stellen, twijfelde hij: „Ik ben meer in de wieg gelegd om soldaat te zijn in de cultuuroorlog”.

Het is nogal een existentieel verschil, soldaat of Kamervoorzitter, maar kennelijk hoefde Bosma maar één stapje op te schuiven om toch voorzitter te worden.

Met de nieuwe Tweede Kamer net geïnstalleerd staat er dinsdag een voorzittersverkiezing op de agenda. Alle Kamersleden kunnen hun stem uitbrengen, dat gebeurt schriftelijk en is geheim. Het leidde er in 2023 toe dat Bosma won met 75 van de 148 uitgebrachte stemmen. Nipt, maar voldoende.

Je hoort verhalen hoe bedreven Bosma de voorzittersshamer hanteert, hoe ordentelijk hij de plenaire debatten leidt, de Kamer is lekker op tijd weer thuis: hij schijnt vloeïend Frans te spreken, leest zelfgekozen gedichten voor, is prettig in de omgang, kent zijn parlementaire geschiedenis, en is verre van krampachtig. Goedgeluimd. Ruimhartig.

In theorie een ideale voorzitter, eentje die de wind eronder heeft en nooit orkaankracht hoeft te gebruiken, maar tot voor kort stond Bosma nog te boek als die „cultuursoldaat”, en in die hoedanigheid liet hij van zich horen. De ‘kopvoddentaks’ is zijn bedenksel, in 2010 scheef Bosma in

zijn boek *De schijn-elite van de valsemunters*: „Het model partijdemocratie is allang dood.” Deze soldaat wilde de excuses voor het slavernijverleden intrekken en wist ook zeker dat „moslimmigranten de stoottroepen zijn van mei 1968”.

Er is bij Bosma's verkiezing gestemd voor gezelligheid, niet voor het parlement

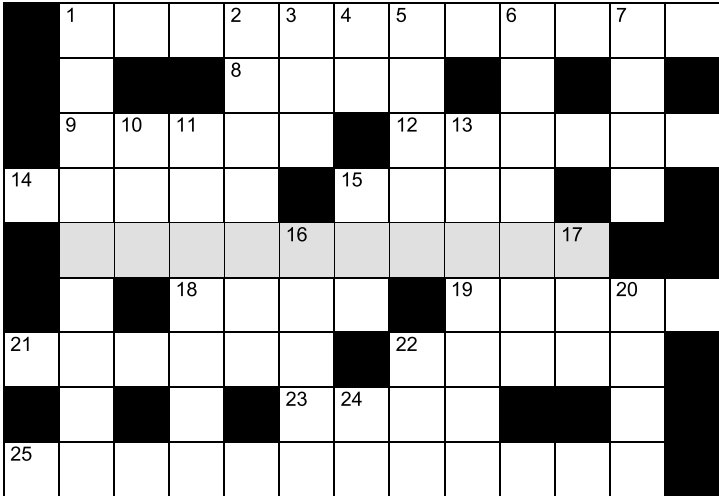
D at is geen compliment, maar zo’n beetje het ergste verwijt dat Bosma in huis heeft, want die „stoottroepen” hebben ervoor gezorgd dat Nederland snel verandert in „kalifaat Hollandistan”. Want de „massa-immigratie” sinds de jaren 60 en 70 is een doelbewuste en weloverwogen keuze geweest „van de linkse elite”. Vandaar dat Bosma, als soldaat het begrip ‘omvolking’ wel moest gebruiken om de telooorgang van Nederland te beschrijven.

Maar als voorzitter staat hij boven de partijen, en heeft hij voor de duur van zijn termijn de soldaat in hem het zwijgen opgelegd. Maar wat ooit gezegd en geschreven is, kan niet ongezegd worden, niet uitgewist. Deze ‘soldaat’ is nota bene sinds 2006 Kamerlid. Vandaar de onmogelijke situatie die ontstond toen Bosma op 1 juli 2024 namens de Tweede Kamer een krans zou leggen ter herdenking van het slavernijverleden. Die uitnodiging werd haastig ingetrokken. Niemand hoeft geheel en al samen te vallen met zijn functie, maar wie in het verleden laattunkend sprak over „slavernijgedram”, kan zich daar niet geloofwaardig vertonen.

Bovendien is het goed denkbaar dat Bosma’s ruimhartigheid als voorzitter voortkomt uit de vrees anderen aan de mores te houden, omdat hij zelf zoveel lijken in de kast heeft.

Bosma is ook de vertegenwoordiger van de Tweede Kamer, in binnen- en buitenland. Dat is een symbolische functie, en alleen Nederlanders geloven dat zo iets onbelangrijk is. Dat is het gevolg van een ziekte genaamd symboolblindheid. Hoe heeft het zover kunnen komen dat de meerderheid van de Tweede Kamer koos voor iemand die de liberale democratische rechtsorde zo minimaal is toegeneegen. Er is bij Bosma’s verkiezing gestemd voor gezelligheid, niet voor het parlement. Zo iets heet vrijwillige onderwerping aan radicaal-rechts. De anti-islamsoldaat Bosma zou het zo benoemen: „dhimmi-gedrag”.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Horizontaal: 1. Onderzoek naar iemands gevoeligheid **8.** Bierboom **9.** Idealiter goudbruin **12.** Dit is een noodgeval! **14.** Gaan sportverenigingen (niet) voor **15.** Garantie dat iets nieuw is **18.** Beverkost **19.** Yvon Jaspers, Virgil van Dijk, Theo Maassen **21.** Land met noordelijkste hoofdstad **22.** Is gelijk aan energie dan wel kassa **23.** Heesters die bij *Beste Zangers Live* gaat optreden **25.** Bevreemdend

Verticaal: 1. Handelen met goede bedoelingen **2.** Had Mountbatten-Windsor in maart 2011 nog contact mee **3.** Meester Splinter of chefkok Remy **4.** Fusiepartij **5.** Continu **6.** Museum waar de mannen van Michelangelo te zien zijn **7.** Past na veld of hagel **10.** Beatlesweduwe **11.** Rokerskleur? **13.** Zijn katten meer dan egels **15.** Onder It bij Stratego **16.** Moeten partijen mogelijk toelaten binnenkort **17.** Juist document **20.** Kun je mee ruilen in Catan **22.** Du Barry en Roland, beiden als Marie-Jeanne geboren **24.** 1500

Oplossing puzzel 14 november. Horizontaal: 1. APP 4. BATACLAN 11. DIEGENE 13. BARET 15. REWIND 16. ISTRIE 17. NUOVO 19. ANA 23. SIA 25. ENECO 26. ESCHER 28. SOPHIE 31. NERO 32. SCOOTER 33. NAPOLEON 34. MLK **Verticaal:** 1. ADRESSEN 2. PIE 3. PEW 4. BENUL 5. ANDOVER 6. TE 7. CBS 8. LAT 9. ARRAY 10. NEIN 12. GINO 14. TEAMWERK 16. IONESCO 18. VIN 20. SACRA 21. ICOON 22. TOPO 24. ISEN 27. HOP 29. HTM 30. IEL 32. SE **In het midden:** SOLVINITY

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

BROSKI

Ook bij Leiden Centraal, aan de westzijde, doen de verkeersregelaars al tijden onvermoeid hun werk met humor. Als er weer een wilde voetganger over de busbaan wil oversteken hoor ik: „*Broski*, daar is de vloer lava.” En met een glimlach lopen we met z’n allen nog een paar meter door naar het zebrapad.

Charlotte Roëll

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

COLUMN
MARCEL

Scoringsdrift

Van alle onderzoeksjournalisten is Hugo Logtenberg het meest gedreven, hij zweet ambitie en jaagt bronnen en prooi net zo lang zijn eigen tunnelvisie in tot ze vastzitten en geen kant meer op kunnen. Alles voor het verhaal, je wilt niet weten wat hij zelf verstuurt bij het ontwaren van een hobbel op een door hem uitgestippeld pad. Donderdag kwam hij met de ont-hulling dat informateur Hans Wijers VVD-leider Yesilgöz op verkiezingsavond ‘een leugenaar’ zou hebben genoemd, iets wat werd tegengesproken door Eric Smit, oprichter van Follow The Money.

Het schermen met ‘veertien bronnen en een filmpje’ was schitterend, maar in plaats van die te openbaren knalde Logtenberg eroverheen met de publicatie van een privé-app van Wijers waarin hij Yesilgöz ‘een feeks’ noemt. Een ‘feeks’: einde formatie voor Wijers. Het is geen Watergate, maar wel een scalp aan de ketting van NRC, of eigenlijk aan die van Logtenberg die het ding maar meteen omhing toen hij dezelfde avond naar het spiegelpaleis van Sven Kockelmann mocht om zichzelf te huldigen. Ondertussen had hoofdredacteur Patricia Veldhuis ook al een verklaring geschreven over waarom het geoorloofd was dat Logtenberg citeerde uit een persoonlijk bericht van Wijers. ‘We laten ons leiden door waarheidsvinding, niet door politieke belangen. Als er feiten opduiken, houden we die niet onder de pet.’ Je zou ook kunnen zeggen dat de

publicatie Logtenberg hielp. Toen hij op televisie zijn scoop zat op te wrijven wist ik toch niet precies hoe trots ik nou moet zijn. Dit lijkt me in alles een zaak voor Snuf. Ik zou zeggen: ‘*Bring in the clown*’. Laat ombudsman Herman Staal dan maar het finale oordeel vellen. Zaterdag pende hij nog een heel epistel over anoniem citeren dat zo botst met de befaamde ‘NRC-code’, de slijpsteen waar NRC haar betrouwbaarheid aan toetst. Laat Staal dat filmpje zien waarop Wijers Yesilgöz ‘een leugenaar’ noemt, en mocht dat niet bestaan

Toen Logtenberg op tv zijn scoop zat op te wrijven wist ik niet hoe trots ik nou moet zijn

laat hem dan alle veertien bronnen waarvan we de namen ondanks de NRC-code niet mogen weten natrekken. Laat hem al het gelekte app-verkeer lezen en stop hem in een verhoorhok met Logtenberg en daarna de hoofdredactie. Hij zal al zijn journalistieke lenigheid nodig hebben voor een stuk waarin hij de kool en de geit spaart. Ik reken er wel op dat hij stevig uithaalt naar het gebruik van woorden als ‘heks’ en ‘feeks’, want misogynie is het lievelingsstokpaardje, daar zit hij als zestigplusman bovenop.

Marcel van Roosmalen schrijft op maandag en donderdag een column.

FOKKE & SUKKE
ZIE HET KERSTKABINET ER NIET VAN KOMEN

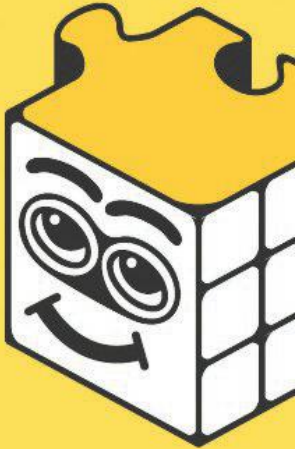
HET VINDEN VAN
EEN INFORMATEUR
ZONDER WHATSAPP

KAN NOG WEL
EVEN DUREN

RGYT

nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

							2	
	2					7		
	7	9	4				6	
	1			8				9
	8		3		4		5	
	9	4			2			
								2
		5						6
1								

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter RitmeesterPZZL.com

Rechts: de oplossing van vrijdag.

2	8	6	5	9	3	7	1	4
1	5	7	8	2	4	9	3	6
9	4	3	1	7	6	8	2	5
4	9	2	6	8	7	1	5	3
3	7	1	9	5	2	6	4	8
8	6	5	3	4	1	2	7	9
5	1	9	7	3	8	4	6	2
6	2	8	4	1	5	3	9	7
7	3	4	2	6	9	5	8	1

VIRTUEEL KLASSIEKE
CONCERTEN MEEMAKEN
PAGINA C3

‘Ik laat het
lekker over me
heen komen’

FOTO SIMON LENSSENS

Cultuur

MUZIEK & THEATER

In Howard Gordons ‘The Beast In Me’ klopt alles

Claire Danes in de serie *The Beast In Me*. BEELD NETFLIX

SERIE *The Beast In Me* doet weinig vernieuwende dingen, maar stelt prikkelende vragen en is bijzonder bingebaar.

Pippen Sardjoe
AMSTERDAM

En thrillerserie met een briljante, gepijnigde speurder, een sociopathische miljonair en een geobsedeerde FBI-agent – echt vernieuwend is het niet.

Maar de nieuwe serie *The Beast In Me* laat zien dat aan een succesformule ook niet gesleuteld hoeft te worden, mits de uitvoering klopt. Topactrice Claire Danes (*Homeland*) speelt Agatha Wiggs, een veelgeprezen schrijfster die sinds de tragische dood van haar zoontje kampt met een writer’s block. Het veel te grote, vervallen huis in de staat New York waarin ze na haar ingestorte huwelijk nog in haar eentje woont, vormt slechts de lege huls van haar vroegere glorie. Verscheurd door verdriet en geteisterd door geldproblemen neemt haar wanhoop steeds verder toe. Maar wanneer het huis naast haar

wordt verkocht aan de steenrijke vastgoedmagnaat Nile Jarvis (Matthew Rhys, *The Americans*), schrijft haar nieuwe boek zich praktisch zelf. Nile was ooit hoofdverdachte in de verdwijning van zijn vrouw, een zaak die nog altijd met mysterie is omgeven. Zijn reputatie als beruchte societyfiguur draagt bepaald niet bij aan zijn imago, dat wordt overschaduwd door hardnekkige geruchten. **Obsessieve zoektocht** In zijn wens zijn naam te zuiveren en in Agatha’s zoektocht naar een nieuw bestseller, vinden de twee excentriekelingen elkaar. Hoe dieper Agatha in het leven van Nile en de men-

sen om hem heen duikt, hoe meer vragen er opkomen. Gefascineerd en ontzet door deze man, en tegelijkertijd vechtend met haar eigen demonen, raakt Agatha in haar obsessieve zoektocht naar de waarheid steeds verder verstrikt in een gevaarlijk kat-en-muisspel, waarin het niet altijd duidelijk is wie de gevaarlijkste van de twee is. Achter het raamwerk van een klassieke *whodunnit* ontvouwt zich een verhaal dat prikkelende vragen stelt. Hoe ver mag je je laten gaan in een artistiek proces? Hoeveel van jezelf geef je daarbij prijs, en wie laat je toe in dat proces? En misschien wel het belangrijkste: wat, en vooral wie, laat je ten

koste gaan van je eigen obsessies? Het sterke scenario wordt ondersteund door een uitstekende cast, wat zich uitbetaalt in authentieke personages en krachtige onderlinge dynamiek. Naast Emmy-winnaars Danes en Rhys bestaat de cast ook uit Jonathan Banks (*Breaking Bad*, *Better Call Saul*), Brittany Snow (*Pitch Perfect*) en Natalie Morales (*White Collar*). Showrunner Howard Gordon werkte eerder samen met Claire Danes in *Homeland*. Deze serie maakt hij met bedenker Gabe Rotter (*The X-Files*). In *Vanity Fair* vertelt Gordon dat ze lang worstelden met de casting van de miljonair. Het personage was moeilijk te definiëren en ging door meerdere versies: van *Sopranos*-achtig maffiafiguur tot hiphopbaas, tot uiteindelijk vastgoedontwikkelaar. Pas toen Matthew Rhys aan boord kwam, viel alles op zijn plaats: „Hij was echt de grote openbaring.” Zoals gebruikelijk bij Gordon werd het verhaal pas afgeschreven toen de cast compleet was en de opnames al waren begonnen. *The Beast In Me* is Gordons eerste miniserie voor een streamingdienst, de showrunner is zich ervan bewust dat het kijkgedrag anders is dan bij een wekelijks uitgezonden serie. „Ik maak me wel zorgen over dat mensen die alles in één keer kijken, of meerdere afleveringen tegelijk, de spanning en het juiste verteringsproces verliezen.” Gordons wens zal lastig te vervullen zijn. *The Beast In Me* is een chique thrillerserie die in acht afleveringen in prettig tempo een rond verhaal vertelt – en zich maar al te goed laat bingen.

Recensie Serie

The Beast In Me. Van: Howard Gordon, Gabe Rotter. Met: Claire Danes, Matthew Rhys, Brittany Snow, Natalie Morales. Netflix, 8 afl. van circa 50 min. ●●●●○

Met een VR-bril luisteren en kijken ouderen in ontmoetingscentrum De Keyzer in Amsterdam naar een klassiek concert. FOTO’S SIMON LENSSENS

Senior geniet van klassiek concert via VR-bril: ‘Oh, zo prachtig’

VIRTUAL REALITY Zorginnovator Maya VR maakt VR-brillen geschikt voor in de ouderenzorg. Zo bieden ze concerten aan ouderen die daar door omstandigheden geen toegang meer toe hebben.

Leontine van der Elst
AMSTERDAM

Erolt een traan over de wang van Frits (83). Hij vertelt dat hij recent zijn vrouw is verloren en dat ze altijd samen naar klassieke concerten gingen. „We kochten kaarten voor het hele jaar. Nu had ik ook al kaarten, maar ja... Ik kon er niet naartoe, want ze was er ineens niet meer.” Bij ontmoetingscentrum De Keyzer in Amsterdam zitten August (77), Riek (79) en Frits samen in een zaaltje. Voor alle drie is het de eerste keer dat ze een VR-bril opzetten. „Ik val zo toch niet mijn stoel uit?“, vraagt Riek lachend. „Het is een hele lichte bril, dus daar hoeven jullie je geen zorgen over te maken“, zegt Jan Schipper, directeur van Maya VR. Het bedrijf is gespecialiseerd in VR; zo kunnen ouderen bijvoorbeeld al langer een virtuele citytrip maken. Met VR willen ze de levenskwaliteit van ouderen op zorglocaties verbeteren en de werkdruk van zorgpersoneel verlichten.

Een van de projecten van Maya VR: een virtueel klassiek concert van strijkorkest Amsterdam Sinfonietta. De klassieke stukken waar onder anderen August, Riek en Frits met de VR-brillen naar kijken en luisteren, zijn Mozarts *Sinfonia concertante* (1779), Dvořaks *Serenade* (1875), en het modernere *Aria* van Jörg Widmann (2015). De drie stukken werden eind vorig jaar door Amsterdam Sinfonietta ingespeeld in onder andere Muis in Arnhem. De camera’s stonden middenin het orkest.

Even wennen Frits krijgt een VR-bril en koptelefoon opgezet en begint te stralen terwijl hij in zijn stoel draait en om zich heen kijkt. Riek moet even wennen: „Ik kan alleen maar met één oog kijken.” Iedereen kijkt elkaar verbaasd aan. „Ja, ik ben laatst geopereerd aan het andere oog.” August krijgt als laatste de bril op: „Ik laat het lekker over me heen komen.” Jan Schipper vertelt: „Met dit project willen wij cultuur, in de breedste zin van het woord, weer beschikbaar maken voor een doelgroep voor wie dit minder toegankelijk is, door bijvoorbeeld verminderde mobiliteit of financiële middelen.” Chris Meeuwissen, hoofd

marketing van Amsterdam Sinfonietta, is vandaag speciaal naar De Keyzer gekomen voor de sessie met de VR-brillen. Meeuwissen: „Onze doelgroep bestaat voor een groot deel uit oudere mensen, op een gegeven moment zie je juist die mensen verdwijnen uit de zaal. Door mee te werken aan dit project, kunnen wij er ook in die periode van hun leven voor hun zijn.” **Rol van dirigent** Het klassieke concert wordt sinds begin oktober aangeboden via de VR-brillen. Maya VR wordt inmiddels gebruikt door meer dan honderd zorgteams, verspreid over heel Nederland, zo laat het bedrijf weten. Die teams werken in uiteenlopende omgevingen: van grote woonzorglocaties met meer dan vijfhonderd bewoners tot dagbestedingen waar ouderen uit de wijk samenkomen, en van wijkzorg tot thuiszorgteams die de bril meenemen tijdens huisbezoeken. Op het moment hebben zo’n 17.000 ouderen op zorglocaties directe toegang tot de VR-brillen, vertelt Schipper. August is al snel uitgekeken: „Ik vind het niet echt een vooruitgang. Maar ik heb een beetje een dikke kop,” zegt hij grinnikend, „dus dat ding zit ook een beetje oncomfortabel.” Hoewel Schipper zegt dat dit bij te stellen is, houdt August het liever voor gezien. Terwijl Riek voorzichtig om zich heen kijkt en Frits de rol van de dirigent over lijkt te willen nemen, vertelt August waarom het voor hem niet werkt: „Ik ga zelf nog naar klassieke concerten. Ik kan me wel voorstellen dat dit op den duur een goede optie zou zijn.” Wanneer een van de stukken eindigt, barst Frits los in applaus: „Oh prachtig. Zo prachtig.” Iedereen geniet van zijn plezier. **Violon, cello’s en bassen** Wanneer de brillen weer worden afgedaan, blijft het even stil in de ruimte. Riek: „Het is wel leuk dat ik zo op mijn oude dag nog een beetje cultuur meemaak. Ik vond het zo gaaf dat ik kon meekijken in de zaal, met die violen, cello’s en bassen om me heen. Alsof je zelf een musicus bent.” „Je hebt echt een beleving zoals in een concertzaal,” zegt Frits. „Je kunt iedereen zien, wat ze doen, hoe ze spelen. Ik kon zelfs de noten bijna meelezen.” „Het zal vast nog verder doorontwikkeld worden”, denkt August, „maar dat het überhaupt al mogelijk is om dit zo mee te maken. Dat is gewoon geweldig.”

Ouderen luisteren in ontmoetingscentrum De Keyzer in Amsterdam naar een klassiek concert.

Kafka’s literaire koortsdroom doet ook op toneel verlangen naar houvast

Recensie Theater

Het Proces door Toneelschuur Producties. Tekst: Vincent van der Valk. Regie: Jessie L’Herminez. Gezien: 14/11 in Theater aan het Spui, Den Haag. Te zien t/m 7/12. Info: toneelschuurproducties.nl. ●●●●○

Shira Keller
DEN HAAG

Er staat een zwarte, ronde zuil midden op het toneel. Eromheen lopen en rennen de vijf acteurs van *Het Proces* onophoudelijk rondjes, als een dolgedraaid schroefje, terwijl ze, energiek en grotesk, personages uit Franz Kafka’s roman belichamen. Als je iemand bent die graag dingen doorgront, dan kun je behoorlijk nerveus worden van dat boek. Had Kafka zelf ook last van. Hij schreef eraan in 1914/15 maar het werd pas postuum (en onaf, en te

Scène uit Het Proces. FOTO SANNIE PEPPER

gen zijn wil) gepubliceerd in 1923. Het draait om Josef K., een bankmedewerker, die op een ochtend wordt gearresteerd, zonder te weten waarom. Hij krijgt ook nooit antwoord op die vraag, enkel de mededeling dat ‘het gerecht wordt aangetrokken door de schuld’, en dat hij dus wel

schuldig moet zijn; een gekmakende cirkelredenering. Regisseur Jessie L’Herminez waagde zich eraan deze literaire koortsdroom naar het toneel te vertalen, samen met Vincent van der Valk, die de tekst tot script bewerkte en ook K. vertolkt. Samen met hem lij

je, als publiek, inderdaad een nachtmerrie in te worden geleid. Er is een lachband, een scène die zich afspeelt in een gat in de vloer, soms barst men plots in Kurt Weill-achtige zangparatijen uit. Het is bizar en het is onheilspellend. Vooral acteur Mattias Van de Vijver vindt in zijn spel een knappe balans tussen dwaasheid en horror. De voorstelling lijkt zich aanvankelijk te richten op het contrast tussen individu en menigte. Alle acteurs dragen een ‘neutraal’ tenue, min of meer in de kleur van hun huid (een ontwerp van Lisanne Bovée), totdat het clubje Van der Valk aanwijst om K. te vertolken. Ze trekken hem een maampak aan. Zo wordt hij, tegen-spuiterend, tot individu gemaakt. Maar dan zijn we er nog lang niet, qua duiding. L’Herminez legt nadruk op K’s repetitieve kantoorwerk. Wij, publiek, blijken, net als K., beklaagden. Als K. zonder scrupules een vrouw aanrandt, vraag je je af hoe onschuldig hij eigenlijk is; stelt dit proces wellicht een bewustwordingsproces voor? Het gaat over

schuld, over verdrongen schaamte, over verblindende ik-gerichtheid, macht, kunst, zingeving. En wat verbeelden die keien, die monoliet, die ronddwarrelende zwarte as? L’Herminez heeft zich geweed tegen een al te eenduidige interpretatie, en hoezeer dat ook aansluit bij het bronmateriaal (de roman gaat over gebrek aan houvast), wreekt het gebrek aan sturing zich gaandeweg toch ook. Je kunt ook verdwaald raken, zo blijkt, bij een overschot aan richting-aanwijzers. Zodra iets alles kan betekenen, vindt er een soort betekenis-inflatie plaats, misschien is dat het. En wellicht is dat precies wat L’Herminez voor ogen had. Het komt in ieder geval dicht in de buurt bij de tergende dolgedraaide schroefjes-ervaring die Kafka Josef K. laat ondergaan. Je moet ertegen kunnen. Met *Het Proces* maakte L’Herminez een eclectische, claustrofobische, onafgehechte voorstelling, waarvan vooral de analytisch aangelegde mens – geheel in de geest van Kafka – flink nerveus kan worden.

Aja Monet tijdens Super-Sonic Jazz in Amsterdam.

Jazz met een attitude, een beat, een bite

Recensie Jazz

Super-Sonic Jazz. Paradiso Amsterdam. Gehoord: 15 nov
Info: paradiso.nl.
●●●●○

Leendert van der Valk
AMSTERDAM

Zing vooral mee, moedigt Summer Pearl aan. *Summer-time* is immers het liedje waar ze haar naam aan te danken heeft, zegt ze. Maar wie lekker meedeint op de eerste zinnen van Gershwins klassieker uit 1935 schrikt zich een slag in de rondte zodra de zangeres aan het refrein begint. Ze zet grommend haar keel open, de band versnelt. Het is even alsof Janis Joplin is neergedaald in het lichaam van deze Londense

vrouw met wortels in Jamaica en Grenada. Reggae, blues, punk; het stroomt als een hete bal energie door de kleine bovenzaal van Paradiso. Daarmee vat Summer Pearl de essentie van Super-Sonic Jazz samen. Het driedaagse festival in Paradiso in Amsterdam heeft jazz als basis, zonder meer, maar hier hoor je geen rechttoe rechtaan bebop of ondoorgrondelijke improvisatie. Het is jazz met een attitude, met een beat, met een bite. Jazz van het hier en nu met een gretige greep uit het verleden en een blik op de toekomst. En het is vooral bandjesjazz, want deze editie staat de ‘community’ centraal. Het uiterst modieuze publiek dat zich zaterdag laat overrompelen door Summer Pearl is kort daarvoor al goed opgewarmd door de politiek geladen spoken word van Aja Monet op het hoofdpodium. Met haar charisma en donkere humor vangt de zelfverklaarde ‘blues poet’ zonder moeite alle aandacht voor haar zware en rijke poëzie. Wat daarbij enorm helpt is

haar band die ondanks de klassieke opstelling van contrabas, drum en toetsen niet in de val trapt van semi-spirituele percussiesessies en vage soundscapes die zo vaak spoken word ondersteunen. Monets poëzie wordt geserveerd op grooves en beats, waardoor zinnen nog de hele avond blijven hangen: ‘*I want a God who doesn’t want to be worshipped*’ en ‘*Here is to the kids who live and dare us / stand aside / may they embarrass us.*’ In de bovenzaal heeft Summer Pearl de thermostaat dan al omhoog gedraaid. Geflankeerd door twee zangeressen die al even fel ogen als zichzelf switcht ze behendig tussen soul, jazz en toasting, de Jamaicaanse vorm van rap. De verrassende choreografieën van het drietal, dat al die tijd strak vooruit blijft kijken, onderstrepen nog maar eens dat de Londense een hoogst originele act is om in de gaten te houden. Dat vuur mist bij het duo The Cavernen dat de Ghanese jazzstijl high-

life, nieuw leven inblaast. Ze blijven wat hangen in de gimmick. Het is grappig dat de massief gespierde drummer Benjamin James een heel hoog stemmetje heeft, maar zijn al even gespierde drumstijl detoneert met de subtiele swing van highlife. Dan is de overvolle jamsessie in de kelder spannender. Daar vragen de Afro-Oekraïense saxofonist Diana Dzhabbar en de Zuid-Afrikaanse trombonist Lezaam Beets de ene na de andere vriend op het podium, ze laten Nederlandse en internationale jazzbandjes samensmelten. Het idee van de jamsessie is de rode draad deze zaterdagavond. Super-Sonic Jazz is niet alleen een festival, het is ook een platform, een muzikale gemeenschap met een eigen platenlabel en programmering in Paradiso. Er is veel kruisbestuiving met een soortgelijke aanpak in de Londense jazzscene. Vandaar dat het Britse Steam Down een centrale rol op de avond heeft. De band, onder leiding van multi-instrumentalist

Ahnsé, heeft dit jaar zijn debuutplaat uitgebracht, maar Steam Down is vooral ook een ‘community’ waar jazz, grime, afrobeat en soul in wekelijkse sessies samenkomen. Op het podium begint de band aanvankelijk met een collectieve ademhalingsoefening in het donker waarbij het publiek de ogen mag sluiten. Niet helemaal wat je verwacht van een afro-punkcollectief. Maar eenmaal op stoom blijkt de band veel registers te kunnen bespelen. Er is reggae, er is improvisatie, er is toetsenist Lorenz Okello die zijn keyboard bespeelt alsof hij aan action painting doet en er is de dj die zijn beats aflostert via een knalrode ouderwetse telefoonhoorn. Daar tussendoor fladdert de uiterst energieke zanger And Is Phi, die ook al op het podium was geklommen bij Summer Pearl. Dus keert ook zij nogmaals terug achter de microfoon om nog even mee te zingen met haar vrienden in de georkestreerde chaos van de jamsessie.

Een liefdevolle, soms wat koddige ‘Dreigroschenoper’

Die Dreigroschenoper van Bertolt Brecht en Kurt Weill door OperaZuid / Toneelgroep Maastricht / Philzuid o.l.v. Enrico Delamboy. Regie: Servé Hermans. Gezien: 14/11, Theater aan het Vrijthof, Maastricht. Tournee langs 10 steden tot en met 14 december. Info: operazuid.nl.
●●●○○

Mischa Spel
MAASTRICHT

Daar staat ie-weer. Of staat? Vooral: beweegt, glijdt, draait. Heupen als een salsadanser, ogen als een clown, handen als een mimespeler. Acteur/zanger Maarten Heijmans is een zeldzaam fenomeen op de Nederlandse podia. Afgelopen zomer was hij de streetwise-charismatische Hermes in de musical *Hadestown*— en je vroeg je af wie anders dan Heijmans die rol zo edgy en toch charmant had kunnen spelen. Vorig jaar: ruig rockend centrum van een (heel eclecticisch) liedjesprogramma. Nog weer eerder: de volstrekt eigen en juist daardoor geloofwaardige incarnatie van Ramses Shaffy in de tv-serie *Ramses*. En nu is er dan de volgen-

Meefluitmateriaal
Heijmans mag hem dus zingen, die songtekst aller songteksten: „Eerst komt het vreten, dan de moraal”.

Maar bij het veerkrachtige Opera Zuid passen die woorden slecht. Opera Zuid heeft nog maar subsidies voor twee producties per seizoen, maar maakt er het beste van en presenteert nu in slimme samenwerking en dankzij een donatie van André Rieu een regelmatig vette lachsalvo’s ontketenende productie van *Die Dreigroschenoper*. Brechts *Dreigroschenoper* is zo beroemd dat je het gros van de liedjes kunt meefluiten. Het Kanonnenlied! Het lied van piraten-Jenny! En toch: in zijn geheel hoor je dit ‘Songspiel’ zelden. Dat komt deels door de strenge opvoeringseisen van de erven Brecht/Weill, deels door het werk zelf: je hebt, kort gezegd, een podium vol acteurs-die-ook-steengoed-kunnen-zingen nodig. Of zangers die heel goed kunnen acteren. Hoe dan ook: hybride performancebeesten die dialogen met dezelfde rauwe flair brengen als de liedjes.

Greppeldel

Opera Zuid kiest voor een mix. Heijmans is als zingend acteur het brandend middelpunt— eerst nog wat stroefjes maar na de pauze vol op stoom in scènes die juist door zijn vette spel (oogrollen, kotsgebaren, dansjes, zelfs een bizarre Tom Cruisemimatie) de zaal aan het bulderen krijgen. De rest van de hoofdrollen is ingevuld met goed gecaste operazangers. De veelzijdige Hubert Claessens is met zijn warme timbre („*Lied von der Unzulänglichkeit menschlichen Strebens*”) een pracht van een Pea-chum. Mezzo Lucie van Ree (Jenny) en sopranen Nikki Treurniet (Lucy)

en Maartje Rammeloo (Polly) geven als Mackies vrouwen óók theatera vol gas. Als ‘Moritat-Sängerin’ („*Und der Haifisch*”) annex verteller is ‘diseuse’ Kiki Geron een vondst uit duizenden. Het ensemble onder leiding van Enrico Delamboy zit niet in de bak, maar achterop het podium. Soms zou je ze nóg dichter op de huid wensen. De originaliteit van Kurt Weills partituur komt van banjo tot piano tot leven, maar je haalt je oren of ziel er niet aan open. Nog sterker geldt dat voor de regie van regisseur Servé Hermans, die dit jaar o.a. ook tekent voor locatievoorstelling *Het Geluk van Limburg*, en komende zomer voor alweer de volgende locatietrapper ‘Bokkenrijders’. Zijn aanpak van de *Dreigroschenoper* past in die reeks. Door de teksten krijg je natuurlijk het nodige mee van Brechts boodschap, en van zijn pogingen hebzucht en kapitalisme aan de kaak te stellen. De vertaling door Ludo Costongs in lekkerbekkende theaterstraattaal (greppeldel, kotsloeder) verdient bijzondere vermelding. Maar met volop geruite Pietje Bell-kostuums en hoeren van het type ideale buurvrouw blijft het allemaal behoorlijk gezellig, iets van toen. Nergens was je geneigd het engagement op het nu, laat staan op jezelf te betrekken. Na afloop werd nageborreld met bubbels en band. Buiten op het Vrijthof bedelde een heroinejunk „om een eurootje voor een slaapplaats”. Het theater kwam ze niet in, de echte wereld bleef veilig buiten.

Die Dreigroschenoper door OperaZuid / Toneelgroep Maastricht. FOTO JCOST MILDE

MUZIEKPROFESSOR

Zuurkool en een Duits experiment in Krautrock

KRAUTROCK Muziek kent tal van genres en subculturen: NRC’s muziekprofessor biedt essentiële muziekkennis. Deze week: Krautrock. Wat moet je luisteren en wie moet je kennen?

Door **Ralph-Hermen Huiskamp** Illustratie **Simon Ruis**

Vijftig jaar geleden bracht de Duitse band Harmonia zijn tweede en beste album uit. Alhoewel de groep tegenwoordig als superband wordt gezien, was het op dat moment zelf gewoon een trio met muzikanten uit wat marginale bands die veel te vooruitstrevende muziek maakten om commercieel succesvol te zijn. Net als zuurkool is Krautrock niet voor iedereen. Toch bleek het genre uiteindelijk, jaren later, behoorlijk invloedrijk. In bands als Talking Heads, The War on Drugs en Radiohead zijn duidelijk lijnen te trekken naar een stel Duitse bands die het vanaf 1969 helemaal anders wilden doen.

Kosmisch wordt kool

Jongeren in het Duitsland van de jaren zestig hadden genoeg om zich tegen af te zetten. Tegen de oudere generaties natuurlijk en hun rol in de Tweede Wereldoorlog. Tegen de schlagers die populair waren. Dan liever rock-'n-roll, het spannende nieuwe geluid dat via het Westen kwam aanwaaien. Toch waren er ook jonge Duitsers die iets anders zochten. Zij wilden hun muziek weer van de grond af opbouwen, om nog harder te breken met de geschiedenis. Er sijpelden nog steeds Britse en Amerikaanse rockinvloeden door, maar dan wel specifieke gevallen. De studio-experimenten van The Beatles en Brian Wilson leverden nieuwe ideeën op. Het uitgestrekte broeierige geluid van The Velvet Underground vormde een vruchtbare bodem. En dan was er nog de vrijheid van jazz, moderne klassieke muziek en de verschillende psychedelische uitersten van Pink Floyd en Jimmy Hendrix. *Kosmische Musik* noemden ze het zelf. Maar ergens op de BBC, in een advertentie of muziekmagazine— er is nog steeds discussie wie de eerste was— werd het grappend Krautrock genoemd. Als verwijzing naar *Sauerkraut* en de scheldnaam voor Duitse soldaten, die al in de Eerste Wereldoorlog voor Krauts werden

uitgemaakt. Uiteindelijk bleek de naam Krautrock wonderlijk genoeg meer tot de verbeelding te spreken dan Kosmische Musik. Het is muziek die altijd rechtdoor lijkt te willen gaan, dwars door de zelf opgetrokken wolk van psychedelica en improvisatie. In de beste Krautrock wordt een langere spanning opgebouwd, die niet zoals in pop of rock-'n-roll wordt ingelost. Het ene akkoord lost niet vanzelfsprekend op in het andere, een melodie hoeft nergens heen te gaan. Door de minder dwingende structuur draait het veel meer om de textuur. En ondertussen drijft een ononderbroken puls de muziek altijd naar een eindpunt dat buiten bereik blijft.

Wie moet je kennen

Begin gerust bij Harmonia, waarvan het album *Deluxe* zoals gezegd zijn vijftigste jubileum viert. Op momenten voerspelt het album al de chaos van punk, de orgeltjes en synthesizers zijn futuristisch als Kraftwerk waarmee de band een bandlid deelde. De enkele flard tekst die erop gezongen wordt, is een blauwdruk van wat Krautrock is: „*Immer wieder hin und her/Kreuz und quer/ mal leicht/ mal schwer.*” Steeds weer heen en weer. Kriskras, soms makkelijk, soms moeilijk. Krautrock is avant-gardistisch genoeg om helemaal door overrompeld te worden, maar ook vriendelijk genoeg voor lange autoritten. Vanaf Harmonia is het makkelijk uitwaaiëren naar de bands waar de leden ook in speelden: Cluster en Neul. Alles draait om die puls die lijnrecht doorjakkert, anders dan bijvoorbeeld in funk waar er altijd een swing aan het ritme gegeven wordt. Maar het echte ritmische goud zit bij de band Can met Jaki Liebezeit achter de drums. Luister bijvoorbeeld naar hun ‘Vitamin C’, waarin veel meer jazz, funk en ingehouden wildheid zit dan bij eerder genoemde bands.

Meer tips: nrc.nl/muziekprofessor

Tennisser wordt een speelbal van politieke spanningen

Recensie Theater

Pressure Point. Concept, spel en tekst: Vanja Rukavina. Regie: Silke van Kamp. Gezien: 15 nov. Theater aan het Spui, Den Haag. Info: vanjarukavina.nl
●●●○○

Maimoena Hulshof
DEN HAAG

Break point. De score, 40-40: *pressure point*. Een punt kan het spel kantelen en de set beslissen. De prof tennisser Viktor Radenovic staat onder druk. In de fictieve tenniswereld is hij goed voor vijftientwintig grandslamtitels en regeert hij al vierhonderd weken als nummer één van de wereld. Maar als hij frustratie uit, halen Nederlandse media zijn

‘Bosnische temperament’ erbij. Wint hij een toernooi, dan is hij ineens Nederlands’ trots. „Het is maar net wat julie willen zien”, verzucht hij. In 2027 laait een nieuw conflict op in de Balkan. Radenovic wordt een speelbal van deze politieke spanningen. Als kind vluchtte hij met zijn familie uit het verscheurde Joegoslavië naar Nederland, waar hij uitgroeide tot tennisfenomeen. Met een Bosnische moeder, Servische vader en de Nederlandse nationaliteit dwingen Bosnië en het Westen hem om zich te positioneren. Bosniërs bestempelen hem als verrader omdat hij voor het Westen speelt. Ze eisen dat hij zich identificeert als een van hun bevolkingsgroepen: Bosniak, Kroatisch of Servisch. Tegelijk verwacht Nederland dat hij het geweld in de Balkan veroorzaakt en zich hierover in de media uitspreekt.

Vanja Rukavina in ‘Pressure Point’. FOTO CASPER KOSTER

Pressure Point is het slotstuk van Vanja Rukavina’s theaterreeks over identiteit, na *Language*, over taal als culturele brug, en *Superposition*, waar wiskundigen zoeken naar een formule om cultuurverschillen te begrijpen. Nu is de tennisbaan het de-

cor en kruipt Rukavina in de rol van een atleet die net als hij de Bosnisch-Nederlandse identiteit draagt en moet bepalen wie hij is. Zwijgen en focussen op de sport, zoals Radenovic voorheen deed, is geen optie meer. Onder welke vlag moet hij spelen? Moet hij wel het veld op? *Pressure Point* krijgt kracht doordat Rukavina, vanuit zijn eigen achtergrond, zijn kennis van Bosnië en de taal samenbrengt met zijn liefde voor tennis. Dat doet hij door tussen minstens vier talen te schakelen: Bosnisch, Japans, Nederlands en Engels (en een beetje Spaans), met ondertiteling op schermen. Ondertussen biedt hij context, van een geschiedenisles over Joegoslavië tot uitleg over de spelregels van tennis. Dat gebeurt op slimme wijze, door persconferenties en kindervragenuurtjes te ensceneren met audio-opnames. Zo

oogt het alsof Rukavina nooit helemaal alleen op het podium staat. Het verhaal doet denken aan de positie van de Servische toptennisser Novak Djokovic, die als nationale held en controversieel symbool tegelijkertijd wordt gezien, waarbij zijn politieke uitspraken onder een vergrootglas liggen. Wel voelt de voorstelling met zo’n honderd minuten speeltijd te lang. Er worden allerlei zijpaden ingeslagen: een therapieessie, een anekdote over de Winterspelen van 1984 of een sprong naar de Olympische Spelen van Los Angeles in 2028. Ze leiden af van de sterke kern, die al vroeg duidelijk is en vaak wordt herhaald: Wat gebeurt er met een profatleet wanneer hij niet moet strijden tegen een tegenstander, maar tegen zichzelf en de meningen van anderen?

ALBUMS VAN DE WEEK

Vrolijk en ingenieus debuit van het Nederlandse zestal Nusantara Beat

Pop

Nusantara Beat
Nusantara Beat
●●●●●

Naar dit debuutalbum werd uitgekeken, want Nusantara Beat is al jaren een festivalhit. Hier horen we hoe Indonesische instrumenten surfgitaar, hippe synths en zoemen-de geluidseffecten ontmoeten op een bedje van gamelan. Deze muziek swingt, wiegt en deint, verrast met brommende elektronica, heeft geweldige melodieën en ontgint in elke nummer nieuw terrein. Ondertussen zingt Megan de Klerk koelbloedig in het ook voor haar onbekende Indonesisch (dat ze inmiddels beheerst).

Luisteren naar het Nederlandse zestal Nusantara Beat is als een avontuurlijke vakantie, naar contreren waar toeristen niet rondzwermen en de bewoners geen Engels spreken. Dat is de stemming die het titelloze debuutalbum van het Nederlandse zestal oproept. Hun muziek is een expressief, sfeervol en oorspronkelijk klinkend mengvat aan stijlen. Daarvoor baseerden de groepsleden, die gedeeltelijk een Indonesische achtergrond hebben, zich onder andere op de klanken uit

‘Nusantara’; de Indonesische archipel. Ze verdiepten zich lange tijd in Indonesische muziek, bestudeerden het kronjong-genre, de speciale pelog-toonladder (specifiek voor gamelanmuziek) en kenmerken van de Sunda Pop, een jarenzestigstijl waarin funk en psychedelica doorklonken.

Hun interpretatie klinkt zowel authentiek als eigenwijs. Authentiek door de klank die een beetje ‘ouderwets’ is (door het galmgebruik), eigenwijs door het mixen van stijlen. Het is vrolijk en ingenieus tegelijkertijd.

Live op Lowlands, Noorderslag of Le Guess Who zweepet de groep het publiek op met liedjes als ‘Bakar’ en ‘Ular Ular’ die ondanks dat de zaal de Indonesische teksten niet kan verstaan, fonetisch worden meegezongen. De groepsleden hadden al ervaring in andere bands, bijvoorbeeld EUT (zangeres Megan de Klerk), Altin Gün (percussionist Gino Groeneveld), Jungle by Night (drummer Sonny Groeneveld), Mysterons (gitarist Jordy Sanger) en POM (bassist Michael Joshua) en Surf Aid Kit (Rouzy Portier, gitaar).

Ze hebben enige overeenkomst met groepen als Kruangbin (VS) en Altin Gün (NL), omdat ze onverstaanbare liedjes populair maken bij

westers publiek. Ook delen ze de liefde voor surfgitaar en een groot aandeel voor percussie, zoals te horen in composities als ‘Ke Masa Lalu’ en ‘Cinta Itu Menyakitkan’.

Het resultaat is helder als ijspegels, elk instrument levert een delicaat loopje, een swingend patroontje of een rinkelende riedel.

Hun muziek swingt, wiegt en deint, verrast met brommende elektronica, heeft geweldige melodieën en ontgint in elke nummer nieuw terrein. De Klerks Engels geschreven teksten zijn door Michael Joshua vertaald in het Indonesisch en ook het Soendanees, een taal uit West-Java. Voor de Nederlandse luisteraar blijft het ondoorgroendelijk en exotisch - zonder kitsch te worden. Soms zweemt De Klerks zang naar K-pop of J-pop, andere momenten klinkt ze fel en heksig (in ‘Bakar’). In het afsluitende ‘Cinta Itu Menyakitkan’ is de suikerzoete tederheid bijna sentimenteel. Maar toch weer niet, door de subtiële klankverschuivingen die de luisteraar alert houden. Bij Nusantara Beat vibreert het verleden mee, in eigentijdse klanken. Er ontstaat een tot nog toe onbekende wereld waar je graag toe gaat.

Hester Carvalho

Charlotte de Witte: Hoge energie, scherpe kicks, technisch solide productie. Maar geen emotie

Techno

Charlotte de Witte
Charlotte de Witte
●●●●○

In the silence between the notes / Enter the realm of the unknown”, zo fluistert een esoterische vrouwenstem op ‘The Realm’, de openingstrack van het debuutalbum van de Vlaamse technoproducer Charlotte de Witte. Het onbekende, dat is het beloofde land. Maar op ‘The Realm’ van De Witte klinkt stilte niet als een uitnodiging tot bezinning, eerder als een aankondiging van het repetitieve geweld dat volgt. De beat valt strak en hard in, met de precisie van een stroboscoop, een adrenalinemachine. Dat belooft wat.

De Witte (33) is een van de meest succesvolle techno-dj’s ter wereld. De Gentse is vaste gast op hoofdpodia van grote muziekfestivals als Tomorrowland, Coachella en Lowlands en werd dit jaar voor de zesde keer op rij uitgeroepen tot beste techno-dj ter wereld, door het toonaangevende tijdschrift *DJ Mag*. Maar ondanks haar grote hoeveelheid ep’s (meer dan twintig), was er

matige en misschien ook wel tegen culturele toe-eigening. De intentie zal oprecht zijn, maar het resultaat is corny.

Gelukkig staan er ook tracks op het album die laten zien dat de muzikale wortels van De Witte in het nachtleven liggen. ‘No Division’, met tekst van XSALT, komt meer in de buurt van de sfeer van ‘The Age of Love’, met verrassende gelaagdheid. ‘Higher’ heeft een welkome korrelige breakbeat en in ‘Unité’ en ‘I Want You’ klinkt iets van de escapistische melancholie door die haar vroegere werk kenmerkt. Hoogtepunt is ‘Domine’: eindelijk een track zonder afgezaagde vocalen, waar dat heerlijk gorgelende radioactieve acid geluid en die buitenaardse ribben waar in de verte met een metaalpijp overheen lijkt te worden geragd, het hoofdpodium krijgen.

Het is natuurlijk een kwestie van smaak, en op grote festivals wordt de vocale pseudo-spiritualiteit vaak goed gewaardeerd, maar hier en daar overstemt dat de muzikale kwaliteiten van de beste techno dj ter wereld. Daar mag je best wat eigenheid van verwachten.

Jonasz Dekkers

Kamermuziek in die gigantische Achtste symfonie van Mahler

Klassiek

Koninklijk Concertgebouworkest o.l.v. Klaus Mäkelä
Mahlers *Achtste symfonie*.
●●●●○

Als je een aanhanger bent van de *less is more*-kunstopvatting kun je Mahlers *Achtste symfonie* sowieso beter overslaan. Alles is groot aan Mahler 8: lengte, bezetting, ambitie, doorgaans ook het vibrato van de solisten. Daarop vormt deze opname van het Concertgebouworkest en zijn aanstaand chef Klaus Mäkelä, live tijdens het Mahler Festival van afgelopen mei, geen uitzondering. De fysieke cd verschijnt pas volgend voorjaar, maar het album staat sinds vorige week op de streamingdiensten.

Het nadeel van deze grootsheid is dat ze eigenlijk alleen werkt als je er live bij aanwezig bent. Wie deze symfonie, met groot orkest, drie koren en solisten bijgenaamd ‘Sinfonie der Tausend’, weleens in de concertzaal heeft meegemaakt weet: het verpletterende eerste deel blaast ieder voorbehoud omver. Luisteren wordt een vorm van overleven, het denken stopt. Zo heeft Mahler met zijn minst mahleriaanse symfonie (volksdeuntjes, bergen en natuur-

schoon zijn ver weg) een klankmassa geschapen die je het best tegemoet treedt als een eigenstandig natuurfenomeen. Ertegenover zitten is een sublieme ervaring - in de zaal.

Wat blijft daarvan over op Spotify, anders dan een aandenken voor de gelukkigen die erbij waren (de uitvoering kreeg vijf ballen in deze krant)? Weinig, denk je in eerste instantie. Het monumentale eerste deel, dat begint op z’n hoogtepunt en dat ruim twintig minuten opreikt, verliest onherroepelijk spankracht, hoe sierlijk Mäkelä zijn vierhonderd manschappen ook samenkneept en richting geeft.

Maar het gekke is: de fortissimo’s veranderen gaandeweg van betekenis. Het worden overgangspassages tussen de lange secties van uitgesponnen bezonkenheid die stiekem ook live de echte hoogtenpunten zijn - het ragfijne ‘Infirmi nostri’ in het eerste deel, bijvoorbeeld. Het tweede deel, een miniopera naar Goethes *Faust*, zit er vol mee. Meteen al het instrumentale ‘Poco adagio’: elektrisch geladen. Of het koor ‘Dir, der Unberührbaren’: zo teder en geraffineerd dat je even denkt een afslag naar kamermuziek in de Kleine Zaal te hebben genomen.

Joep Stapel

Herman van Veen brengt een prachtige ode aan de liedkunst

Pop

Herman van Veen Plus
●●●●○

Een ‘bloemgezag’ noemt Herman van Veen (op 14 maart 80 jaar geworden) zijn nieuwe album *Plus*. Het is niet alleen een bloemleg uit zijn overvloedige rijke carrière, het is vooral een welluidende, prachtig melodisch opgebouwde ode aan de Nederlandse liedkunst, zelfs de Nederlandse natuur en aan jonge zangers en muzikanten met wie hij samenzingt. ‘Samenzang’ zou een even goede titel zijn als ‘Bloemgezag’.

Van Veen gaat ver terug in de tijd, naar 1969, met de eerste grote hit ‘Suzanne’ van Leonard Cohen in de vertaling van Rob Christijn. Een even voor de hand liggend als briljant idee is het om zangeres Maan de tekst die Suzanne krijgt te geven, waardoor Van Veen zwaar gevoilerde stem harmonieert met Maans sopraan. Niet alleen met Maan vormt Van Veen een vocaal ensemble, ook met dochters Anne en Babette, zijn eega Gaëthane Bouchez, collega’s Simone Kleinsma, Karin

Kester Freriks

Rietkwintet Calefax bestaat 40 jaar. FOTO JOUK OOSTERHOF

Hoe Calefax een heel nieuw genre bedacht en overal navolging kreeg

INTERVIEW **KLASSIEKE MUZIEK** Het eerste rietkwintet ter wereld, Calefax, bestaat veertig jaar en inspireerde in die tijd vele anderen. „Ze hebben voor ons het pad gebaad. En nu vertakt het pad zich.”

Joep Stapel

AMSTERDAM

Precies veertig jaar geleden begonnen vijf jonge rietblazers het ensemble Calefax. Het was ook het begin van een compleet nieuw genre: de bezetting van hobo, klarinet, altsax, fagot en basklarinet bestond namelijk nog niet. De groep kreeg behalve succes ook veel navolging en inmiddels zijn er internationaal zo’n zestig rietkwintetten actief. Calefax viert zijn jubileum met een nieuw album (*Organisms*), een nieuwe opdrachtcompositie van Michel van der Aa gespeeld door een estafette van veertig rietkwintetten en een vierdaags festival, vanaf donderdag in het Amsterdamse Muziekgebouw. Toch is de feestvreugde bitterzoet, aangezien basklarinetist Jelte Althuis vanwege een blessure in de loop van het seizoen zal moeten stoppen.

Zonder Calefax waren ze er niet geweest, zeggen leden van drie rietkwintetten resoluut, via een videoverbinding - alle drie treden op tijdens het festival. Fagottiste Maria Losada Burgo van het Dianto Reed Quintet, dat in 2020 in Amsterdam is gevormd door Spaanse musici: „Ze hebben een heel nieuw genre bedacht! Alsof dat nog niet genoeg is vervullen ze een mentorrol voor jonge groepen zoals wij, ze openen deuren. En ze laten zien dat je een bestaan kunt opbouwen met kamermuziek. Veertig jaar samenspelen: dat is op professioneel én persoonlijk vlak niet eenvoudig.”

„Ik weet nog goed dat ik Calefax voor het eerste hoorde”, zegt klarinetist Yaroslav Sadovyy van het

Het Akropolis Reed Quintet. FOTO JASON WALKER

Het Dianto Reed Quintet. FOTO JESSIE KAMP

Het Kalamos Reed Quintet. FOTO FRANKA STRKALJ

Kroatische Kalamos Reed Quintet. „Het was hun album met Rameau-transcripties, ergens rond 2008. Die combinatie van hobo en saxofoon in barokmuziek - wat een originele en wonderschone klank!” Het inspireerde Sadovyy om Kalamos op te richten, dat inmiddels veertien jaar bestaat.

Ook het Akropolis Reed Quintet uit de VS is direct tot Calefax te herleiden: hun oprichter was gegrepen door Calefax’ uitvoeringen van Ravel en Debussy en wilde die arrangementen zelf spelen, vertelt saxofonist Matt Landry. „Calefax is heel gul met het delen van zijn repertoire. Na die Franse stukken begonnen we ook vreemde Nederlandse muziek te spelen, met bizarre titels als *De vrouw die eieren uitbroedt* van Chiel Meijering. En *Circusmuziek* van Ton ter Doest natuurlijk, een Calefax-klassieker. Dat heeft ons echt op weg geholpen. We hebben nog altijd goed contact en ik kijk er enorm naar uit ze weer te zien.”

Als één organisme

Landry roemt de „*oneness*” van Calefax, hoe de groep als één organisme speelt. „Wij hebben dat vergeefs geprobeerd te imiteren. Maar uiteindelijk zijn we getransformeerd tot een eigen groep met een eigen stijl. Wij zijn een Amerikaanse rietkwintet en vragen Amerikaanse componisten om nieuwe stukken. Ook daarin voelen we ons verbonden met Calefax: de drive om de frontlinie te vormen van deze nieuwe kunstvorm.”

Begin dit jaar won Akropolis als eerste rietkwintet ooit een Grammy voor hun uitvoering van een werk van Pascal Le Boeuf.

Volgens Sadovyy opereert ook het Kroatische Kalamos in de geest

van Calefax, zonder hen te imiteren: „Calefax zijn echte pioniers, zij hebben voor ons allemaal het pad gebaad. En nu vertakt het pad zich. Wij experimenteren bijvoorbeeld veel met instrumentale combinaties, van tenorsax en contrabasklarinet tot de sopila, een middeleeuwse volkshobo, of uitvindingen als de glissator. Soms wisselen we binnen het kwintet van instrument. Bij ons gaat het om de persoon die zich muzikaal uitdrukt, minder om het gereedschap, al blijft het rietkwintet onze basis.”

Fagottiste Losada van Dianto: „Ik heb voorheen veel in klassieke blaaskwintetten gespeeld [met fluit en hoorn, en zonder sax en basklarinet] en ik vond het wel verfrissend om iets nieuws te proberen. De combinatie van vijf rietblazers is héél anders en echt geweldig. We hebben twee basinstrumenten, zodat ik de hoge registers van mijn fagot meer kan gebruiken. Samen met de basklarinet, die rijk is aan boventonen, geeft dat een schitterend geluid.”

„Mensen denken dat vijf rietblazers makkelijker *blenden*, maar eigenlijk is het moeilijker. Je moet een nieuwe rol vinden, een ander soort klankvoorstelling”, zegt Landry. Daar is Losada het mee eens: „Dubbelrietinstrumenten [hobo en fagot] hebben een andere aanzet, maar ook een andere klankconceptie dan enkelrietinstrumenten. We moesten echt een nieuwe manier vinden om te communiceren over klankvorming. We doen verschillende dingen om hetzelfde te bereiken.”

Calefax Riet Festival. Van 20 t/m 23 november in het Muziekgebouw in Amsterdam. Tijdens het festival presenteert Calefax het album *Organisms*, met arrangementen van orgelmuziek van Sweelinck tot Florence Price. Info: calefax.nl

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie
Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar **redactie@nrc.nl** of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven
Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar **opinie@nrc.nl**. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties
T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: advertieren.nrc.nl

Familieberichten
T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel
E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen
Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.
W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omvang persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht
© NRC, 2025. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur.
Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering
●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

KERST

Ontdek de mooiste cadeaus

&KLEVERING

Kandelaar

per stuk

Adviesprijs
45,-
39,95

Kunstkerstboom

met verlichting

Adviesprijs
vanaf
199,-

- › Niet van echt te onderscheiden, zonder naalduitval
- › Gaat jarenlang mee, onderhoudsvrij én stijlvol
- › Verkrijgbaar in de hoogtes 185 en 215 cm

Led kaarsenset

7-delig

Adviesprijs
29,95

Kerstboomkaars

set van 12 stuks

Adviesprijs
30,-

Kunstboom

met verlichting

Adviesprijs
79,-

&KLEVERING

Waxinelicht-
houders

set van 2 stuks

Adviesprijs
37,45
29,45

AMNESTY INTERNATIONAL

Kerstkaarten

set van 32 stuks

Adviesprijs
30,-
25,-

BLOOMING GOOD

Luxe kunst-
kerstkrans

Adviesprijs
59,-
49,-

